MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVITOARE LA VIAŢA ŞI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Redactor: Pr. Mihail Ovidiu Ciobotaru
Tehnoredactor: Rema Zugravu
Corector: Daniela Cojocariu
Design copertă: Lucian Dragomir
Prepress: Mariana Enache

Bun de tipar: decembrie 2003. Apărut: 2003
Editura TRINITAS, Cuza Vodă 51, 700038, IAŞI
Tel.: (0232)216693; (0232)218324; Fax (0232)216694
http://www.trinitas.ro; E-mail: editura@trinitas.ro
Comanda nr. 198 din 29.XI.2004
Tiparul executat la Tipografia TRINITAS
E-mail: tipografia@trinitas.ro

© Editura TRINITAS
ISBN 973-8179-72-6

262.12 Dosoftei (498.3) „16"
92 Dosoftei (498.3) „16"
Dosoftei, Mitropolit.
Biografie. Moldova sec. XVII.
T I

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVITOARE LA VIAŢA ŞI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Lucrare alcătuită de
Prof. N.A. Ursu şi Pr. Nicolae Dascălu

Cu un cuvânt înainte al
Înalt Prea Sfinţitului DANIEL,
Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei

Editura TRINITAS
Iaşi, 2003

INV. 51. 237
MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI BUCOVINEI
BIBLIOTECA ECUMENICĂ
"DUMITRU STANILOAE"
COTA: III - 12. 806

Sfinţenie şi cultură

Cunoscător de limbă greacă, latină, slavonă, rusă şi polonă, Mitropolitul Dosoftei al Moldovei este, în secolul al XVII-lea, un teolog al întregii Ortodoxii, într-o vreme plină de tensiuni interconfesionale şi incertitudini politice. Scrierile sale erau căutate şi apreciate nu doar în ţările române, ci şi la Moscova, Kiev sau Lvov.

Datorită locului de întemeietor pe care îl ocupă în cultura românească, opera sa a fost studiată cu pasiune de teologi, istorici şi filologi, scrierile lui Dosoftei fiind publicate în numeroase ediţii academice sau de popularizare.

Înzestrat de Dumnezeu şi cu harul poeziei, Dosoftei Mitropolitul a pătruns în miezul limbii noastre ca să pună în valoare binecuvântarea legăturii dintre credinţă şi cuvânt, dintre har şi comunicare. Traducerea *Psalmilor*, a *Sfintei Liturghii*, a *Molitfelnicului* sau a *Vieţilor Sfinţilor* constituie momente fundamentale pentru dezvoltarea limbii şi literaturii române, deşi motivaţia principală a operei lui Dosoftei era una pastorală şi misionară.

Pentru Mitropolia noastră, personalitatea Arhipăstorului ei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea prezintă o importanţă aparte, prin contribuţia adusă de Mitropolitul Dosoftei al Moldovei la cultivarea spiritualităţii poporului român şi la întărirea unităţii Ortodoxiei din Răsăritul Europei, inclusiv în anii grei ai pribegiei sale, departe de Biserica şi poporul patriei sale. De aceea, atât vrednicul de pomenire Patriarhul Iustin Moisescu, cât şi Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, în anii păstoririi lor ca mitropoliţi la Iaşi, au patronat publicarea în Editura mitropolitană din Iaşi a unor opere ale Mitropolitului Dosoftei, de importanţă capitală pentru evoluţia culturii bisericeşti şi naţionale. Au apărut astfel, în ediţii ştiinţifice îngrijite cu multă competenţă de către Profesorul N. A. Ursu, ***Psaltirea în versuri*** (1974) şi ***Dumnezăiasca Liturghie*** (1980).

În duhul acesta al preţuirii şi al recunoştinţei faţă de evlaviosul şi eruditul Mitropolit Dosoftei, se impunea, acum, la împlinirea a 310 ani de la trecerea sa la cele veşnice (1693-2003), alcătuirea unui volum care să concentreze date despre viaţa şi activitatea ierarhului cărturar, aşa cum se descoperă ele cu smerenie sfântă în scrierile sale, ori cum s-au transmis în conştiinţa contemporanilor şi a urmaşilor.

Cele douăsprezece capitole ale prezentei cărți realizează profilul spiritual și intelectual al marelui ierarh pe baza unor surse documentare certe, trecute prin filtrul diverselor interpretări și ipoteze, uneori contradictorii, ale cercetătorilor mai vechi sau mai noi. Bogatele surse documentare și bibliografice citate sunt revelatoare în privința seriozității cu care au lucrat autorii volumului.

Din lectura atentă a cărții de față transpare chipul Mitropolitului cărturar, apărător al Ortodoxiei și trăitor profund al vieții ei, luminat de aura sfințeniei și îndurând creștinește ispitele și necazurile veacului său.

Documentele publicate și comentate în acest volum arată cu multă limpezime dorința necontenită a Mitropolitului pribeag în Polonia de a reveni în țară, în Moldova al cărei Arhipăstor era: „*să mori și eu în țară la postrigul mieu*" (mănăstirea de metanie n.n.).

De asemenea, documentele arată cât de vrednic și venerabil părea el regelui Poloniei Ioan Sobieski și întregii curți regale, Patriarhului Ioachim al Moscovei, țarilor Rusiei Ivan și Petru, precum și tuturor celor care l-au întâlnit.

Sfințenia vieții sale și multa lui știință de carte sfântă transpar constant din mărturiile prezentate aici. Deși identificarea mormântului și a moaștelor sale sub pardoseala pridvorului bisericii orășenești cu hramul „Nașterea Domnului" din Zolkiev (Jolcva) pare astăzi greu de realizat, totuși nu trebuie abandonată această speranță, deoarece ea se bazează atât pe dorința constantă și ultimă a acestui ierarh cu viață sfântă și cultură creștină europeană de a reveni în Moldova, cât și pe datoria noastră, a românilor ortodocși, oameni ai Bisericii și ai Statului, de a face ceva pentru cinstirea mormântului său, până când se vor putea realiza exhumarea și repatrierea osemintelor sale.

Felicităm pe autorii acestui volum, Dl. Prof. Neculai A. Ursu și P.C. Pr. Nicolae Dascălu, pentru pasiunea, rigoarea științifică și înțelepciunea lor în alcătuirea lucrării de față.

Binecuvântăm publicarea acestei cărți la Editura și Tipografia *TRINITAS* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, continuatoarea ostenelilor cărturărești din veacurile trecute, care au dat culturii românești și europene comori spirituale de mare preț. Avem speranța că acest volum de mărturii documentare este deodată un meritat prinos de cinstire a memoriei Mitropolitului Dosoftei, un izvor de lumină pentru o cunoaștere mai temeinică și o cinstire mai intensă a vieții și operei sale.

† DANIEL
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Notă introductivă

Informațiile privitoare la viața și activitatea mitropolitului Dosoftei sunt menționate sau/și comentate într-un foarte mare număr de articole, studii, cataloage de cărți vechi și manuscrise, bibliografii, tratate de istorie a limbii, literaturii și culturii românești, dicționare literare, ediții ale scrierilor sale și altele, elaborate într-o perioadă de peste 150 de ani. Înregistrarea lor, până la anul 1973 inclusiv, este făcută în lucrarea *Dosoftei, 1624-1693. Bibliografie*, București, 1974, elaborată de un colectiv al Bibliotecii Centrale Universitare din București. Nu a fost însă realizată până acum o lucrare de sinteză în care să fie menționată și analizată critic întreaga literatură referitoare la Dosoftei, încât chiar și cercetătorii cu oarecare experiență întâmpină dificultăți de informare. Căci scrierile lui tipărite au devenit rarități, cele netipărite ni s-au transmis aproape numai în copii unice, iar majoritatea articolelor și studiilor respective au apărut în periodice sau cărți mai vechi, astăzi mai greu de găsit. Pentru a suplini în oarecare măsură acest neajuns, am considerat potrivit să oferim în prezenta lucrare cititorilor interesați posibilitatea să cunoască direct *informațiile documentare de referință* privitoare la viața și activitatea mitropolitului Dosoftei.

În cele douăsprezece capitole ale lucrării, ordonate cronologic și numerotate cu cifre latine (iar paragrafele subordonate lor numerotate cu cifre arabe), am reprodus deci, cu ilustrația foto cuvenită și absolut necesară, diferite însemnări autografe ale lui Dosoftei, foile de titlu și prefețele cărților sale, dedicații pe unele cărți oferite de el, pasaje cu informații autobiografice interpolate în cărțile și manuscrisele lui, fotocopii cu fragmente din manuscrisele autografe, fragmente sau texte întregi ale unor scrisori, cum sunt cele adresate lui Nicolae Spătarul (Milescu) și patriarhului Ioachim al Moscovei pentru obținerea noii tipografii a Mitropoliei sau cele adresate țarilor Rusiei și credincioșilor ortodocși pentru obținerea unor milostenii, în anii grei ai exilului său în Polonia, precum și mărturii privitoare la moartea lui și locul unde a fost

înmormântat, fiecare informație fiind însoțită de un comentariu scurt, doar pentru înțelegerea ei exactă, și de o trimitere bibliografică la sursa de unde a fost luată sau la articolul ori studiul unde este comentată mai pe larg. Pentru orientarea lesnicioasă a cititorului binevoitor, în cuprinsul lucrării am făcut dese trimiteri de la un capitol sau paragraf la altul, iar la sfârșit am întocmit un *glosar* al cuvintelor vechi sau regionale care ar putea prezenta dificultăți de înțelegere.

Mulțumim călduros Arhivelor Naționale ale României din București și din Iași, Bibliotecii Academiei Române, Bibliotecii Centrale Universitare din București și secției „Colecții speciale" a Bibliotecii Centrale Universitare din Iași pentru ajutorul prețios acordat la procurarea și executarea în condiții corespunzătoare a reproducerilor fotografice din această lucrare. Mulțumim de asemenea Institutului Polonez din București, care ne-a pus la dispoziție fotografia castelului de la Stryi.

Autorii

I. Dosoftei şi Póbrata (Probota), mănăstirea lui de metanie

1. Importanţa însemnărilor din anul 1649, făcute de el pe verso-ul unui document al acestei mănăstiri.

În „Arhiva istorică a României", I, 1865, partea I, p. 118, B.P. Hasdeu a publicat următoarele însemnări (încercări de condei) ale lui Dosoftei, aflate pe verso-ul unui document din 11 mai 1581, prin care domnitorul Iancu Sasul a dăruit mănăstirii Póbrata câteva sălaşe de ţigani:

Basilii uoeuodas Deo Gratias Dux Moldoulahiae
† Dositheus scribit.
Δοσίθεος ἱερωμόναχος υἱός τοῦ
Λεονταρη Μπαρούλη καὶ τῆς Μησήρας
Λεονταρη Μησίρα
Δημήτριος Δοσήθεος

Basilii uoeuodas Deo Gracias Dux Moldaue
September 14
Ano Domini
Зрни̃. 7158
Dositheus
Dositheus ieromonachus Δοσίθεος ἱερομόναχος
еромонах Дωсоѳéй де Пóврата
фечωрȣл лȣи Леонтар Барúлωвич
Dosiftey Barylowicz

Documentul se află în Arhiva Naţională a României, Bucureşti, fondul Mănăstirea Sfântul Sava – Iaşi, XXVIII/1 (vezi *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Centrală a Statului*, vol. I, Bucureşti, 1957, p. 174, fişa nr. 676). Reproducem însemnările citate şi în fotocopia alăturată.

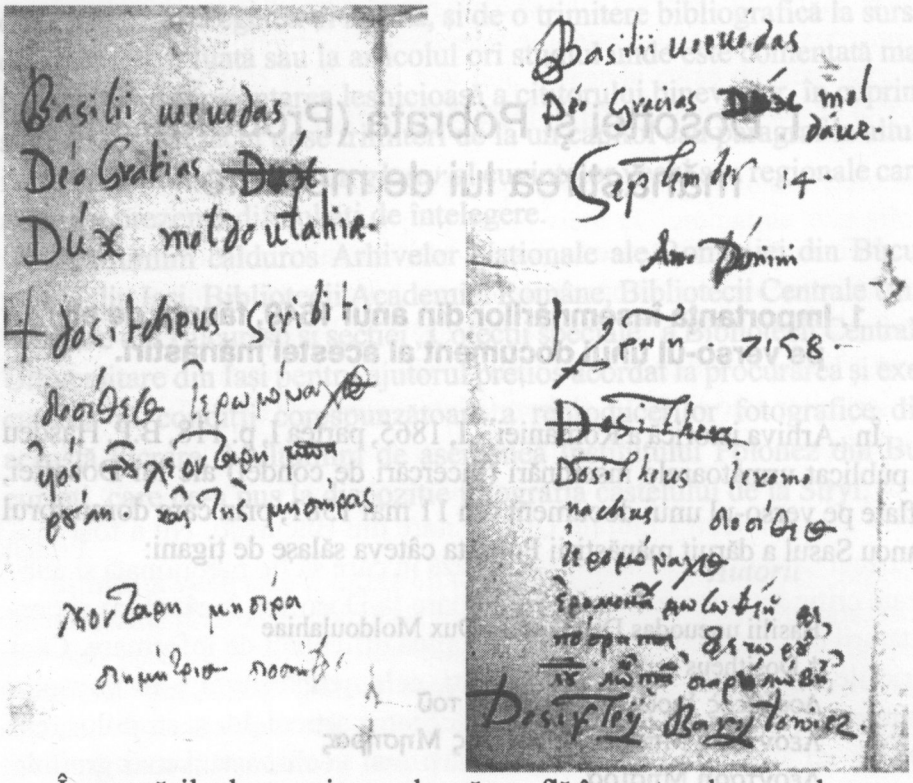

Însemnările de pe prima coloană se află în partea de sus a documentului, iar cele de pe coloana a doua în partea de jos.

Comentând succint aceste prime informații biografice ale lui Dosoftei, Hasdeu a văzut în ele dovada că tânărul ieromonah „învăța grecește, latinește și polonește în timpul petrecerii sale în mănăstire", opinie preluată de mulți istorici literari. Alți cercetători le-au considerat, pe drept cuvânt, o mărturie a faptului că Dosoftei *știa la acea dată* limbile respective, care nu se puteau învăța în mănăstirea Póbrata.

Deosebit de prețioase sunt și informațiile că numele de mirean al lui Dosoftei fusese *Dimitrie*, iar numele de familie al tatălui său era *Barila* sau *Barilovici*. Numele părinților săi, *Leontar* (*Leontie*) și *Misira*, sunt cunoscute și din alte însemnări ale lui Dosoftei. Le vom comenta mai jos, în lumina unei informații suplimentare privitoare la numele *Misira* (vezi capitolul II).

Neuitarea, ba chiar menționarea de două ori în aceste încercări de condei a domnitorului de atunci al Moldovei, Vasile Lupu, poate să fie

expresia afecțiunii lui Dosoftei pentru acest domn, de care își va aminti cu plăcere și mai târziu. În traducerea cronografului lui Matei Kigalas aflată în copia din ms. *3456* de la Biblioteca Academiei Române (vezi IX.4. A.1.) îl evocă în următoarele două interpolări. Cu privire la Asineta, fiica preotului din Iliopolis dată de faraonul Egiptului soție lui Iosif, Dosoftei face următorul comentariu: „Fată svântă. Cetit-am lucru minunat de dânsă, cum îngerul lui Dumnedzău o au învățat a credi în Dumnedzău, unde șidé ea în turn, și bucate idolești de jărtfe nu mânca, și îngerul o hrănié. *A lui Vasilie voievod era carte*, grecește, scoasă di pre arăpască" (f. 27[r]; sublinierea noastră). La sfârșitul capitolului privitor la împărăția lui Vasile Macedoneanul, după fraza: „să pristăvi împăratul Vasilie Machedon, împărățind 19 ani", Dosoftei adaugă: *„Atâta au împărățit și Vasilie vodă în țara Moldovii, Dumnedzău să-l pomenească*, tatăl lui Ioan vodă și Ștefăniță vodă, doamnei Roxandei și a doamnei Mariei, doamnei cneadzului Radzivil" (f. 276[r]; s.n.).

Anterioară însemnărilor autografe citate mai sus ar putea fi o altă știre privitoare la anii tinereții lui Dosoftei, aflată de C. Erbiceanu într-un manuscris grecesc de psaltichie veche din biblioteca Mitropoliei Moldovei, pe care l-a descris în „Revista teologică", III, 1885, nr. 11, p. 85-86. În acest manuscris Erbiceanu a găsit următoarele trei însemnări, în grecește: „Doamne, eu ca om păcătuiesc, iar Tu ca Dumnezeu miluiește-mă", „Dumnezeule, fii îndurător mie păcătosului și mă miluiește, a zis David", „Doamne, [de am greșit] ori cu cuvântul, ori cu fapta, iartă-mi mie păcătosului", după care însemnarea, tot în grecește, de altă mână: „Bucură-te, chir Dosithee ierodiacone, bucură-te și te veselește", și a conchis că numele Dositei din ultima însemnare este al viitorului mitropolit, pe când era diacon, iar primele trei însemnări sunt ale sale, pentru că „în aceste cuvinte grece sunt o samă de erori, ceea ce probează încă mai mult că scriitorul nu era grec și că-i foarte probabil Dosotei, fiindcă el nu știa bine grecește, nu când era diacon, dar nici când era mai înaintat în etate; apoi și trăsăturile literelor și forma lor sunt ale lui Dosotei, după cât cunoaștem din specimenele ce am întâmpinat din scrierea lui Dosotei". Manuscrisul respectiv s-a pierdut între timp ori nu a fost încă identificat în bogata colecție de manuscrise a Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, unde au ajuns o serie de manuscrise ale Mitropoliei descrise de Erbiceanu, încât nu am putut verifica, printr-un nou examen al grafiei celor trei însemnări, presupunerea sa.

2. Actul de închinare a mănăstirii Póbrata bisericii Sfântului Mormânt, redactat de mitropolitul Dosoftei.

Acest document deosebit de interesant, sub diferite aspecte, a fost reprodus în întregime, cu caractere chirilice, de Ștefan Dinulescu, în fragmentul al doilea din studiul său *Viața și scrierile lui Dositei, mitropolitul Moldovei*, apărut în revista „Candela", IV, 1885, nr. 3, p. 147-150, după textul original care i-a fost pus la dispoziție de Ioan Sbiera, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți. Din „Candela" documentul a fost reprodus de episcopul Melchisedec, tot cu caractere chirilice, în lucrarea sa *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 162-168. Îl reeditâm aici tot în întregime, spre a scoate în evidență dragostea pilduitoare și grija lui Dosoftei pentru mănăstirea sa de metanie, precum și frumusețea limbii acestui document puțin cunoscut.

„Închinare mănăstirii Póbrata la Svântul Mormânt.

Facem știre tuturora cu această carte a smereniei noastre pentru svânta mănăstirea noastră Póbrata, carea-i este făptura de la începutul țărâi, de sahastri, când pre acelea locuri era deșert. Și s-au început de pre-atuncea, precum să văd diresele, când era văleatul 6906 [=*1398*]. Ștefan vodă și fratele său Alexandru vodă, aceia de Dumnedzău pomeniții domni de la-nceputul țărâi, ce-au dat Bodeștii și Tătărușii adevăratii mănăstiri Póbratii. Așe dzâce în uric: [*este reprodus textul slavon*]. Deci au trăit acea svântă mănăstire, pre rând întărindu-o domnii, până la Ștefan vodă cel bun, ce-au făcut Putna. Și vechindu-să, au făcutu-o de iznoavă acela de Dumnedzău pomenitul domn Ștefan vodă cel bun, și i-au camai dat sate și odoară. Apoi, când au fost preste 80 de ani, cădzând beserica, iară mitropolitul Grigorie Roșca, vărul lui Pătru vodă Rareș, din Vóroneț de postrig, cu nevoința sa au îndemnat pre Pătru vodă de s-au dat ctitor la Póbrata ș-au făcut beserica de iznoavă camai ghízdavă și mai înfrâmșată. Ș-au și mai întăritu-o cu sate, ș-au priimitu-o să-i fie de-ngropăciune. Carea pre-atuncea numai la Bistriță și la Putna era domnii de să îngropa, i tocma la mănăstiri. Și s-au îngropat răposatul Pătru vodă Rareș în svânta biserică, în pomeanic, și cinstita sa doamnă Elena, fata lui dispot împăratul de Servia, și fiiu-său Ștefan vodă, ce-au domnit pre urmă-i, și alalț coconi. Și s-au ținut svânta mănăstire cu

cinste mare, atâta cât, deosăbi de episcopi, şi 2 mitropoliţi au stătut din Póbrata: Gheorghe, fratele Irimiii vodă, şi Teodosie Barbovschi, carii feceră Sucevița. Mai apoi, pre vremea văleatului 7130 [= *1622*], să stricasă obiceiul cel bun a sventei mănăstiri, într-atâta cât călugării cei răi au băgat tălharii de-au jecuit toată averea boierilor ţărâi din visteriul mănăstirii, de i-au sărăcit. Şi de atunce au stătut mănăstirea urâtă tuturor, şi nime n-au mai căotat de nevoia ei. Şi o au aprins cu beţâile, de-au ars acea svântă mănăstire ce da cuviinţă în toată ţara, de-au stătut 2 ai descoperită. Şi fiind domnească, nime nu cutedza să să facă ctitor să o acopere, până dede voie Vasilie vodă dumisale Iorgăi postelnicul, vărului său, de o au acoperit. Iară tripăzările, au vândut călugării cu săborul un munte dumisale lui Gheorghie păharnicul mare, fratele lui Vasilie vodă, Dumnedzău să-l pomenească, nu pre bani, ce pentru să dereagă tripădzările cele de dires, şi cele de iznoavă să le facă. Ş-au apucat de-au lucrat o samă, şi n-au istovit. Şi trecând vremea cu deşert, când au fost pre la Dabijea vodă, Dumnedzău să-l pomenească, iară muntele, unde era vândut şi dat danie, s-au pierdut, şi svânta mănăstire rămâind vinovată, s-au oprit 2 sate a sventei mănăstiri Póbratii pentru acel munte. Şi neaflându-să nime să să puie pentru nevoia sventei mănăstiri, că şi mainte, la văleatul 7146 [= *1638*], au luat satul sventei mănăstiri Mihăilăşenii pre Başeu Şoldan vornicul, căce au acoperit cliserniţa şi un turn. Şi smerenia noastră, fiind la Roman episcop, am plătit cu banii mănăstirii Schitului pentru muntele acela, ş-am răscumpărat svânta mănăstire din vina aceea din toată. Şi pre cât era lucrul, l-am făcut tot. C-am deschis trepăzarea, ş-am zidit tot ce era răsturnat şi răsâpit, ş-am făcut şi tripăzarea de vară, că periia, cu pivniţă, cu beciuri cu totul. Şi altă, din ce mi-au fost puterea, am făcut veşminte. Ş-am sprejenitu-o până când am căzdut la mazilie. Atuncea, aflând vreme nepriitoriul lui Dumnedzău, au dat răsâpă mare, ş-au purces cu rău. Pentr-aceea am socotit ş-am închinat svânta mănăstire Póbrata, postrigul mieu şi nevoinţa mea, Svântului Mormântului lui Dumnedzău, unde izvoreşte viaţa şi lumina preste toată lumea. Că acolo-i locul cel svânt şi mai svânt decât în toată lumea. Acolo sânt începăturile spăsăniii rodului omenesc. Acolo este Sionul muntele, şi cine nu iubeşte Sionul [*este citat textul grecesc, tradus în continuarea frazei*], aşe dzâce Duhul Svânt: «Să să ruşinedze şi să să vârtejască înapoi toţ ceia ce nu iubăsc Sionul, că acolo-i svânta cetate a Marele Împăratul Hristos». Acolo s-au pugorât din ceri,

și din Duhul Svânt din Ficioara preasvântă Maria s-au întrupat. Acolo-i Vitleemul, unde s-au născut, și Nazaretul, unde au lăcuit, și acolo-i țara Palestina și Galileea, pre unde au îmblat de-au luminat. Acolo-i Iordanul apa, unde s-au botedzat, și muntele Tavorul, unde ș-au arătat slava, și din ceri s-au mărturisit de la Părintele Fiiu iubit și ca să-l ascultăm. Acolo-i Golgóta, unde s-au răstignit, și mormântul unde s-au îngropat, ș-au învis, ș-au petrecut după-nviere 40 de dzâle, adese vorovind cu apostolii. Acolo-i Eleonul muntele, unde s-au suit Domnul Hristos cu apostolii toț și mare nărod de ucinici, adecă de creștini, și cu Preacinstita Sa Maică, și de denaintea lor s-au suit în ceri la Părintele. Acolo-i, în Sion, și casa unde s-au pogorât Duhul Svânt ucinicilor. Acolo-s și casele lui David, unde vor ședea scaunele la giudeț. Și va veni Domnul Hristos cu slavă și cu putere multă de sventi de va giudeca lumea, și va plăti căruiaș după nevoință, celor buni dându-le împărățâia ceriului, iară strâmbii s-or duce în munca vecinică. Pentr-aceea smerenia noastră am închinat slujba noastră, svânta mănăstire Póbrata, Svântului Mormânt a lui Hristos, pentru sufletele răpăosaților aceia domni Alexandru vodă cel bătrân, și Ștefan vodă cel bătrân, și Ilie vodă, și Ștefan vodă cel bun, și Bogdan vodă, că le sânt până astădz uricile, și satele, și odoarăle. Și Pătru vodă Rareș, și Elena, fata lui dispot împărat, și Ștefan vodă cel tânăr. Și pentru sufletele tuturor domnilor, și alalț ctitori, mitropoliți și boieri. Și pentru sănătatea măriii sale domnului nostru Ioan Antonie Rúset voievoda, și cinstita sa doamnă Zoi, și a lor iubiț fii Alexandru voievoda, Enachi voievoda, Gheorghie voievoda. Și alalți domni blagociăstivi ce-i va blagoslovi Dumnedzău. Și pentru sănătatea dumilorsale cinstiților boieri celor mari, și celor mici, ș-a tuturora. Mai apoi și pentru sufletul mieu, unui smerit și mai mic de toț. Și am dat pre mâna sventiii sale părintele nostru prefericitul Patriarhul de svânta cetate Ierusalimul și toată Palestina, chir Dositei, ca să fie danie vecinică sventiii sale și căróra vor fi pre urma sventiii sale patriarș la Svântul Mormântul lui Dumnedzău. Și pentru mai mare credință mi-am pus și pecetea, și iscălitura. Și m-am rugat și dumilorsale cinstiților boierilor mare a țărâi de-au iscălit și dumnealor, ca să le fie pomană în veci, să să pomenească cu ctitorii cei mare și dumnealor. Ca să fie stătătoare în veci. Iară cine cândva s-a ispiti să strice această danie, acela să fie stricat și lepădat din catastihul vieții, și din partea sventilor, și să fie supt urgia lui Dumnedzău, ca Cain, zavistnicul fratelui

și ucigașul, și Ghiezii, și Scarotchi. Iară carele va-ntări și va derege, acela să fie cu sventii în partea dreptilor și în lumina Sventei Troițe, în veci bucurându-să cu Domnul nostru Iisus Hristos. Amin.

[*În slavonește*]: Scris în Iași, leat 7185 [=*1677*].

Dosoftei mitropolit Suceavschiĭ
Pecetea Ioan episcop Romanschiĭ
Mitropoliei Serafim episcop Radovschiĭ
Calistru episcop Huschiĭ
Miron Costân vel logofăt Buhuș hatman".

3. Amintiri de la Póbrata.

În traducerea cronografului lui Matei Kigalas din ms. 3456 (vezi IX.4. A.1.), la împărăția lui Arcadie, după relatarea aducerii la Constantinopol a moaștelor sfântului Ioan Gură de Aur, Dosoftei interpolează următoarele informații:

„De svintele lui moștii este o bucățé ferecată cu argint în svânta mănăstire Póbrata, și un felon a svinții sale di sârmă, cu cruci pistă tot cusut, la svânta episcopie Romanul. Este făcut ca hlamida împărătească, de îmbăierat. De Alexandru vodă cel bătrân adusă din Țarigrad, carele au adus multe trebi a bisericii, luând tot ustavul creștinesc di la greci. Era patriarh Iosaf, de-au făcut și aerul Mitropoliei" (f. 159^{v}).

Observația că Alexandru cel Bun a adus „ustavul" Bisericii ortodoxe din Moldova de la greci este făcută de Dosoftei și într-o însemnare marginală din cronograful lui Matei Kigalas pe care-l avea în bibliotecă: „Roman vodă, tatăl lui Alexandru vodă, ce-au adus Svântul Ioan în Moldova, ș-au adus pravila credinței de la Țarigrad" (p. 414). Același lucru îl simbolizează și desenul executat de Dosoftei pe o foaie de la începutul ultimei versiuni a stihurilor sale despre domnii Moldovei, aflată în manuscrisul autograf de la mănăstirea Putna (vezi IX.4.A.3.), în care Alexandru cel Bun este reprezentat aducând (oferind, firește țării) o carte bisericească.

Într-o traducere necunoscută din timpul exilului său în Polonia, păstrată în ms. *34* de la Biblioteca Academiei Române, copie din secolul

al XVIII-lea (vezi IX.4.A.2), pe care a identificat-o Alexandru Mareș, în studiul *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon*, publicat în „Limba română", XXXVI, 1987, nr. 5, p. 413-426 (I), Dosoftei relatează următoarea minune, drept exemplu de puterea rugăciunii și a moaștelor sfinților (citățm textul reprodus de Al. Mareș):

> „În Pobrata, ce-am vădzut cu ochii mei, în dzilile lui Vasile vodă. Ave staretul mieu fiiu, anume Ilie, de 15 ani. Și războlindu-se, au sosit la moarte și au zăcut mort 10 dzile, nesuflat și rece, numai abie la vârvul pieptului, când și când, să pricepé cât ar mișca o muscă, și pentr-aceea nu-l îngropa. Pentr-aceea l-am dus la biserică ca un mort, cu cerga, ș-am slujit masle asupra lui. Și având sfintele moștii o bucățé de os a lui sfântul întâiul mucenic Ștefan arhidiacon și apostol, și i-am pus pre gură sfintele moștii. De ciia rădicându-l cu cerga, i-au gârâit abie din gât și, cât l-am dus pără în chilie, au început a mișca până în sară. În sară s-au trezit și s-au sculat. Și au custat un an atâta de înțălept, cât vrei dzice că-i înger, iară nu om. Și la anul s-au săvârșit, arătând vedenia de spasenia tatălui său" (p. 424; ms. *34*, f. 37[r]).

II. Originea etnică şi socială a mitropolitului Dosoftei. Timpul şi locul unde şi-a făcut el studiile gimnaziale şi colegiale

Aceste probleme, care au preocupat de multă vreme pe numeroşi cercetători ai vieţii şi activităţii lui Dosoftei, nu sunt încă pe deplin soluţionate. Noile informaţii documentare descoperite din timp în timp, unele deosebit de preţioase, şi cercetările efectuate în lumina lor au condus însă la câteva concluzii care trebuie cunoscute, înainte de a vedea ce rezultă dintr-un comentariu al său privitor la poporul român, descoperit în anul 1987.

În *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, tomul III, Bucureşti, 1893, coloanele 3237-3238 şi urm., discutând cuvântul *Bâră*, n.pr.pers.m., Bogdan Petriceicu Hasdeu face următoarea observaţie: „La macedoromâni *Bârcă* se întrebuinţează ca nume bărbătesc (I. Caragiani). Din patronimicul *Bărăşti* mai multe sate poartă acest nume [...] Prin *-ilă*, sufix favorit al numilor bărbăteşti personale, *Bâră* se amplifică în *Bărilă*. Numile cel mirenesc al nemuritorului mitropolit Dosoftei era Dimitrie *Bărilă*, iar numile de botez al părinţilor săi: «Leontar» şi «Misira» (*A[rhiva] I[storică] a R[omâniei]*, I, 118) [vezi I.**1**.], se vede că dânşii nu erau moldoveni de baştină, ci neşte macedoromâni stabiliţi în Moldova, unde fiiul lor a ajuns apoi un adevărat luceafăr de credinţă şi de ştiinţă. Cu vocalism scăzut, *Bâră* şi *Bărilă* devin *Bere* şi *Berilă*".

Puţin mai târziu, N. Iorga, în *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Bucureşti, 1904, a emis ipoteza că Dosoftei ar fi fost grec, venit în Moldova din Galiţia: „Într-o însemnare pe verso-ul unui document, ca şi într-un exemplar al *Liturghiei* ce i-a trecut prin mână, el dă numele tatălui său, *Leontari*, numele bunicului, *Barila*, şi al mamei, *Misira*. Încă de pe când era călugăr la Póbrata, el ştia şi slavoneşte, şi grecеşte, şi latineşte, şi polonеşte: cele două limbi din urmă

măcar nu se puteau învăța însă la mănăstire în Moldova. Cu toate că o mătușă a lui Dosoftei poartă numele românesc de *Stanca* și că o soră a lui ținea pe un *Șerbul*, aceste cunoștinți neobișnuite și numele acelea vădit nerom*â*nești de *Leontari*, *Barila* și *Misira* ar face să se creadă că Dosoftei venise din Galiția, unde o sumă de greci trăiau, învârtind afaceri, la Lemberg mai ales. Un adnotator de cronici îi zice «fecior de neguțitoriu», iar însemnarea «neam de mazil» din Neculce nu dovedește că Dosoftei era român, ci numai că părintele său era la bir printre mazili. Simpatiile statornice ale lui Dosoftei pentru poloni, ultima lui fugă la dânșii, după care a rămas în orașul Zolkiew, ar fi iarăși indicații ale unei obârșii străine" (p. 178-179).

În anexele studiului său *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, apărut în „Analele Academiei Române. Memorile Secțiunii istorice", seria II, tom. XXXIV, 1911-1912, Silviu Dragomir publică două documente aflate în arhiva Ministerului de Externe al Rusiei care aduc importante elemente noi pentru studiul originii etnice și sociale a mitropolitului Dosoftei. În scrisoarea sa din 29 august 1683 Dosoftei îl roagă astfel pe patriarhul Ioachim al Moscovei să recomande țarilor Rusiei acordarea unui ajutor *rudei* lui, *Chiriac Papară* din Liov, sărăcit în urma persecuțiilor din partea episcopului unit Iosif Șumleanski:

> „Facem cunoscut Sfinției Tale, ca unui părinte al meu prea milostiv, despre această *rudă a noastră* cu numele *Chiriac Papara*, care petrece în cetatea Liovului. I s-a întâmplat să cadă în mare lipsă prin silințele uniației, fiind el «parafian» în acea sfântă biserică ortodoxă din Liov, fiindcă nu a putut răbda să tacă, când a fost așezat în acea sfântă episcopie a Liovului acest Șumleanski; de aceea a atras asupra lui multe necazuri prin faptele lui [ale episcopului, n.n.] răutăcioase; chiar și până astăzi supără mult și face pacoste sfintelor biserici, siluindu-le la uniația pierzătoare de suflete, câteodată în ascuns, altădată pe față. Și fiind această *rudă a mea Chiriac* sărăcit, a venit la noi, rugându-se să ne rugăm la Preasfinția Voastră pentru el, să Te milostivești și să faci cu el împreună rugare către sfinții, prealuminații, de Dumnezeu încununații și milostivii Țari să-l lumineze cu milostenia Lor sfântă și împărătească, să-i alineze necazul și să-i dezlege sărăcia. De aceea mă rog și eu smeritul de Preasfinția Ta, ca un rob și fiu sufletesc: rogu-mă, părinte

sfinte iubitorule de fii, căzând cu fața mea fără îndrăzneală și umilită la mila Sfinției Tale, să Te înduri spre el" (p. 1195-1197; sublinierile noastre).

A doua informație importantă se află în petiția arhimandritului Pahomie, viitorul episcop al Romanului, din august-septembrie 1709, adresată țarului Petru cel Mare, în care, în relatarea următoare, afirmă că este *nepotul* mitropolitului Dosoftei:

„Mă închin înaintea Maiestății Voastre împărătești, nevrednicul arhimandrit din Țara Românească [= Moldova], din locașul Preacuvioasei noastre maicii Parascheva, în care se află sfintele ei moaște, care-i pustiită de regele Sobieski și de români, ceea ce e cunoscut Maiestății Voastre împărătești, și au luat moaștele Sfântului Ioan cel Nou din Suceava, și pe mitropolitul nostru, *unchiul meu drept*, cu numele Dosoftei, l-au prins și l-au pus în temniță, și în acea patimă au și murit". Petiția este semnată: „Al Maiestății Voastre prealuminate, Monarhului nostru ortodox preamilostiv, pururea rugător de Dumnezeu și prea plecat serv *Pahomie Ișpanovschi*, nevrednicul arhimandrit de Roman" (p. 1239-1242; sublinierile noastre).

Viața și activitatea acestui Pahomie (în mirenie se numea Petru sau Pavel Pencu) sunt relativ bine cunoscute. Sintetizând informațiile, preotul (apoi episcop) Irineu Crăciunaș, în articolul *Episcopul Pahomie al Romanului (c. 1674-1724)*, apărut în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXV, 1959, nr. 9-12, p. 627-635, începe cu fraza: „Fiu de preot, Pahomie s-a născut în preajma anului 1674 în satul Gledin din ținutul Bistriței transilvănene, sat care în 1762 făcea parte din cele 44 sate grănicerești. După un frate sau soră a avut nepot pe Iacob Stamate, cel ce mai târziu a ajuns mitropolit al Moldovei" (p. 628). Informația lui Pahomie, originar din Transilvania, că mitropolitul Dosoftei îi era *unchi drept* a rămas însă puțin cunoscută cercetătorilor.

În monografia *Dosoftei, mitropolitul Moldovei, și activitatea lui literară. Contribuție la istoria literaturei românești și a legăturilor literare româno-ruse din secolul al XVII-lea*, publicată în limba rusă, la Kiev, în anul 1915, a cărei traducere în limba română, făcută de Ștefan Berechet, a apărut la Iași, în 1918 (versiune pe care o folosim în prezenta lucrare, în unele cazuri cu corecturi după textul original), Ștefan

Ciobanu a presupus că „Dosoftei era mai degrabă slav, poate din ținuturile de sud-vest ale Rusiei, vecine cu românii. În ceea ce privește numele părinților lui, cu greu am putea admite că poate fi vorba despre originea lui greacă. Toate aceste nume, afară de *Leontar* sau *Leontie*, sunt nume neortodoxe, mai degrabă sunt porecle: *Barila* (la Bianu – *Barula*, *Barilovici*) poate fi ucrainul *Boryla*, *Barilovici*, care până în prezent se întâlnește printre ucraini, atât ca nume de familie cât și ca porecle. Mai departe, într-una din scrisorile sale către patriarhul Moscovei Ioachim, Dosoftei intervine pentru o oarecare rudă din *Lemberg* numită *Kiriac Papara*, ceea ce ne face să credem mai mult că Dosoftei era de origine din Rusia sud-vestică. În sfârșit, în privința lui Dosoftei se mai poate face încă o presupunere. În 1658 Dosoftei este ales episcop de Huși în vârsta cam de 34 de ani. Vârsta aceasta se poate socoti ca prea timpurie, dacă socotim că Dosoftei se trage din țărani. De aice se poate conchide că Dosoftei era de o origine mai nobilă. Nu fără interes este și chestiunea cu privire la instrucțiunea lui Dosoftei. Manuscrisele sale autografe, care ni s-au păstrat, ne arată că el nu numai că stăpânea bine câteva limbi: greacă, latină, ebraică, polonă, română, slavonă bisericească și rusă de sud-vest literară, dar avea cunoștințe foarte temeinice și despre gramaticile clasice [...] Unii învățați presupun că a primit instrucția în școala de pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi, întemeiată în Iași de Vasile Lupu la 1641. Se mai poate face și o altă presupunere, și anume că Dosoftei a putut fi elevul colegiului movilean din Kiev sau, mai degrabă, al școalei «Bratskaia» din Lemberg. Despre aceasta vorbește întregul complex al instrucției lui" (p. 74-79).

În discursul său de recepție la Academia Română, intitulat *Contribuțiuni privitoare la originea și moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei*, București, 1920, Ștefan Ciobanu, având acum noi informații privitoare la anii petrecuți de Dosoftei în Polonia, obținute cu prilejul unor cercetări efectuate de el în Galiția, își corectează presupunerea despre originea slavă a mitropolitului moldovean, aderând la teza susținută de N. Iorga, pe care o întărește cu următoarele dovezi. Într-un pomelnic al bisericii Sfântul Ioan Teologul din Liov, redactat bineînțeles în slavonește și păstrat în biblioteca mănăstirii Sfântul Onofrei din același oraș, a găsit, alături de alte familii însemnate din sud-vestul Rusiei, menționată și familia *Papara*, cu însemnarea: „Această înscriere este a Domniilor lor Domnilor Papară, excelenței sale Domnului Teodor

Papară, paharnic de la Novograd. S-a scris în anul lui Dumnezeu 1728, luna aprilie, ziua 29. Pomenește, Doamne, pe preasfântul arhiepiscop, mitropolitul Dosoftei, robul lui Dumnezeu *Gheorghie*, roaba Sa Maria, Ioan, *Alexandru*, fecioara Crestina, Varvara, Ileana, călugărița Susana, Serafima, Olimpiada, *Chiriachie*, Anastasia, Ioan, Alexandru, Teodosie, Varvara, roaba Sa fecioara Ileana, Teodor, Sofia, Petru, Ana, Ștefan, Teofil, Samuil, Constanța, pruncul Gheorghie, călugărița Susana, Teodosie" (sublinierile lui Șt. Ciobanu). Alt pomelnic al membrilor familiei *Papara* în care este menționat și numele mitropolitului Dosoftei a fost găsit de el în lucrarea lui A.S. Petrușevici, *Colecția letopisețelor galițiano-ruse din anii 1600 până la 1700*, Liov, 1874, care îl menționează astfel: „În pomelnicul mănăstirii Iazeniți din județul Zolocev este înscrisă familia generosului boier Alexandru, și Teodor Papara. Teodor a murit la anul 1730, iar Ana la 1746. În această înscriere se pomenește arhiepiscopul Dosoftei (oare nu-i mitropolitul Sucevei?)" (p. 8-9). În continuare Șt. Ciobanu semnalează o serie de informații privitoare la familia Papara și la comunitatea ortodoxă din Liov, care cuprindea numeroși români (și din sudul Dunării) și greci, extrase mai ales din memoriile Teodosiei Papara, publicate în anul 1853, unde a aflat și informația că Ștefan cel Mare a întărit printr-un hrisov drepturile unui *Mihail Papară* și ale soției sale asupra „moșiilor strămoșești" din Moldova, pe care îl consideră o dovadă că „familia Papară s-a așezat pentru destul de mult timp în Moldova, de unde a venit în Polonia. Această familie, chiar dacă a fost grecească, neapărat s-a românizat în oarecare măsură și, trecând în Polonia, nu a rupt [legătura] cu Moldova, n-a uitat poate limba românească, mai cu seamă că în Liov pe vremurile de atunci era, cum am mai spus mai sus, o întreagă colonie românească", iar „faptul că Teodor Papară și mai pe urmă Alexandru l-au pus pe fratele lor Gheorghie în rând cu Dosoftei (și în pomelnicul bisericii sfântul Ioan Teologul se pomenește despre Alexandru) ne face să credem că *Dosoftei a fost frate cu Gheorghe, Teodor și Alexandru*. Relațiile acestei familii cu Moldova fac posibilă plecarea lui Dosoftei, în vârstă fragedă încă, în Moldova: aici se călugărește, aici își dezvoltă activitatea sa și, luat cu de-a sila din Moldova, își regretă despărțirea de «patria sa Moldova», cum o numește el, și pe care avea tot dreptul să o numească așa. Prin aceasta se poate explica și cunoștința din partea lui a limbii grecești, rutene, slave vechi și românești, precum și a limbii poloneze" (p. 12-13; sublinierea noastră).

Având însă în vedere faptul că cele două pomelnice ale familiei Papara au fost întocmite târziu, în jurul anului 1730, este posibil ca ele să conțină numele a două sau chiar trei generații de membri ai acestei familii, ca toate pomelnicele. Dacă admitem că *mama lui Dosoftei* (născută pe la începutul secolului al XVII-lea) aparținea familiei Papara, atunci putem presupune că Gheorghe, poate și Chiriac, erau *frații ei*, nu ai lui Dosoftei, căruia îi erau deci *unchi*, iar Alexandru și Teodor puteau fi copii ai lui Gheorghe, menționat primul în pomelnic, deci *veri* lui Dosoftei, nu frați, cum i-a considerat Șt. Ciobanu. Căci dacă *Chiriac Papara* i-ar fi fost frate lui Dosoftei, în scrisoarea din 29 august 1683 adresată patriarhului Ioachim nu l-ar fi numit „această *rudă* a mea", ci „*fratele* meu". Or, după cum vom vedea mai jos, Dosoftei avea într-adevăr un frate numit *Chiriac*, care locuia însă la Suceava, nu la Liov.

În studiul *Contribuții privitoare la originea, limba și influența mitropolitului Dosoftei*, publicat în „Arhiva", XXXIV, 1927, p. 122-149, Dimitrie Găzdaru și-a propus să demonstreze, îndeosebi cu argumente lingvistice, originea macedoromână a lui Dosoftei. După ce menționează presupunerile făcute până atunci cu privire la originea sa etnică, autorul consideră că „singurele rezultate pozitive care se pot desprinde din diferitele cercetări în această chestiune sunt următoarele două: 1. Locul de naștere și de copilărie nu-i în Moldova, ci în Polonia, anume în Galiția", invocând drept dovezi faptul că „încă de pe vremea când era simplu călugăr la Póbrata știa, printre alte limbi, latina și polona, limbi care nu se puteau învăța în Moldova", că „avea cunoștinți nebănuite pe atunci care nu se puteau căpăta în Moldova, ci la vreo școală înaltă din Polonia, poate la școala Bratscaia din Lemberg", că „era originar din familia Papară, stabilită pe acea vreme în Polonia", precum și „simpatiile statornice ale lui Dosoftei pentru poloni", și „2. Ca naționalitate (= limbă) nu era român, mai bine zis nu era dacoromân", invocând dovada că „la 1649, călugăr la Póbrata, Dosoftei se ocupa cu limba latină, greacă, *română* și polonă". „Aceste rezultate voi încerca să le întregesc cu nouă presupuneri și probe, făcute pe baza materialului deja publicat de Ciobanu în *Contribuțiuni*, pe baza limbii din scrierile lui Dosoftei și pe baza unor probe indirecte scoase din relațiile dintre cronicarul Miron Costin și mitropolitul Dosoftei" (p. 128-129). D. Găzdaru afirmă apoi că „familia Papară era de origine macedoromână", aducând unele dovezi

în acest sens, presupune că ştirile despre românii din sud pe care le dă Miron Costin le-a putut avea în urma unor conversaţii cu Dosoftei, şi conchide: „Dacă la toate aceste probe adăugăm prezenţa celor câteva elemente macedoromâne din limba lui, putem trage concluzia că Dosoftei era de origine macedoromână, că s-a stabilit relativ târziu în Moldova şi că aici a învăţat dialectul dacoromân, în care şi-a scris, cu câteva reminiscenţe din dialectul matern, operele sale" (p. 129-132).

Deşi conţine interpretarea eronată a însemnărilor lui Dosoftei din anul 1649, preluată de la B.P. Hasdeu, potrivit căreia el ar fi învăţat abia atunci limba *română*, precum şi afirmaţia fără suport documentar că aparţinea familiei Papara din Liov, putând fi chiar frate cu Gheorghe, Teodor şi Alexandru Papara, argumentarea lui D. Găzdaru privind originea macedoromână a mitropolitului Dosoftei a fost în general acceptată. De exemplu, N. Cartojan, în *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, Bucureşti, 1942, a primit-o astfel: „S-a crezut de unii istorici că [Dosoftei] era de origine grec; alţii au presupus că era ucrainean; azi avem motive temeinice a crede că era român macedonean. Lacea şi Găzdaru, care au studiat lexicul lui, au semnalat unele cuvinte care nu se găsesc decât la aromâni" (p. 116). Înrudirea lui Dosoftei cu familia Papara din Galiţia este un fapt sigur, originea aromânească a acestei familii este probabilă, dar legătura lui cu familia Papara şi eventuala origine macedoromână a sa pot avea, după cum vom vedea, şi alte explicaţii decât cele propuse de Şt. Ciobanu şi D. Găzdaru.

În studiul *Originea, formaţia şi preocupările istorice ale mitropolitului Dosoftei*, publicat în „Revista de istorie", XXVII, 1974, nr. 10, p. 1485-1499, Nicolae Grigoraş aduce în atenţia cercetătorilor informaţia foarte importantă privitoare la *doi fraţi ai mitropolitului Dosoftei* menţionaţi în *Pomelnicele din catastihul breslei blănarilor din Suceava*, reînnoit la 1 ianuarie 1673 (ms. *670* de la Biblioteca Academiei Române, f. 7 şi urm.), text editat de Eugen Pavlescu în anexa nr. 2 a lucrării sale, *Economia breslelor în Moldova*, Bucureşti, 1939, p. 503-513. În acest manuscris, în lista intitulată (slavoneşte) *Aici s-a scris ulita Fruntea*, sunt menţionate numele: „*Chiriac*, brat [=frate] mitropolit Dosoftei, *Vasilie*, tij brat [= de asemenea frate]" (ms., f. 10^{r}, ed. Pavlescu, p. 510), fără să li se indice numele de familie şi ocupaţia. Probabil că erau negustori, eventual de blănuri. Informaţia aceasta, alături de cea aflată în următoarea dedicaţie a lui Dosoftei de pe un exemplar al *Psaltirii de-nţăles*: „Am dăruit *cumnatului Şerbului şi Fesii*, *surora mea*, cu sănătate şi blagoslovenie, Dosoftei,

mitropolit Suceavskiĭ" (sublinierea noastră), pe care a comunicat-o episcopul Melchisedec, în *Cronica Romanului și a episcopiei de Roman*, partea I, București, 1874, p. 279, nota 2, arată că el aparținea altei familii, din Moldova sau din Transilvania, nu celei a fraților Papara de la Liov, cum a crezut Șt. Ciobanu.

Numele neobișnuit *Fesa* al surorii lui Dosoftei, pe care Melchisedec l-a considerat o prescurtare de la „femeia sa", precum zicem *mă-sa*, în loc de *mama-sa*" (*ibid.*), explicație inadmisibilă chiar și numai pentru faptul că Dosoftei nu-și putea numi astfel sora într-o dedicație pe o carte oferită ei, apare împreună cu al soțului său *Șerbul* și în următoarele documente moldovenești, pe care ni le-a semnalat istoricul Paul Păltănea din Galați: Arhiva Națională a României, București, fond Doc. ist., CII/44, act din 14 iunie 1664, fond Mănăstirea Sfântul Sava-Iași, XL/1, act din 3 iunie 1683, C. Solomon și C.A. Stoide, *Documente tecucene*, I, p. 32-33, act din 19 iulie 1677. Citățm, spre exemplu, fragmentele respective din primele două documente menționate, subliniind pasajele în care apar numele soților Șerbul și Fesa.

> „Adică eu Mitrofana, fata lui Gligorie ot Tomcești, sora Gorii, scriu și mărturisesc într-acest zapis al meu cum m-am sculat eu de buna voia me de-am vândut moșia me dentre Siret, den sat den Cringeni, ce esti în ținutul Tecuciului, cari parti mi să vine treizeci și doi de stânjâni și jumătati, o am vândut-o dumisali *jupânului Șărbului Brăilean și jupânesii dumisali Fesii*, și cuconilor dumilor sali. Și o am vândut drept ..." (vezi fotocopia alăturată).

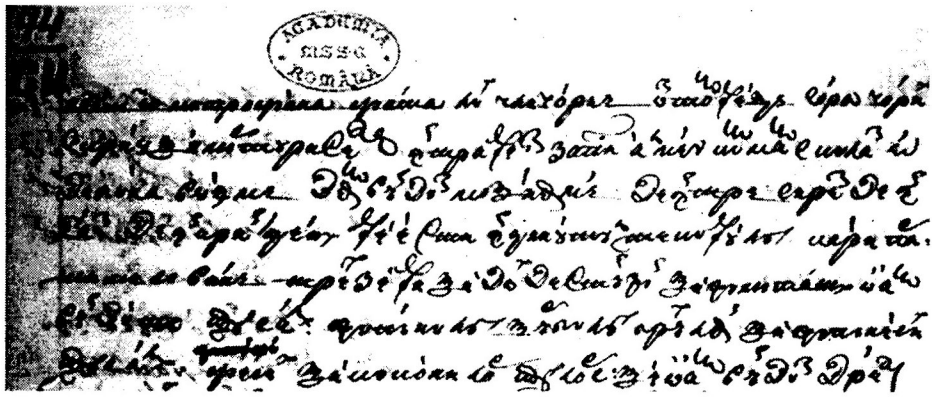

„Adecă eu Gligorii Giubău și cu feciorii mei Ioniță și Focșa, și fie-me Mărie, den sat den Ocle, den ținutul Cohurluiului, scriu și mărturisesc cu acest adevărat zapis al nostru ca să fii de mare credință la mâna a dumisale *giupân Șerbului Brăileanul și a giupânesii dumisale Fesii*, și a coconilor dumisale, cum ne-am sculat noi de bună voie noastră, cu știrea răzașilor noștri, și am vândut dumisale o vie..." (vezi fotocopia alăturată).

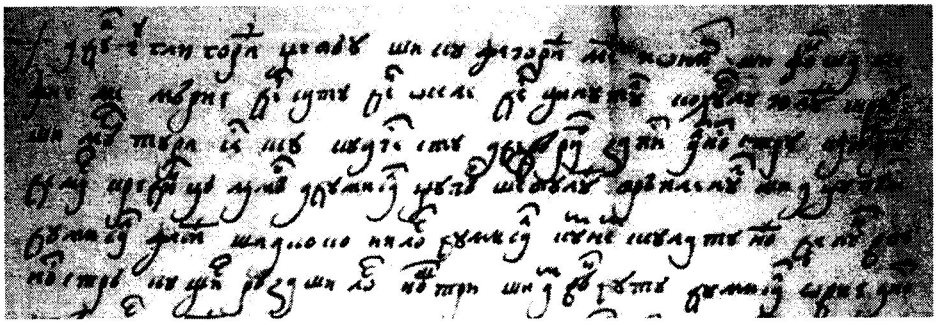

Paul Păltănea înclină să creadă că acest Șerbul și fratele său Dia, negustori, aparțineau, ca și Fesa, unor familii de macedoromâni (vezi și lucrarea domniei sale, *Istoria orașului Galați. De la origini până la 1918*, partea I, Galați, 1994, p. 67, 71, 86).

Specific ardelenesc, ca și numele *Șerbul* al cumnatului lui Dosoftei, este și numele nepotului său Pahomie *Ispanovschi*, în care avem cuvântul de proveniență maghiară *ispan*, variantă a s.m. *șpan*, pe care *Dicționarul limbii române* al Academiei îl înregistrează cu următoarele sensuri: „I.1. (În orânduirea feudală din Transilvania) Titlu dat nobilului care avea funcția corespunzătoare vicontelui sau contelui din Apus; nobil care avea acest titlu; stăpânitor al unui ținut; 2. (În organizarea administrativă mai veche a Transilvaniei) Șef administrativ (al unui ținut). 3. (Învechit și regional) Prefect, subprefect. II.1. (Învechit și regional) Intendent, administrator". Este posibil ca mama lui Pahomie să fi fost *fiica* unei surori, eventual a Fesei, sau a unui frate al lui Dosoftei.

Faptul că o mătușă a lui Dosoftei se numea *Stanca* este menționat într-un hrisov din 7 septembrie 1666, prin care domnitorul Alexandru Iliaș o scutea de orice dare fiscală. Documentul se afla în arhiva Mitropoliei dusă în Polonia, fiind înregistrat în inventarul numit *Index*

Zolkieviensis, publicat în „Candela", III, 1884, nr. 12, p. 750-751 (despre acest *Index*, vezi și IX.1.).

Enigma numelui neobișnuit *Misira* al mamei lui Dosoftei este dezlegată de o precizare aflată în următoarea dedicație, în slavonește, pe un exemplar din *Viața și petrecerea svinților* trimis de el, din Polonia, mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din localitatea Petrid (astăzi Petrești de Sus), aproape de Turda:

> „Svintei mănăstiri a Adormirii preasfintei și preabinecuvântatei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria din Petrid am dăruit această sfântă carte, pentru ca sfinții părinți să mă pomenească pe mine și pe părinții mei Leontie și *Maria, numită Misira*. În anul 7195 [= *1687*], iunie 8, în Stryi, pe când mă aflam printre străini din pricina vremurilor nepașnice. Smeritul Dosoftei, mitropolit al Sucevei" (sublinierea noastră; vezi fotocopia alăturată).

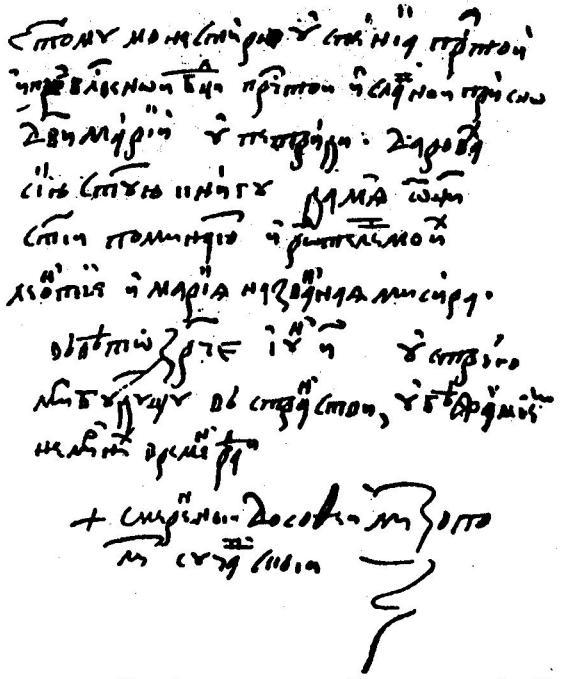

În aceeași carte se află și următoarea însemnare în limba română, scrisă de altcineva, dar redactată tot de Dosoftei:

„Această svântă carte, anume *Prolog* sau *Vieţele tuturor svinţilor* a smeritului Dosoftei, mitropolit de la Suceava, se dă întru numele rodului mieu Leontie şi *Maria, anume Misira*, şi ctitorii sventei mănăstiri, anume Toder Balica, Caldare Ion, Glava Toder, Buzna Ion. Leat 7195, iunie 8, în Strii lăcuind, în ţara rusască. Şi această carte să nu fie dată na alt loc. Cine o va fura ori o va vinde de la mănăstirea Petridului, aproape de cetate Turdei, să fie procleat anatema. Vleato de la naşterea lui Domnul şi Mântuitoriului nostru Iisus Hristos leat 1688" (sublinierile noastre).

Exemplarul din *Viaţa şi petrecerea svinţilor* în care se găsesc dedicaţia şi însemnarea citate mai sus se afla în posesia profesorului Atanasie Popa din Cluj, care l-a semnalat în lucrarea sa, *Cazania lui Varlaam. 1643. Prezentare grafică*, Timişoara, 1944, p. 58, unde textele citate sunt transcrise (primul şi tradus) incomplet şi cu mici erori, dedicaţia lui Dosoftei fiind reprodusă şi în facsimil, după care am reprodus-o şi noi. În articolul *Un autograf din 1687 al mitropolitului Dosoftei*, publicat în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XXXIV, 1958, nr. 11-12, p. 82-86, preotul T. Bodogae a transcris (respectiv, şi tradus) din nou ambele texte, întregindu-le şi corectându-le după originalul pus la dispoziţie de Atanasie Popa, iar noi le-am reprodus din articolul său (p. 884-885). Acest exemplar din *Viaţa şi petrecerea svinţilor* a fost dat de Atanasie Popa filialei din Zalău a Arhivei Naţionale a României. Dedicaţia în slavoneşte a lui Dosoftei se află pe pagina albă de la sfârşitul lunii februarie, iar însemnarea în limba română este scrisă în partea de jos a mai multor pagini de la începutul lunii martie, de la pagina nouă înainte.

După cum vedem, în ambele texte citate Dosoftei numeşte pe mama sa *Maria*, anume *Misira*, dar numele *Misira*, care este aici un determinativ, nu era supranumele (porecla) ei, ci a patroanei sale aleasă la botez; deci nu *Maria Fecioara*, nici *Maria Magdalena*, ci *Maria Egipteanca*, prăznuită la 1 aprilie. Numele *Misir*, „Egipt", de proveniență arabă, era frecvent folosit atunci de greci (de exemplu, în cronograful lui Dorotei al Monemvasiei, Veneţia, 1631, şi în cel al lui Matei Kigalas, Veneţia, 1650); din greceşte a pătruns şi în limba română, unde se întâlneşte şi ca nume comun, *misir* „egiptean; cal egiptean; un sort de bumbac filat adus din Egipt; o ţesătură din acest bumbac; o monedă egipteană" (vezi *Dicţionarul limbii române* al Academiei). Într-o familie de vorbitori de limbă greacă, cum sunt şi familiile de aromâni din Grecia, deci şi familia

Papara, din care provenea, probabil, mama lui Dosoftei, Maria *Egipteanca* putea fi deci numită și *Misira*.

În articolul citat, N. Grigoraș a emis părerea că Dosoftei putea fi descendent al unei familii din Moldova numită *Borâlă* (< slavul **боръ** „luptă"): „Dacă totuși am admite că, din motive lesne de înțeles, în transcrierea numelui familiei sale Dosoftei a înlocuit intenționat vocala *o* cu *a*, acest nume s-ar transforma din *Barila* în *Borâlă* sau *Borâlovici*, care, ca nume de familie și toponimic, este foarte răspândit în întreaga Moldovă. De exemplu, la 8 aprilie 1419 sunt amintiți fiii lui Ștefan *Borâlovici*, ca proprietari a trei sate în Câmpul lui Dragoș (în actualul județ Neamț). De asemenea este amintit satul *Borâle*, în județul Dorohoi, lângă care se află și *Borâlele*", și multe alte exemple. „Astfel s-ar explica, credem noi, informația lui Ion Neculce că mitropolitul Dosoftei a fost neam de mazil, urmaș al unor vechi proprietari, care s-au putut trage din acest Ștefan Borâlovici, contemporan probabil cu Bodgan I, «întemeietorul» Moldovei" (p. 1488-1489).

Fie că descindea dintr-o veche familie nobilă de pământeni din Moldova, fie că provenea dintr-o familie de macedoromâni sau meglenoromâni migrați spre nordul Dunării și stabiliți în Transilvania, cum sunt o parte dintre românii din Săcele și din Șcheii Brașovului (vezi Constantin Lacea, *Sunt în Transilvania așezări de români veniți din sudul Dunării sau nu sunt?*, în „Dacoromania", IV, 1924-1926, partea I, p. 353-370), sau dintr-o alianță cu o asemenea familie, Dosoftei avea conștiința că este *român* și că Moldova este patria lui, cum rezultă în mod limpede din următoarea interpolare a sa în traducerea *Vieții sfântului evanghelist Luca*, identificată de Al. Mareș în ms. *34* de la Biblioteca Academiei Române și publicată în articolul *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon* (II), apărut în „Limba română", XXXVI, 1987, nr. 6, p. 520, și din alte texte menționate în prezenta lucrare (citâm după textul reprodus de Al. Mareș).

> „Deci sosind la Marile Constantin vremile, aducându-i sfârșănie acelui sfânt și creștin împărat, lăsa trii fiii după sine, anume Constantie, Costantin și Constans. Deci Constans luă Râmul, iară Costantin Galileile, cele de sus și de gios, iară Constantie, al triile fiiu, luă Țarigradul, scaunul tătâni-său. Cesta mersă dănăoară la părțile Dunării și zăbovi vreme câtăva. Și cutrierând pre la cetățile ce-s pre lângă Dunăre, audzi cum

rumânii ce sânt preste Dunăre vor să oştască asupra împărăţiii romanilor. Pe ce vreme Râmul cel Bătrân şi Ţarigradul, Râmul Nou, era tot [o] împărăţie, iară romanii să chema râmlenii, cei din Râmul Bătrân, şi ceşti din Ţarigrad. Şi pentru Ţarigrad dobândiră şi grecii acesta nume, de-ş dzic romei, că mainte ave alte nume elenii, de pre ţăr şi pe pre moşi. Iară *rumânii noştri* nu să cheamă rumâni, ce să cheamă vlaşi. Şi poate hi că de la Râm au dobândit şi ei acest nume de vlaşi, di le dzic rumâni. Să pomeneşte la Ţara Muntenească un loc de-i dzic Vlaşca. Rusii şi leşii *ne* dzic volohi, lătinii valahi, grecii încă vlahi *ne* dzic. Că *aceşti români a noştri să despart pre trii scaune: Moldova, Ţara Muntenească şi Ardelul. Mai este încă una* [*aici un mic spaţiu nescris*], *alături cu Ţara Grecească; să află în graiul lor de mare treabă cuvinte.* Nu divi, iubite cetitoriule, că aflând de rumâni aice, i-am scris, de vreme ce-i pomeneşte istoria" (ms. *34*, f. 59^{v}-60^{r}; sublinierile noastre).

Un alt text al lui Dosoftei cu referinţe la istoria românilor, în care sunt repetate unele informaţii din interpolarea citată mai sus, este următorul, aflat pe o foaie de la sfârşitul ultimei versiuni a stihurilor sale despre domnii Moldovei, în manuscrisul autograf de la mănăstirea Putna (vezi IX.4.A.3.). În primul alineat al acestui text sunt şi unele observaţii care arată că Dosoftei cunoştea bine locurile şi oamenii din Transilvania. Aceste aprecieri pot fi puse alături de alte dovezi, *în primul rând lingvistice*, care pledează pentru originea transilvăneană a familiei sale, pe linie paternă.

„Ţara Moldovei, şi Ardealul, şi Ţara Muntenească, acest loc de pământ să cheamă Misia până în Dunăre. Aflat-am citind cum fiiul lui Constantin împărat, Consta, au purces asupra vlahilor, adecă rumânilor celor de pe Dunăre, să-i bată, căce să rocoşisă pre împărăţie, şi i-au potolit. Dintr-aceea să vede că şi mai de demult au lăcuit rumâni într-aceste ţăr. Dară pentru bişugul pământului zburdând oamenii în păcate, s-au pustiit, precum ş-acmu pat aceste părţ. Dară câtu-i Ceahlăul muntele şi spre săcui să chema Peonía, poate hi şi pentru bujorul, că foarte-i mult până dincoace de Ceahlău. Şi aşe să cheamă bujorul: ПИВОНИА şi παιονία, *paeonia*. Fac sasii în Braşov vinars roşu cu bujor.

Dară între Prut şi-ntre Nistru lăcuia taifalii pre-atunce, de n-or hi fost ş-aceia rumâni, că pre-acele vremi şi rumânii era războinici cu rusii, cu schitii, că era tot păgâni. Iară între Bolgaria şi-ntre Machedonia sânt rumâni din rădăcina cea bătrână, din carea s-au lăţât alalţ rumâni, de s-au răzleţit unii şi până în Italia, la Râm. Şi pentru năselnici ce era, era tot prin închisori. Şi scoţându-i chesariul Râmului la o treabă, slujiră bine şi le-au dat un loc pustii ce să cheamă acmu Maramureş. Dintr-acei rumâni a Maramureşului s-au descălecat Ţara Moldovei, uitată de demult pustie, precum până nu demult purta cerc în cap moldovenii, cevluiţ ca şi maramurişenii" (vezi fotocopia alăturată).

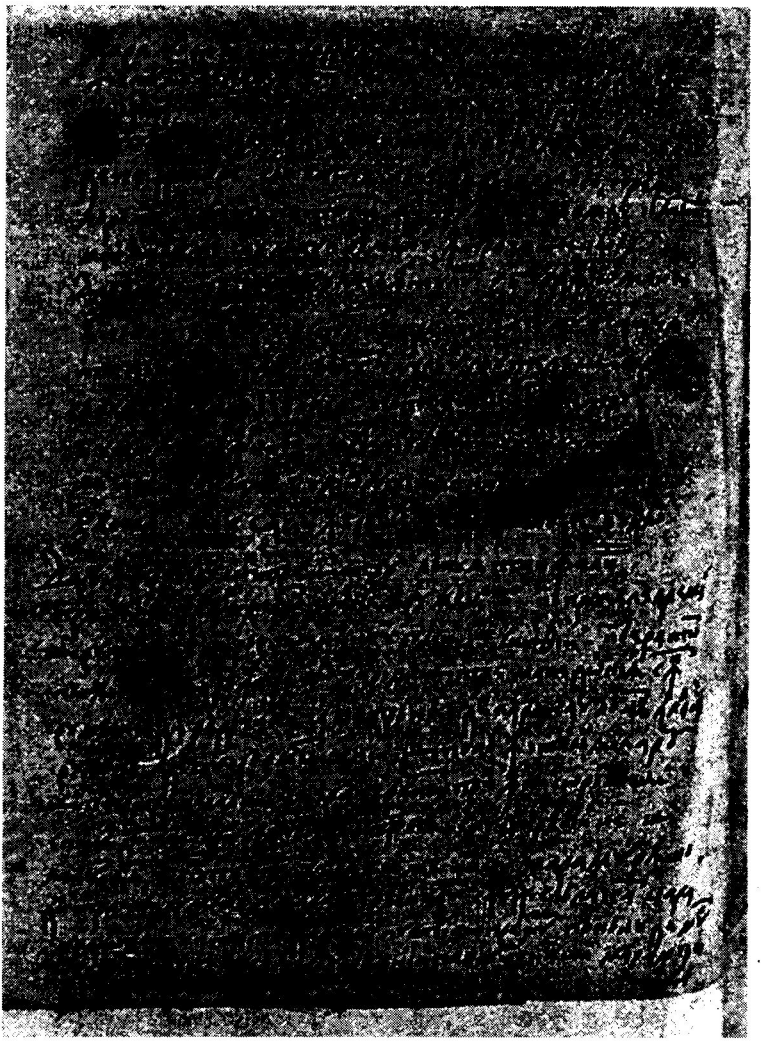

III. Presupusele începuturi literare ale lui Dosoftei

După toate probabilitățile, versificarea *Psaltirii* a fost făcută de Dosoftei în timpul episcopatului său la Roman (1659-1671), iar dacă este adevărat că Nicolae Spătarul (Milescu) a tradus *Vechiul Testament* în anii 1661-1664, la Constantinopol, unde îndeplinea funcția de reprezentant diplomatic al domnitorului muntean Grigore Ghica, traducere pe care a remaniat-o Dosoftei (vezi N.A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Nicolae Milescu*, citat în IV.2.) și de a cărei influență se resimte *Psaltirea* versificată de el (vezi N.A. Ursu, *Concordanțe lingvistice între* ***Psaltirea în versuri*** *a lui Dosoftei și unele psaltiri românești din secolul al XVII-lea*, în „Limba română", XXXVI, 1987, nr. 5, p. 427-442, studiu republicat, în versiune revăzută și adăugită, în ediția critică a *Bibliei* de la 1688, Pars XI. *Liber Psalmorum*, Iași, 2003, p. 145-156), înseamnă că versificarea *Psaltirii*, „în cinci ai foarte cu osârdie mare", a fost începută prin anii 1664-1665, când Dosoftei era în vârstă de 40 de ani. S-a impus deci întrebarea: care a fost activitatea lui literară de până la această vârstă, prin ce lucrări și-a creat el stilul atât de personal? Cercetarea limbii și a stilului unor traduceri românești anonime sau cu paternitate controversată din perioada 1640-1660 a dus la concluzia că lui Dosoftei îi aparține traducerea unei broșuri de 54 de pagini, format 13/17 cm, tipărită la Iași, probabil în anul 1645, căreia îi lipsește foaia de titlu, eventual încă o foaie sau două, nepaginate, de la început, cu vreo dedicație sau prefață, și câteva foi de la sfârșit, descoperită la Biblioteca Academiei Române în anul 1955 (vezi Dan Simonescu, *Contribuții la* ***Bibliografia românească veche***, în „Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 247-248). Această broșură conține *Paraclisul Precistei* (p. 1-22) și două povestiri cu subiecte extrase din *Vechiul Testament*, cu titlul comun *Cuvinte și jele la robie Ierusalimului, când din Ierusalim la Vavilon i-au mutat Navuhodonosor împărat, și pomenire și de năpaste ce-au năpăstuit acei doi giudecători pre Susana*

(p. 23-54). Povestirile au drept prefață un comentariu referitor la conținutul lor, în 48 de versuri cvasipopulare (p. 23-26), pe care le reproducem în fotocopiile alăturate. Sunt publicate în ediția Dosoftei, *Opere. I. Versuri*, București, 1978, p. 385-386 (vezi N.A. Ursu, *Debutul literar al lui Dosoftei*, în „Limba română", XXVI, 1977, nr. 6, p. 607-620).

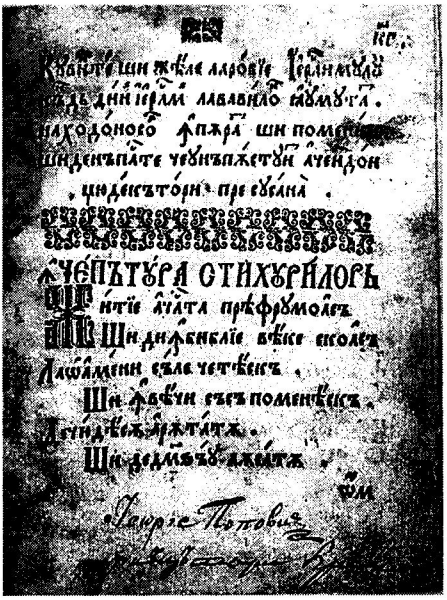

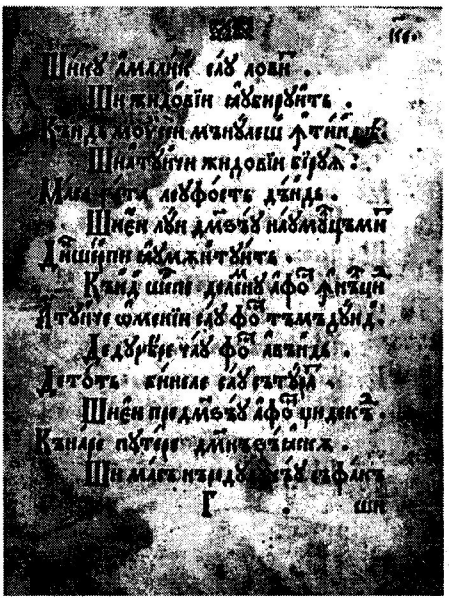

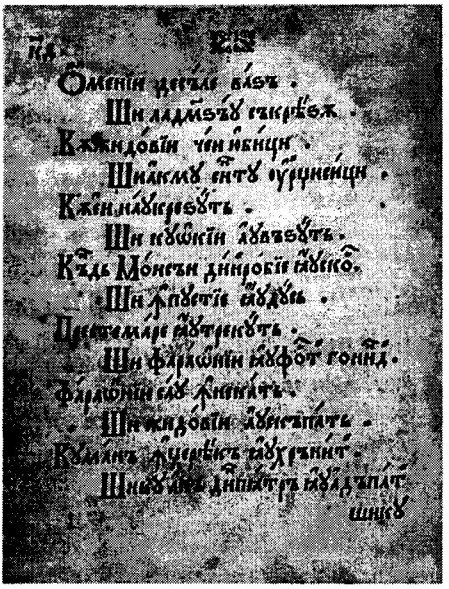

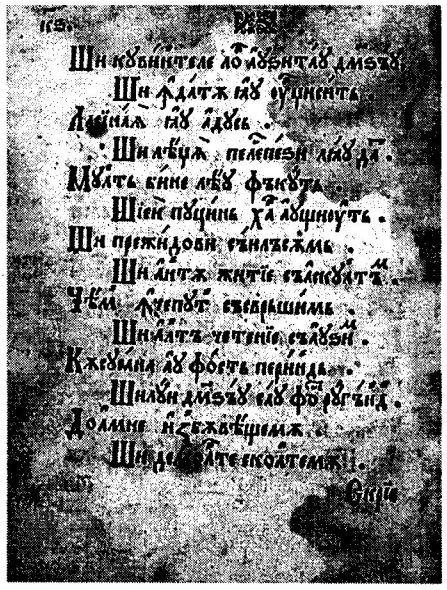

În aceeași perioadă puțin cunoscută a tinereții sale Dosoftei a tradus, eventual ajutat de un colaborator apropiat, cronograful lui Matei Kigalas, emendat cu informații extrase din cronograful mai vechi al lui Dorotei al Monemvasiei, traducere atribuită în mod nejustificat logofătului Pătrașco Danovici. Textul conține numeroase particularități lingvistice și stilistice ale lui Dosoftei, precum și 61 de versuri, unele originale, similare celor ale multor psalmi versificați de el, iar altele traduse în aceeași manieră în care sunt traduse versurile din *Viața și petrecerea sfinților* și din alte scrieri ale sale (vezi N.A. Ursu, *Traducerea cronografului numit „tip Danovici" poate fi o lucrare de tinerețe a lui Dosoftei*, în volumul autorului, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVI-lea. Studii filologice*, Iași, 2003, p. 134-222).

Probabil tot atunci a remaniat el traducerea *Istoriilor* lui Herodot făcută de Nicolae Spătarul, cum atestă stratul destul de reprezentativ al particularităților sale lingvistice suprapus celui al limbii traducătorului (vezi N.A. Ursu, *Traducerea **Istoriilor** lui Herodot atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu) a fost remaniată de traducătorul cronografului numit „tip Danovici"*, în același volum al autorului menționat mai sus, p. 223-278).

Tot în anii tinereții va fi început Dosoftei și traducerea *Vieții și petrecerii sfinților* (vezi VII.5), căci în a doua prefață a acestei cărți, adresată cititorului, el afirmă că a elaborat lucrarea în cursul mai multor ani, „cu pohta blagocestivilor și lui Dumnedzău iubit domnii Țării Moldovei", pomenindu-l întâi pe Gheorghe Ghica (1658-1659), în a cărui domnie, probabil, a fost ales el episcop al Hușilor.

IV.Activitatea literară şi unele amintiri din vremea episcopatului său la Roman

1. *Versificarea* Psaltirii. *Manuscrisul acestei opere.*

După cum am văzut în capitolul precedent, Dosoftei a versificat *Psaltirea* în a doua parte a episcopatului său la Roman. Textul autograf s-a pierdut, dar s-a păstrat o frumoasă copie a lui, făcută de un caligraf necunoscut. Manuscrisul a fost donat Bibliotecii Academiei Române, în anul 1877, de către D.A. Sturza, care îl cumpărase de la un anticar (vezi D.A. Sturza, *Un manuscript al «Psaltirii în versuri» a mitropolitului Dosoftei*, în „Convorbiri literare", VI, 1872-1873, p. 157-167). Se află sub cota ms. rom. *446*. Atât în articolul citat, cât şi în scrisoarea de donaţie către Academie, precum şi în raportul prezentat în adunarea generală a anului 1885, în calitatea sa de secretar general al Academiei Române, D.A. Sturza îşi anunţa preocuparea de a elabora o ediţie critică a *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei. Pentru că nu avea însă nici timpul, nici pregătirea filologică necesară pentru realizarea lucrării, el trece această sarcină pe seama tânărului profesor Ioan Bianu, devenit între timp bibliotecarul Academiei, care publică la Bucureşti, în anul 1887, sub auspiciile Academiei Române, ediţia critică a *Psaltirii în versuri*, „de pre manuscrisul original şi de pe ediţiunea de la 1673". Acesta nu este însă manuscrisul după care s-a tipărit textul în 1673, căci între aceste două texte sunt deosebiri numeroase şi, în unele cazuri, foarte mari.

Foaia de titlu a manuscrisului şi câteva foi din interior (cu versurile 1-22 din ps. 1, v. 15-58 din ps. 36, v. 23-66 din ps. 89, v. 59-102 din ps. 101) sunt pierdute. S-au păstrat însă foile cu prefaţa adresată domnitorului Gheorghe Duca, în a doua domnie a sa în Moldova (1668-1672), care este acelaşi text publicat în ediţia din 1673, aici fiind schimbat doar numele domnitorului: *Ştefan Petră*, în loc de *Duca*. La sfârşit are următoarea semnătură a lui Dosoftei, în slavoneşte: „Al prealuminatei

Măriei Voastre rob și rugător Dosoftei, smeritul episcop al Romanului" (vezi fotocopia alăturată). Pe aceeași pagină, jos, sunt aceste două însemnări de posesor: „Psaltirea această stihularnică este din cărțile mele. Ioan Dimitriu, preot și psalt Ospeniei din Botoșani. 1831, iuli 10. La Botoșani, în Ospenie. Ioan preot" și „Din cărțeale meale. 1837. Gh. Seulescul", cunoscutul filolog latinist ieșean, care a alcătuit primele glosare la patru dintre scrierile lui Dosoftei: *Psaltirea în versuri*, *Psaltirea dințăles*, *Parimiile preste an* și *Viața și petrecerea svinților*.

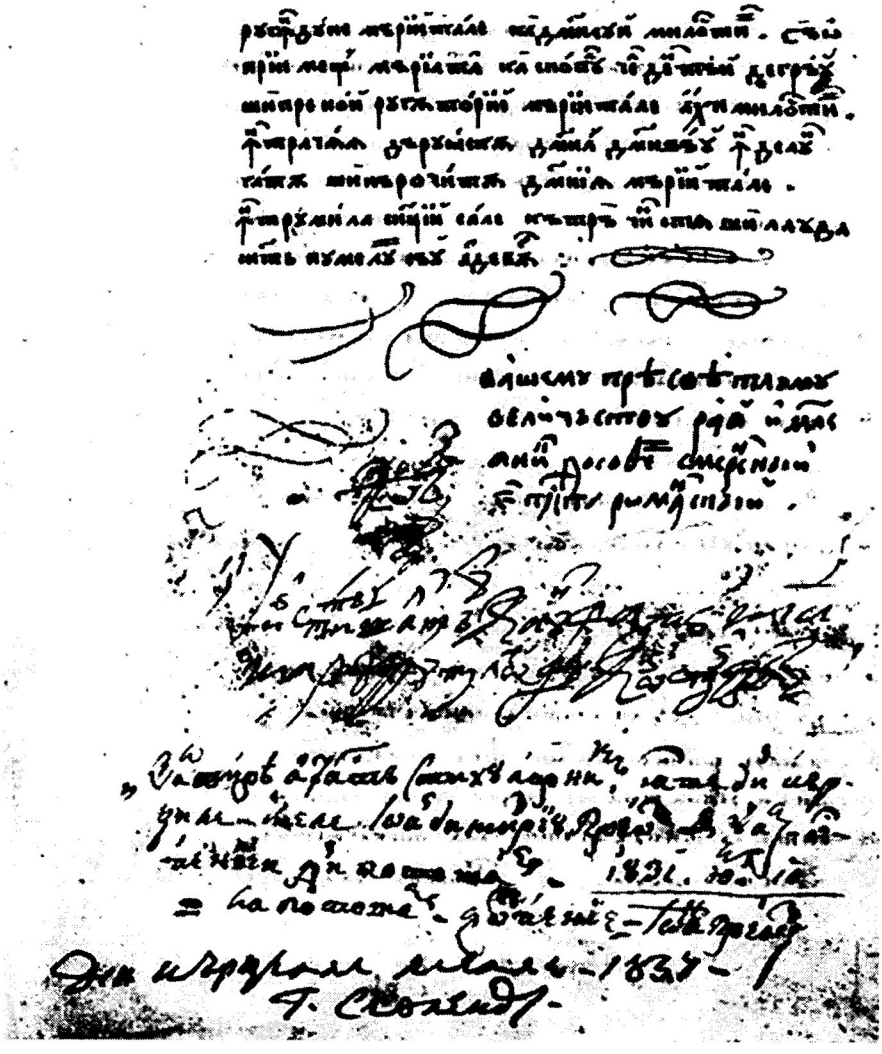

Un deosebit interes prezintă numeroasele comentarii marginale și modificările unor versuri făcute de Dosoftei în acest manuscris, dintre care unele nu au fost reproduse în textul tipărit (vezi, de exemplu, în fotocopiile următoare, paginile 29[v] și 67[r]). Căci Dosoftei opera adeseori modificări în text chiar și în desfășurarea procesului de tipărire a scrierilor sale.

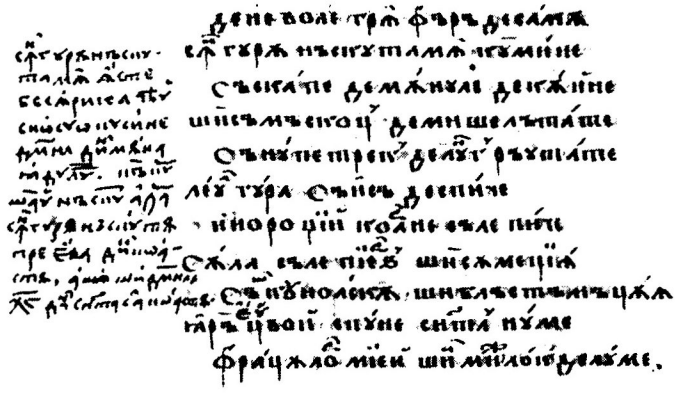

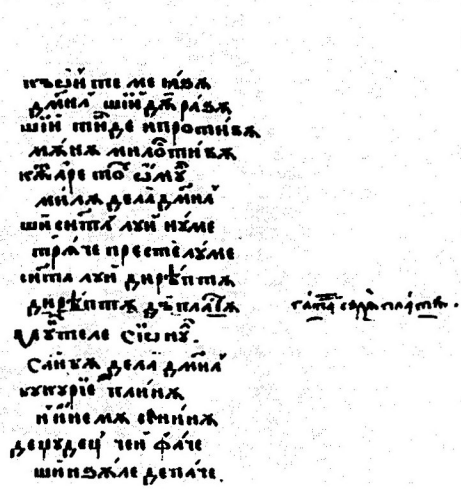

2. *Revizia* Vechiului Testament *tradus de Nicolae Spătarul.*

Probabil tot în timp ce era episcop la Roman Dosoftei a revizuit, eventual cu un colaborator apropiat, rămas în anonimat, traducerea *Vechiului Testament* făcută de Nicolae Spătarul (Milescu). Manuscrisul

autograf al traducătorului s-a pierdut, iar această versiune revizuită s-a păstrat în actualul ms. *45* de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, copie făcută în anii 1686-1687 de un caligraf Dumitru din Câmpulung Muscel, pentru mitropolitul Teodosie al Țării Românești. Acest text, din nou revizuit la București, de frații Radu și Șerban Greceanu și de alți „dascăli ai locului", a fost editat în *Biblia* de la 1688 (vezi N.A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Nicolae Milescu*, în „Limba română", XXXVII, 1988, nr. 5, p. 455-468 (I), nr. 6, p. 521-534 (II), XXXVIII, 1989, nr. 1, p. 31-46 (III), nr. 2, p. 107-121 (IV), nr. 5, p. 463-470 (V), reprodus în volumul autorului, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, 2003, p. 354-450).

3. Amintiri.

În *Viața și petrecerea svinților*, la 14 octombrie, în „viața" sfintei Parascheva (f. 66^{r}), se află următoarea interpolare:

> „Dintr-o palmă a sfinții sale este la sfânta episcopie la Roman o bucățea. Și la Buciulești un deget, adus din Țarigrad de Dumitrașco logofătul, precum mi-au spus Iordachi spătariul la masa Dabijii vodă, Dumnedzău să-i pomenească. Și eram eu un smerit Dosoftei episcop la acel svânt scaun la Roman. Ș-am adeverit c-am vădzut de multe ori svintele moștii, sărutându-le și slujind cu săborul, acmu în dzâlele noastre".

4. Un document scris de episcopul Dosoftei.

Pentru că se cunosc puține texte românești autografe ale lui Dosoftei, necesare determinării cât mai precise a particularităților sale lingvistice și stilistice, am considerat potrivit să reproducem aici, în transcriere și în fotocopia alăturată, un document din 30 ianuarie 1670, aflat acum la Arhiva Națională a României, fond *Documente istorice*, MCCLV/24, redactat și scris de el, la rugămintea Antimiei, soția răposatului stolnic Lupașco Bucium. Documentul a fost publicat, tot în transcriere și fotocopie, de Dalila-Lucia Aramă, în anexele articolului *Documente inedite*

de la Academia Română, apărut în „Acta Moldaviae Meridionalis", Vaslui, V-VI, 1983-1984, p. 494-500. Ca și zapisul de mărturie din 11 octombrie 1692, dat în Zolkiew negustorului moldovean Ghinea Niculaev (pe care l-am reprodus în capitolul X), acest document arată larga disponibilitate a lui Dosoftei pentru a oferi cuiva un ajutor.

„Adecă eu, Antimia stolniceasa răpăosatului Lupașco Bucium, scriu cu acest zapis al mieu cum m-am socotit eu cu cuconii miei de iznoavă. După ce le-am împărțât ce am avut, acmu am socotit cu dânșii împreună și mi-am luat parte și mie, că nu-m luasă. Deci mi-am luat giumătate de sat de Vorontărești, care este partea Cârstinii hiică-mea, și i-am dat alt sat în locul Vorontărăștilor, anume Tâmpeștii, să-l țâie până când voi țânea și eu Vorontărești în viața mea. Iară după viața mea iarăș să fie a hiică-mea a Crăstinii Vorontăreștii, și eu să fiu volnică cu Tâmpeștii a-l da cui îm va fi voia. Că acesta sat Tâmpeștii nu este pus la parte, și tocmala împărțalii să stea întreagă, precum s-au făcut de scrie la mâna tuturor hiilor miei. Și iarăș am socotit de mi-am luat de la cuconii miei, de la Gavrilaș și de la Ion, bucate den ce au fost în casă și dintr-agonisita lor: anume 200 de stupi, și 100 de oi, și dzece boi, și dzece vaci cu viței, și 20 de mascuri cu mici cu mare, și trei fălci de vie de la Cotnari, via de la Cârjești și de la Rupturi, și să-mi dea și câte 4 giumătăț de vin din gios pre an. Și la sfârșenia mea, când mă va răpăosa Dumnedzău dentr-această lume, iară cuconii miei Gavrilaș și Ion să mă grijască și să mă comănde deplin, precum să cade din bucate ce să vor afla la mine, și din ce nu va agiunge, să dea dintr-a lor, iară de-a prisosî, iarăș să fie pre sama lor. Și m-am rugat episcopului de Roman de-au scris această tocmală adevărată a noastră cu mâna sa. Și m-am rugat și dumilorsale boierilor de-au iscălit, anume dumnealui Miron vornicul cel mare de Țara de Gios, și dumnealui Gligorie Hăbășescul vornicul cel mare de Țara de Sus, și dumnealui Velicico spătariul. Și această tocmală să nu să strice în veci. Să să știe. Și am și pecetluit eu Antimia. 7178 [=*1670*], ghen. 30. † Dosoftei episcop Romanskiĭ, Miron vel vor. iskal, az Gligorie Hăbășescu vel vornic iskal, az Velicico Costân spătar iskal"

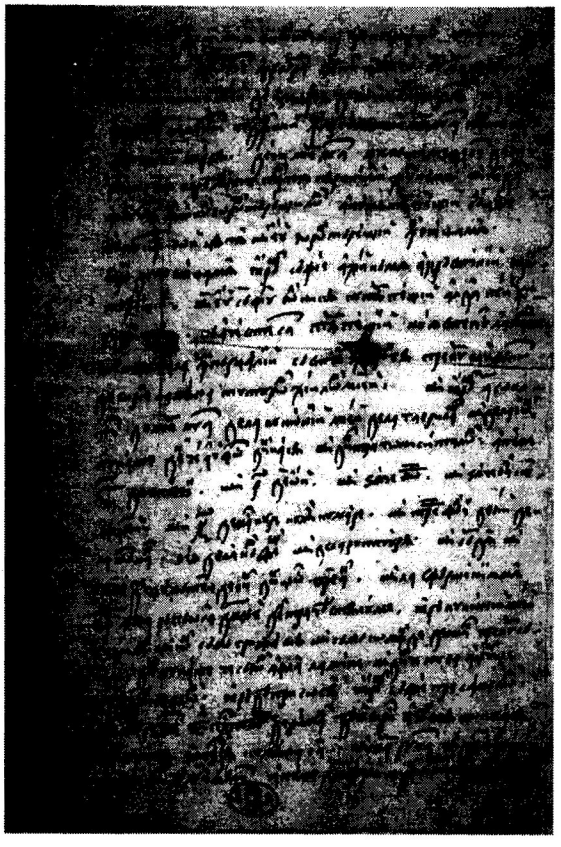

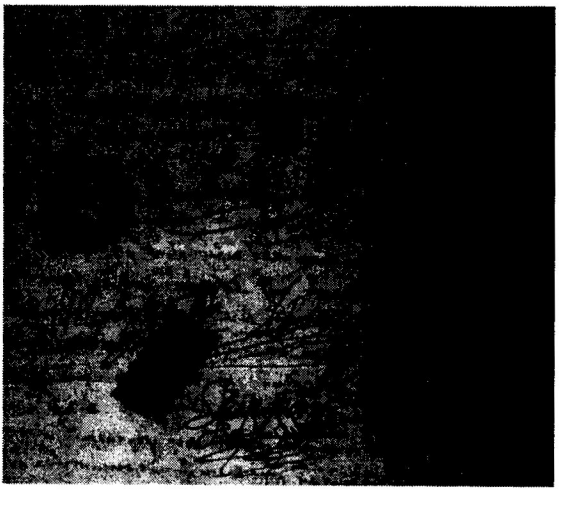

V. Tipărirea *Psaltirii în versuri* şi a *Preacinstitului Acatist* la Uniev, în anul 1673

1. Psaltirea în versuri.

Cartea are următoarea foaie de titlu: *Psăltire a svântului proroc David. Pre limbă rumânească, cu dzâsa şi cu toată cheltuiala prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Ştefán Petră Voievoda, domnul Ţărâi Moldovei. Din svintele scripturi a Svinţilor Părinţ, dascalilor svintei beserici, cu lungă osteneală în mulţ ai socotită şi cercată prin svintele cărţ, şi de-acia pre verşuri tocmită în cinci ai foarte cu osârdie mare de smeritul Dosoftei, mitropolitul de Ţara Moldovei.* [În slavoneşte]: *În mănăstirea Unievului cu ajutorul tiparului s-a reprodus. În anul de la facerea lumii 7181* [=1673] (vezi fotocopia alăturată). Este descrisă amănunţit de Ioan Bianu şi Nerva Hodoş în *Bibliografia românească veche*, tom. I, Bucureşti, 1903, p. 209-214.

În ediţia critică a acestei opere a lui Dosoftei, publicată în anul 1974 de Mitropolia Moldovei şi Sucevei, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la tipărirea ei, lucrare îngrijită de N.A. Ursu, cu un cuvânt înainte de mitropolitul Iustin Moisescu, este reprodus în fotocopie textul acesta tipărit, paralel cu transcrierea lui fonetică interpretativă şi cu punctuaţia restabilită în conformitate cu logica frazelor respective, după textul *Bibliei* şi în spiritul regulilor actuale, spre a oferi astfel cititorilor interesaţi atât elementele necesare studiului filologic al textului cât şi posibilitatea unei lecturi cursive a versurilor „tocmite" de Dosoftei, pentru o mai justă apreciere a valorii lor literare. În *Nota asupra ediţiei* şi în secţia *Note şi variante* a lucrării sunt menţionate numeroase informaţii privitoare la difuzarea psalmilor versificaţi de Dosoftei în cultura românească şi este comparat textul tipărit cu cel aflat în manuscrisul *446* de la Biblioteca Academiei Române (vezi IV.1.).

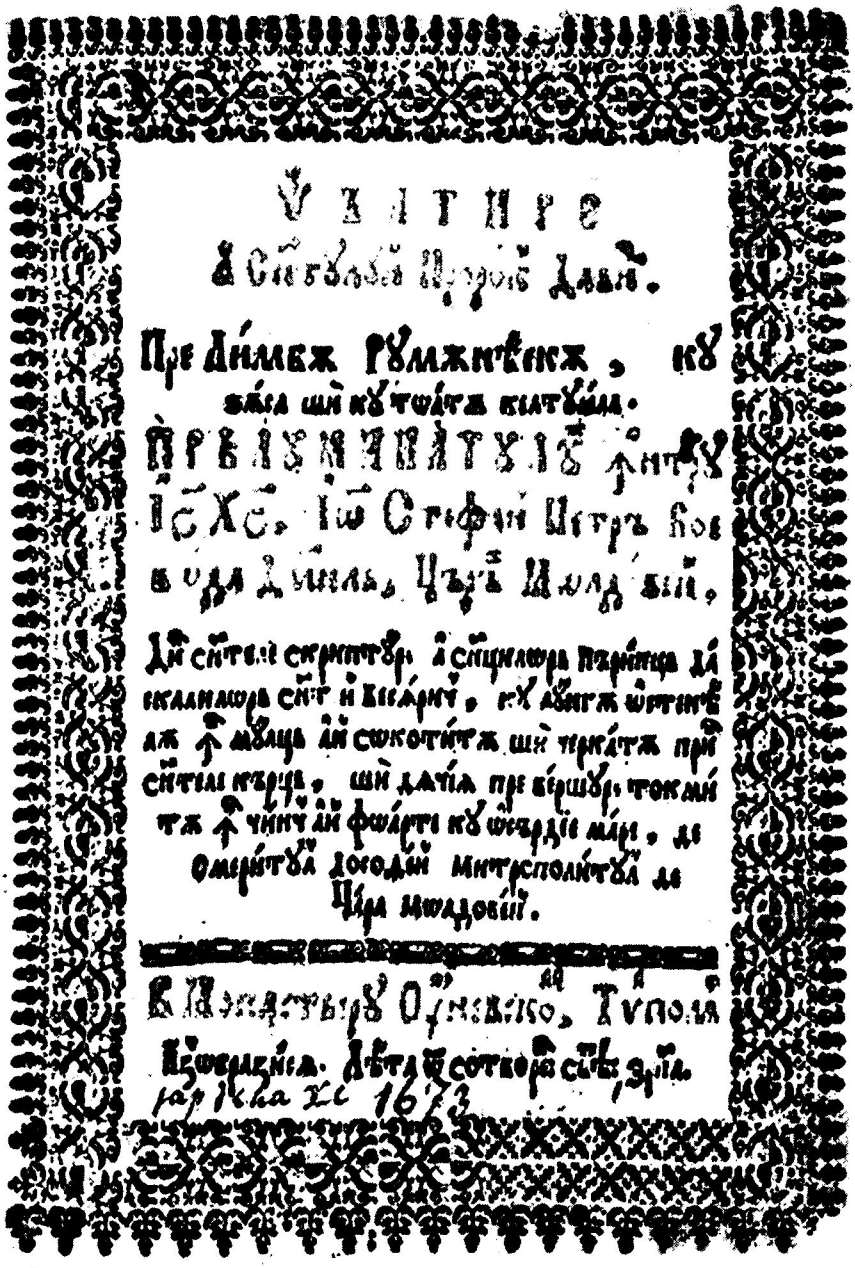

Ѵ Ѯ І Т Ѡ Р Є

А Сѣ҃тѣи҃шаго Пр҃ро҆ка Дави҃да.

Пр҃е Дѣлѣ҃ж Рѹмѧнѣ҃кѡ҃ж, кѹ
ѧ҃зыка шѝ кѹ҃тѡ҃ѧтѫ҃ жѣлѹ҃ѧ.
Пр҃ѣ҃ѧ҃ѧ҃ѧтѹ҃ѣ҃ дн҃ѹ
І҃Х҃С҃. І҃ѡ҃ Сте҃фан Цр҃ъ҃ Бо҃г
в҃ѹда Дѹ҃хѹ, Цр҃ъ҃ Шлд҃ѣ҃ѧ.

Дѣ҃ сѣ҃тѣ҃ѧ҃ скрипт҃ѹ҃р҃ѣ҃ а҃ сѣ҃цѣ҃ѧ҃ пѣ҃сн҃ѣ҃ дѣ҃
ѣ҃скѣ҃ѧ҃ѧ҃ѧ сѣ҃т҃ѣ҃ѧ҃ѧ, ѣ҃ѹ҃ дѣ҃ѣ҃ѧ҃ѧ҃ѧ҃ѧ҃ѧ҃
ѧ҃ѧ҃ ѧ҃ѧ҃ѧ҃ѧ҃ѧ҃

Prefața adresată domnitorului este același text din manuscris, numele lui Gheorghe Duca fiind aici înlocuit cu al lui Ștefan Petriceicu.

„[*După obișnuitele fraze de adresare domnitorului:*]

Toate lucrurile acelea, milostive și prealuminate Doamne, carile fac rugii sminteală, ne-nvață Svânta Scriptură să ne ferim de dânse. De care lucru Eclisiastul așe scrie: «Nemică să nu vă smintească a vă rugarea pururea». Și sângur Domnul Dumnedzău și mântuitoriul nostru Iisus Hristos de multe ori aducé aminte ucinicilor, și sângur cu sine le arăta chip să să roage pururea. Mai vârtos ca și într-aceea noapte întru carea patima cea de bună voaie au suferit pentru spăsenia noastră, de le-au dzâs: «Privegheaț și vă rugaț, ca să nu căděț în năpaste». În ce chip și toț svinții patriarșii din legea veche, împărații și prorocii, ca și-n legea noauă svinții apostoli și următorii svinților sale, precum aflăm în svintele cărț că nepărăsât să ruga svinților sale dzua și noaptea, și-n toate greutățâle sale cu ruga să mângâia și cu dânsa toate războaiele a pizmașilor trupește și sufletește le-nfrângea și le biruia. Precum dzâce și svântul Ioan Zlatoust: «Cine cândva din credincioș, rugându-să, n-au biruit? Și cine, rugându-să, pre pizmașii săi n-au înfrânt?». Că aceea este priimită lui Dumnedzău și aceea place lui Dumnedzău. Cum și svântul apostol Pavel dzâce: «Nepărăsât vă rugaț, de toate mulțămiț, că aceea este voia lui Dumnedzău de Hristos Iisus întru voi». Și iarăș dzâce așe: «Luaț sabia cea sufletească, carea este cuvântul lui Dumnedzău, cu de toată făgada și rugăciunea rugându-vă preste tot ceasul cu duhul». Așe dzâce svântul Chiprian că mai tare platoșe decât ruga nemică altă n-ávem, că cu dânsă toate războaiele cele tare putem să le frângem, că ea este puterea cea sufletească și pavăța lui Dumnedzău, cu carea putem să ne sprejinim și să ne apărăm de toate greutățâle. Pentr-aceea ni s-au părut smereniii noastre a hi lucru de treabă și de folos de spăsenie tâlcovania aceștii svinte cărț a svântului proroc David, carea este plină de rugă și plină de tainele cele mare a lui Dumnedzău. Pentr-aceea cu multă trudă și vreme-ndelungată, precum am putut mai frumos, am tâlcuit ș-am scris precum au vrut Dumnedzău, să poată trage hirea omului cătră cetitul ei, și supt cinstitul și de mare cuviință și blagoslovit numele Măriii Tale o am arătat pre lume, ca să poată hi mai mare-ndemnare cătră rugă și cătră nevoință svintei beserici, că acesta obicei este din bătrâni,

scoţând vun izvod den svânta carte, a-l scrie supt numele a de mare cinste scaun. Ca şi cum au făcut svântul apostol evanghelist Luca, scriindu-ş svânta Evanghelie şi deaaniile svinţilor apostoli, la mare şi cinstit domn Teófil le-au scris, aşe şi smerenia noastră svânta cartea aceasta slăvitului şi preacinstitului şi blagoslovitului numelui Măriii Tale supt apărătură o am scris, rugându-ne Măriii Tale, ca domnului nostru milostiv, să o priimeşti Măria Ta ca snopul cel dentăi de grâu, şi pre noi rugătorii Măriii Tale a hi milostiv. Într-aceea dăruiască Domnul Dumnedzău îndelungată şi nărocită domnia Măriii Tale, întru mila Svinţiii Sale, cătră cinstea şi lauda svânt numelui Său. Adevăr. Rugătoriul Măriii Tale, smeritul Dosoftei, mitropolit Suceavschiĭ, cu toată inema".

În *Cuvântul către cititor* Dosoftei reproduce un text deosebit de interesant pe care i l-a dat viitorul patriarh Dositei al Ierusalimului, pe când era el arhidiacon şi l-a însoţit pe patriarhul Nectarie al Ierusalimului în vizita sa în Moldova din anul 1664. Textul subliniat este în slavoneşte, în original.

„*Cuvânt către cititor. Patru sensuri are Sfânta Scriptură*: **писмитєлный, ѳєтїкос** [= pozitiv, afirmativ], pre istorie; **ѡбичаиный, ѣѳикос** [=moral], pre obicei; **иноскаꙁаємый, алигорїкос** [=alegoric], pre altă plăzuitură; **прѣносителный, метафорикос** [= metaforic], pre mutare. Patru înţălesuri are Svânta Scriptură.

писмитєлный este cuvântul cela ce nu te lasă să-l dzâci într-alt chip de cum este scris, ca şi unde dzâce Domnul Hristos: [text slavon, tradus astfel:] «Eu voi trimite-vă mângăietoriul de la Părintele, Duhul cel adevărat, care de la Părintele purcede». Acesta cuvânt cine-l va socoti într-alt chip, acela-i strein cu totul de svânta beserică.

ѡбичаиный este năravîn svânta carte, ca şi când dzâce: [text slavon, tradus astfel:] «N-am venit să răsâpesc legea, ce să o împlu»; [text slavon, tradus astfel:] «N-am venit pace să arunc pre pământ, ce sabie». Cu cuvântul cel dintâi Domnul Hristos face îndemnoş pre jidovi cătră ascultarea svintei Evangheliei, iară cu cel al doile le dă groază pentru cei îndărăpnici.

иноскаꙁаємый este ca şi ciumiliturile, când altă grăieşti şi altă să-nţelege, ca şi: [text slavon, tradus astfel:] «Că stearpa născu şepte, şi cea cu cuconii mulţ au slăbit». Va să dzâcă că besereca cea din limbi, carea era stearpă de darul lui

Dumnedzău, au născut cuconi de la Hristos, mirele său, cele 7 taine și șepte daruri a Svântului Duh, iară cea cu cuconii mulț, adecă beserica legii vechi (carea să dzâce umbră legii adevărate), au slăbit ș-au sterpit de tot darul lui Dumnedzău, pentru ne-ascultarea cuconilor ei, carea mainte era plină da darul lui Dumnedzău cu proroci și apostoli.

прѣносителный este ca neștine ce va să-i să-nțăleagă cuvântul dintr-altă sămnătură de poveste, într-acest chip: [text slavon, tradus astfel:] «Piatra ce nu o socotiră ziditorii, acea fu în capul unghiului». Acesta cuvânt să mută la Domnul Hristos, că nu-l băgară în samă jidovii, călcătorii legii, ce Svinția Sa stătu cap unghiului legii vechi și legii noauă, de le împreună îmbe, că Svinția Sa este cap svintei beserici, miresii Sale.

Aceste patru înțălesuri le-am scris pentru cetitoriul iubit ce va avea osârdie a cerca să-nțăleagă într-adâncul aceștii svinte cărț. De-aceasta m-am rugat svințiii sale părintelui și preafericitului patriarhul de mi-au scris aceste patru înțălesuri încă atunce când venisă svinția sa de era arhidiacon la părintele Nectarie, patriarhul de Ierusalim. Atunce mi-au scris svinția sa tizul meu, carele acmu este în locul părintelui Nectarie, chir Dosoftei, și de pre izvodul svințiii sale am scris precum să vede".

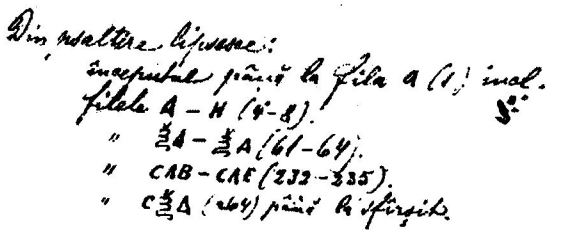

În unicul exemplar al *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cumpărat de Mihai Eminescu în timp ce era funcționar al acestei biblioteci, se află următoarea însemnare a sa (vezi fotocopia alăturată). O însemnare similară a lui Eminescu se află și pe foaia de titlu a exemplarului din *Viața și petrecerea svinților* de la BCU Iași, cumpărat tot de el (vezi VII.**5**.).

În articolul *O ediție necunoscută a* ***Psaltirii în versuri*** *a lui Dosoftei*, publicat în „Revista de istorie", XLI, 1988, nr. 3, p. 275-297, Doru Bădără semnalează prezența la Biblioteca Centrală Universitară din București a unui exemplar din această carte cu altă foaie de titlu, cu alte versuri la stema Moldovei și cu unele neconcordanțe tipografice și de text față de exemplarele cunoscute, care l-au determinat pe autor să conchidă că *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei a avut *două ediții*, ambele

apărute în aceeași tipografie din Uniev și tot în anul 1673, prima fiind cea reprezentată de exemplarul descoperit la BCU București.

Nu este locul să discutăm aici argumentele invocate de Doru Bădără pentru a demonstra existența presupusei ediții anterioare a acestei cărți. Cititorul interesat le poate vedea în articolul menționat. Prezentăm doar două dintre cele patru pagini de la începutul exemplarului de la BCU București reproduse de autor paralel cu paginile corespunzătoare ale exemplarelor cunoscute ale cărții (vezi fotocopiile alăturate ale foilor de titlu și ale paginilor cu versurile la stema Moldovei din exemplarele respective), pentru a se putea vedea mai bine în ce constau diferențele dintre ele. Având în vedere faptul că și la cărțile lui Dosoftei tipărite mai târziu la Iași se întâlnesc unele exemplare cu modificări mai mari sau mai mici ale textului tipărit, similare celor aflate în *Psaltirea în versuri* pe care le-a semnalat Doru Bădără, considerăm că nici în acest caz nu avem *ediții diferite*, ci un tiraj inițial al unor coli cărora, în procesul tipăririi, li s-au operat modificări în zaț. Presupunem deci că Dosoftei nu a fost (nu putea fi) mulțumit de felul cum arătau colile de la începutul ediției, care i s-au trimis să le vadă, imprimate desigur în puține exemplare, de probă, și le-a făcut unele modificări sau completări. De exemplu, „poarta" prea încărcată a foii de titlu făcea ca textul ei, imprimat meschin, pe care, eventual, nu-l va fi redactat Dosoftei, să fie și insuficient (lipsea din el, în primul rând, numele domnitorului Ștefan Petriceicu, care finanța tipărirea cărții); cele patru versuri de sub stema Moldovei, fără valoare artistică, reproduse din cartea *Șepte taine ale beserecii*, Iași, 1644, puteau fi chiar o jignire pentru el, versificatorul *Psaltirii*, care le înlocuiește cu cele șase minunate *Stihuri la luminatul herb a Țărâi Moldovei*; partea de sus a primei pagini a *Cuvântului către cititor* era cam îmbâcsită, inestetică, și altele.

Cu privire la ipoteza emisă de N. Iorga că în scrisoarea domnitorului Gheorghe Duca din 26 ianuarie 1671 prin care se interesa la ce preț ar putea tipografia Stavropighiei din Liov să imprime 400 de *psaltiri* și 200 de cazanii în limba română, cu caractere chirilice, ar fi vorba de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, ipoteză pe care Doru Bădără crede că o poate sprijini prin descoperirea acestei așa-zise *ediții necunoscute* a *Psaltirii în versuri* (vezi *art. cit.*, p. 280-281), credem că în scrisoarea respectivă domnitorul dădea mai curând curs unei dorințe a mitropolitului de atunci al Moldovei, Sava I, de a tipări în românește o *Psaltire în proză* și *Cazania*, pentru biserici și lectura „poporului care nu știa slavonește", cum se afirmă în scrisoare.

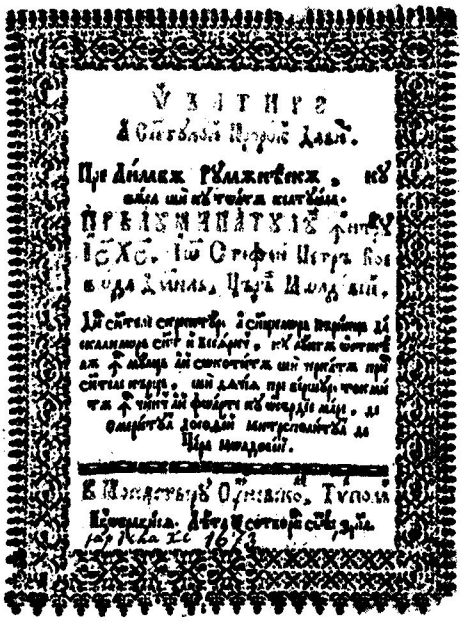

Ѵ З Т Г Р Г
А Сѣтвѣлѣй Пѣрвой Дѣлѣ.

Пр҃и дѣлѣх Гѵмлѣтѣх . кѣ
вѣлѣ шѣ кѣтѣйѣ кѣтвѣѣ.
ПРѢЗѢМѢНѢТѵІѢ ѓнѣѵ
ІѠХС. Іѡ Стѣфѣн Пѣтр҃ъ Бо
вѣда Дѣнѣлъ Цѣ҃ръ Шѣлѣмѣй.

Дѣ сѣтѣл сѣтѣтѣр. дѣсѣтѣмѣ вѣрѣтѣ дѣ
ѣсѣлѣнѣтѣр сѣтѣ ѣ вѣлѣнѣ. кѣ дѣѣтѣ сѣтѣтѣ
дѣ ѣ мѣнѣр дѣ сѣнѣтѣтѣ шѣ прѣѣтѣ пр҃ѣ
сѣтѣл нѣр҃ѣ. шѣ дѣлѣ пр҃ѣ вѣрѣшѣ, чѣкѣлѣ
тѣ ѣ чѣнѣ дѣ фѣѣрѣ кѣ вѣздѣ мѣр҃ѣ. дѣ
ѣмѣрѣтѣ дѣгѣдѣ мѣнѣсѣлѣтѣ дѣ
Цѣр҃ѣ шѣлѣдѣй.

В Монастыр҃ѣ Ѻ҃рѣнѣко. Тѵпѡмъ
Печатѣлѣ. Лѣт҃ѣ Сотворѣнїѧ
мр҃ Лѣта хс 1673

Отнѣхѵр лѣ лѵмнѣтѣлѣ ѣхѵлѣ ѣцѣрѣй
МОЛДОВЕЙ.

Кѣлѣ чѣй дѣгѣвѣр дѣ фѣмѣ вѣтѣтѣ,
Отнѣхѣм пѣтѣм цѣрѣй пѣмѣнтѣтѣ.
Цѣ нѣмѣ дѣ мѣр҃ѣ фѣр҃ѣ цѣ ѣвѣнѣ.
Котѣрѣ мѣнѣтѣ лѣ пѣмѣнтѣ мѣ цѣвѣтѣ.
Дѣ прѣ кѣ гѣлѣдѣ ѣвѣрѣ чѣ пѣтѣ.
Кѣрѣ вѣтѣнѣ цѣлѣ пѣтѣ нѣрѣ пѣтѣ.

2.Preacinstitul Acatist.

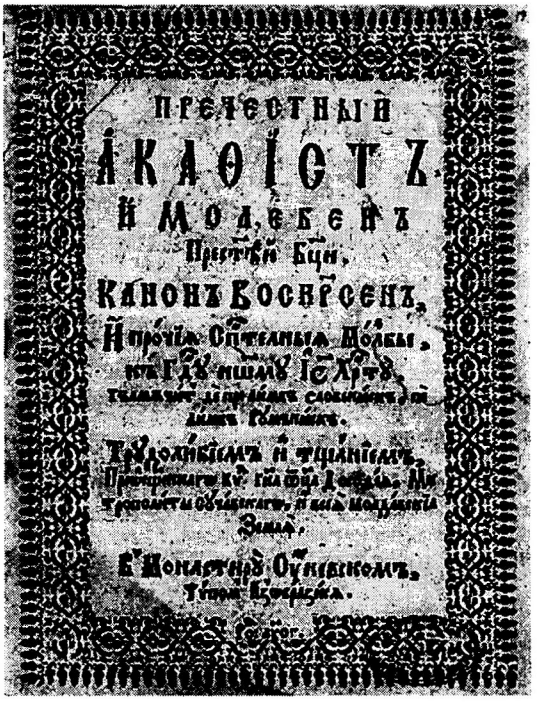

Foaia de titlu a acestei cărţi este redactată aproape numai în slavoneşte (doar textul nesubliniat de noi este în româneşte): *„Preacinstitul Acatist şi Paraclis al preasfintei Născătoare de Dumnezeu, canonul Învierii şi celelalte mântuitoare rugăciuni către Domnul nostru Iisus Hristos*, tălmăcit de pre limbă slovenească pe limbă rumânească *cu osteneala şi sârguinţa preasfinţitului domn părinte Dosoftei, mitropolit Sucevei şi a toată Ţara Moldovei. În mănăstirea Unievului s-a tipărit. Anul 1673* (vezi fotocopia alăturată). Nu are prefaţă. În unele exemplare ale *Psaltirii în versuri* se află legată la sfârşitul acesteia.

În articolul *Versuri necunoscute ale lui Dosoftei*, publicat în „Limba română", XXII, 1973, nr. 2, p. 155-159, Mariana Costinescu a identificat în textul *Paraclisului* din această carte unele pasaje în versuri, dar nemarcate grafic ca atare, pe care le-a şi editat. Cum arată structura lor prozodică, ele nu pot fi considerate doar simple fraze ritmate. Sunt reproduse şi în ediţia Dosoftei, *Opere. I, Versuri*, Bucureşti, 1978, p. 338-340.

VI. Refugiul lui Dosoftei în Polonia, din decembrie 1673 până în primăvara anului 1674. Demiterea sa din funcţie şi revenirea în scaunul mitropolitan, în anul 1675

În timpul campaniei polonezilor împotriva turcilor din toamna anului 1673, domnitorul Moldovei, Ştefan Petriceicu (1672-1674), trădează pe turci, favorizând polonezilor obţinerea victoriei în bătălia din 10 noiembrie de la Hotin şi ocuparea părţii de nord a ţării. Ameninţat însă de turci şi de tătari, care revin cu forţe noi şi-i izgonesc pe polonezi, Ştefan Petriceicu, împreună cu unii membri ai partidei filopolone compromişi faţă de turci în aceste împrejurări, emigrează atunci în Polonia. Între refugiaţi se afla şi mitropolitul Dosoftei.

În cunoscuta sa biografie a lui Nicolae Spătarul (Milescu), P.P.Panaitescu menţionează faptul semnalat de cercetătorul rus I.N. Arseniev, în studiul intitulat, în traducere, *Noi contribuţii privitoare la serviciile lui Nicolae Spătarul în Rusia*, apărut la Moscova, în anul 1900, că Ştefan Petriceicu a trimis în ianuarie 1674, prin egumenul grec Teodor de la Athos, care a ajuns la Moscova în luna februarie, scrisori adresate ţarului Rusiei, cerând intervenţie militară pentru izgonirea turcilor din Moldova şi primirea ţării sub protecţia sa, precum şi lui Nicolae Spătarul, solicitându-i sprijinul în acest important demers politic. La rândul său, mitropolitul Dosoftei trimite şi el, prin acelaşi egumen Teodor, o scrisoare lui Nicolae Spătarul şi alta patriarhului Ioachim al Moscovei, arătându-le gravitatea situaţiei în care se găsea Moldova şi cerându-le ajutor pentru convingerea ţarului de necesitatea intervenţiei Rusiei pentru salvarea ţării. Reproducem fragmentele din cele două scrisori ale lui Dosoftei, citate de P.P. Panaitescu după studiul lui Arseniev, din versiunea în limba română a lucrării sale despre Nicolae

Spătarul, realizată de Silvia P. Panaitescu și editată, cu studiu introductiv și note, de Ștefan S. Gorovei, la Iași, în 1987.

În scrisoarea adresată lui Nicolae Spătarul:

> „Îți facem cunoscut că țara noastră, Moldova, este în momentul acesta pe pragul morții trupești și sufletești. Te rog să intervii ca Țarul dreptcredincios să întindă mâna sa dreaptă în ajutorul nostru, pentru a ne elibera de musulmani, căci altfel sfârșitul acestui an va fi și sfârșitul vieții noastre" (p. 69-70).

Dosoftei se referă și la alte două scrisori trimise lui Nicolae Spătarul, care probabil se pierduseră.

În scrisoarea adresată patriarhului Ioachim:

> „Suntem năpădiți de imensa mulțime a turcilor, călăi cruzi și orgolioși, tirani necredincioși; sufletele noastre sunt distruse, trupurile noastre prăbușite cu fața la pământ, suntem ca mieii mânați la măcelărie. Sculați-vă, fiți proteguitorii bisericii, pentru eliberarea noastră și gloria voastră, veniți și ne salvați din ghearele furiosului Mahomet, ale cruntului impostor, eliberați-ne! Suntem asemenea păsărilor în laturile lor cumplite, pradă cheremului lor de nemăsurat" (p. 70).

În primăvara anului 1674 mitropolitul Dosoftei se întoarce din refugiu, dar, pentru că părăsise scaunul mitropolitan în împrejurările arătate și plecase în Polonia cu domnitorul Petriceicu, el a fost demis din funcție de către domnitorul Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675), desigur la indicațiile Porții otomane, și trimis la mănăstirea Sfântul Sava din Iași, sau la mănăstirea Cetățuia de lângă Iași, ctitorită în anul 1672 de domnitorul Gheorghe Duca. În locul lui a fost numit mitropolit episcopul Teodosie al Romanului. Următoarea însemnare, în slavonește, tipărită în *Molităvnic de-ntăles*, Iași, 1681, f. 119^{v}, pe care o reproducem aici atât în traducere cât și în fotocopie, atestă faptul că la 23 iunie 1674 el se găsea la mănăstirea Cetățuia, unde lucra desigur la traducerea acestei cărți: „Scris la Cetățuia, în anul 7182 [=*1674*], iunie 23. Doamne Iisuse Hristoase, Fiule al lui Dumnezeu, ununăscute, cel de o ființă cu Tatăl și

cu Sfântul Său Duh, cu rugăciunile Preacuratei pururea Fecioarei Maria, miluiește-mă pe mine păcătosul Dosoftei, robul tău. Amin".

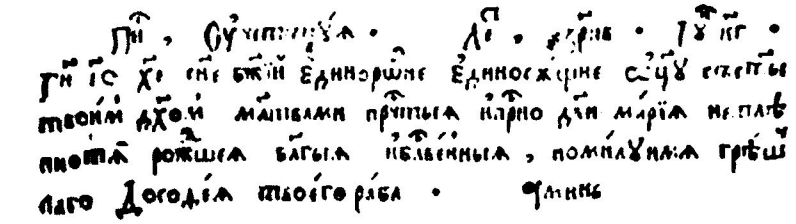

Tot în anul 1674 Dosoftei citea, desigur la Iași, *Sintagma* lui Matei Vlastaris și alte lucrări de drept canonic aflate în actualul manuscris grecesc *VI-11* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, descris de C. Erbiceanu în „Revista teologică", III, 1885, nr. 2, p. 15-16, în seria *Manuscrise vechi aflate în biblioteca sfintei Metropolii a Moldovei* (nr. I), cum atestă următoarea semnătură a sa, în grecește, de la sfârșitul copiei respective, pe care o reproducem de asemenea atât în traducere cât și în fotocopie: „Smeritul Dosoftei, mitropolit al Moldovlahiei. 1674, 7182".

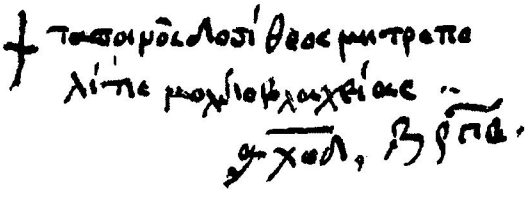

C. Erbiceanu credea că acest manuscris, care are pe prima pagină semnătura lui Veniamin Costache, „au fost proprietate mai întâi a eruditului metropolit al Moldovei Dositei și apoi a nemuritorului metropolit Veniamin" (p. 15). Este însă posibil ca manuscrisul să fi aparținut încă de pe vremea lui Dosoftei bibliotecii Mitropoliei din Iași, unde l-a găsit și mitropolitul Veniamin și unde a rămas până când l-a descris Erbiceanu. Cu privire la cele șase foi adăugate la sfârșitul acestui manuscris, tot în limba greacă, „care-s mult mai posterioare, fiind scrise și pe o altă hârtie, mai inferioară decât cea din corpul manuscriptului, și cu caractere cu totul deosebite de cele ale manuscriptului", care conțin „la început ordinațiunea patriarhului Metodie despre cei ce neagă credința, apoi toată rânduiala confesiunei" și despre care C. Erbiceanu a presupus că „avem cu toată probabilitatea șase pagine scrise de mâna eruditului Dosotei în grecește" (p. 16), noi credem că ele nu sunt scrise de

Dosoftei. O analiză mai atentă a grafiei lor, prin raportare și la alte texte grecești scrise de Dosoftei, nu numai la semnătura sa de pe acest manuscris, arată că scrisul din foile respective nu poate fi al lui.

Mitropolitul Dosoftei a fost readus în scaun în anul 1675, de același domnitor Dumitrașcu Cantacuzino care îl demisese din funcție, iar mitropolitul Teodosie, cu care fusese înlocuit, a fost trimis la mănăstirea Bogdana din ținutul Bacău, unde își avea metania.

VII. Restaurarea tipografiei Mitropoliei şi cărţile publicate de Dosoftei în anii 1679-1686

1. *Dumnedzăiasca Liturghie*, Iaşi, 1679 (şi ediţia a doua, Iaşi, 1683).

Reorganizând ce mai rămăsese, probabil, din utilajul vechii tipografii a Mitropoliei, înfiinţată de mitropolitul Varlaam, şi procurând puţină literă nouă, Dosoftei reuşeşte să publice, în primăvara anului 1679, *Dumnedzăiasca Liturghie*, al doilea Liturghier tipărit în limba română după cel al lui Coresi, apărut la Braşov în anul 1570, care conţinea însă numai Liturghia sfântului Ioan Gură de Aur. Are următoarea foaie de titlu: *Dumnedzăiasca Liturghie, acmu întăi tipărită rumâneşte, cu multă osârdie, să-nţăleagă toţ spăsenia lui Dumnedzău cu întreg înţăles. Tipăritu-s-au la svânta Mitropolie în Iaş, mesiţă mai, în anul 7187* [= 1679] (vezi fotocopia alăturată). Cuprinde *Proscomidia Liturghiilor* şi Liturghiile sfinţilor Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare şi

Grigore Dialogul, iar la sfârșit următoarele molitve: *Molitva colivelor, La Paști, molitva cărnii, Ș-alta la Paști* [pentru blagoslovitul laptelui, brânzei și cărnii], *Molitva cea mare de la duhovnic, ucenicilor de ispovadă, Molitve de iertat a tot blăstăm și afurisanie omului răpăosat.* Acestea reprezintă, probabil, *Molebnicul mic*, despre care Dosoftei îl informează pe patriarhul Ioachim al Moscovei că l-a tipărit (vezi în paragraful următor fragmentul din scrisoarea sa datată 29 august 1683).

O ediție critică a acestei cărți a fost publicată la Iași, în anul 1980, de Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la apariția primei ediții a Liturghierului lui Dosoftei. În secția *Note și variante* a acestei ediții este comparat textul din 1679 cu cel al ediției a doua a *Dumnedzăiești Liturghii*, din 1683, iar în *Anexă* sunt reproduse textele aflate în partea a doua a ediției din 1683 (foile 46-72): *Rândul la svințitul antimiselor, Molitva celora ce aduc dar la svânta beserică den fruntea poamelor, Molitvă la area cea cu pâine, Molitvă la culesul viilor, Molitvă la blagoslovenia vinului în cramă sau în pivniță, sau la beserică ce-ș duce creștinul vin nou, Slujba Vecerniei, Diaconiile Utrănii, Otpusturile praznicelor celor Domnești, și ale Precistei, ale svinților, la toate praznicele* [în slavonește], *Otpusturile preste săptămână* [tot în slavonește], *Rânduiala bdeniei, scoasă din izvoadele cele vechi grecești, Rânduiala Polunoșniței dumineca, și de preste toate dzâlele* [cu rugăciunile în slavonește]. *Molitve la svânta priceștenie. A svântului Marele Vasilie, Cazanie la Gioimari a dintru svint părintele nostru Ioan, arhiepiscopul de Țarigrad, Rostul de Aur. Cuvânt de învățătură, Molitva colivelor, Molitva la Paști, Molitva cea mare de la duhovnic, ucenicilor de ispovadă, Rugă pentru creștinătate a svântului Calist, Molitvă la blagoslovitul mâțâșoarelor, la Duminica Florilor.* Aceste texte reprezintă, probabil, *Slujebnicul* despre care Dosoftei îl informează pe patriarhul Ioachim că l-a tipărit (vezi în paragraful următor același fragment din scrisoarea sa datată 29 august 1683).

Ca și mitropolitul Varlaam, care a pus la începutul *Cazaniei* sale din 1643 un *Cuvânt împreună cătră toată semenția românească*, redactat în numele domnitorului Vasile Lupu, care a finanțat tipărirea cărții,

mitropolitul Dosoftei a pus la începutul *Dumnedzăieștii Liturghii* următorul *Cuvânt depreună către toată seminția românească*, redactat în numele domnitorului Gheorghe Duca, de fapt o adaptare a celui din *Cazania* lui Varlaam:

> „Luminatul întru pravoslavie și credincios în Părintele, și Fiiul, și Svântul Duh, Troiță într-o ființă și nedespărțită, unul Dumnedzău totputernic, făcători vădzutelor tuturor și nevădzutelor, Ioan Duca Voievoda, cu mila lui Dumnedzău Domn și oblăduitori a toată Țara Moldovei, dar, milă, pace, sănătate a toată semenția românească, tutinderea ce să află-ntr-această limbă pravoslavnici, cu toată inema cerem de la Domnul Dumnedzău și izbăvitoriul Iisus Hristos. Din cât S-au îndurat Dumnedzău de ne-au dăruit mila Sa, dăruim și noi acmu deodată acest dar limbii românești, svânta Liturghie, scoasă pre limbă rumânească de pre elinească, de lauda lui Dumnedzău să-nțăleagă toț carii nu-nțăleg sârbește sau elinește. Carea priimind ca un odor cel mai scump ceresc, pre Dumnedzău să lăudaț, și pre noi la svânta rugă nu uitareț, și fiț sănătoș".

Faptul că domnitorul Gheorghe Duca a finanțat tipărirea cărții este lăudat de Dosoftei în următoarea prefață adresată lui:

> *„Aflat-am pe David, robul Meu; în sfânta Mea milă l-am uns pe el* [în grecește, cu caractere chirilice]. Prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca Voievoda, Domnului și oblăduitoriului a toată Moldovlahia, de la milostivul Dumnedzău Măriii Tale poftim pace și sănătate într-ai mulț.
>
> Pre domnii și-mpărațâi de pre pământ, milostive și prealuminate Doamne, carii Dumnedzău i-au ales în locul Său pre pământ, așe dzâce prorocul împărat David: «Eu dzâș dumnedzăi sânteț», psalom 81, alesu-i-au Dumnedzău să domnească preste turma Svințiii Sale, să o socotească ca păstorii cei buni. Așe dzâce Domnul Hristos: «Păstoriul cel bun pune sufletul său pentru oi», apărându-le ca David și preveghindu-le ca Iacov, și pornindu-le la pășuni și ape sănătoase, nu numai cu dereptatea giudețelor și cu apărătura de către stricătorii cei la trup, ce mai vârtos să aibă a griji de mâncarea și băutura cea sufletească. Așe dzâce Domnul Hristos, la Ioan, în 6: «De n-iț mânca Trupul Fiiului omenesc și să

beț de-a Lui Sânge, viață n-aveț în voi». Acestea pricepând bine împărații cei svinț de demult și domnii că nu numai trupește, ce mai vârtos sufletește sânt datori a griji de turma lui Dumnedzău, să nevoiră, precum să vede și la psalomul 131 că să obriciia David de odihneală până când ar afla loc Domnului și sălaș Dumnedzăului lui Iacov. Într-acela chip și Măria Ta, milostive Doamne, te nevoiești pentru țara Măriii Tale să o aduci la bine, și trupește, și sufletește. Și pentru înțelesul svintelor cărț, să-ș înțeleagă pre limbă svânta și dumnezăiasca Liturghie, întru carea este hrana cea de viață vecinică sufletească, ai nevoit Măria Ta, necruțând cheltuială. Așe au ales Dumnedzău pre Măria Ta, ca și pre acei svinț și nevoitori pre turma Svinții Sale, David, și Marele Constantin, și Teodosii, și alalț dumnedzăiești. Și rugăm pre milostivul Dumnedzău să sporească Măriii Tale întru toate bunătățâle, cum au agiutat ș-au sporit acelor svinț, cu pace și sănătate întru cinstit și slăvit scaunul Măriii Tale, pentru Domnul nostru Iisus Hristos. Amin. Rugătoriul Măriii Tale, smeritul Dosoftei mitropolitul, închinăm cu fața până la pământ, ca Domnului nostru milostiv".

Pentru a-și motiva acțiunea îndrăzneață la acea dată de a traduce Liturghia în limba română, inovație pe care Patriarhia din Constantinopol încă nu o aproba, mitropolitul Dosoftei a tipărit la începutul cărții, după dedicația adresată domnitorului, următorul extras din *Întrebările canonice ale Preasfântului Patriarh al Alexandriei, domnul Marcu, și răspunsurile la ele ale Preasfântului Patriarh al Antiohiei, domnul Teodor Valsamon* [acest titlu în slavonește].

„*Întrebarea 5:* [slavonește]

Este fără pericol ca ortodocșii Siriei, și dintre armeni, chiar și din alte locuri unii credincioși, să oficieze Liturghia pe limba lor, sau sunt în tot felul obligați să slujească după texte grecești? [grecește, cu caractere chirilice]. Fără grije este a sveștenodeistvui pravoslavnicii Siriii, și din armeni, săvai și dintr-alte țări nescare credincioș, pre a lor limbă, au cu totul îi silesc cu elinească a sluji Liturghie limbă?

Răspuns:

Marele Apostol Pavel, râmlenilor trimițând, dzâce-n glava 3, verș 29: *Oare Dumnezeu este numai al iudeilor, nu și al păgânilor? Da, și al păgânilor* [slavonește]. Dară jidovilor nu-

mai li-i Dumnedzău, au nu și limbilor? Adevărat, și limbilor. *An Judaeorum Deus tantum, an non et ghențium? Terte, et ghențium* [latinește, cu caractere chirilice]. *Deci cei ce sunt cu adevărat ortodocși, și dacă vor fi cu totul nepărtinitori limbii grecești, slujească pe limba lor sfânta Liturghie* [grecește, cu caractere chirilice]. Dece ceia ce-s pravoslavnici întru tot, și de vor fi de elineasca limbă cu totul nepartnici, pre limba sa slujască svânta Liturghie. *Având copii identice ale obișnuitelor sfinte rugăciuni, precum cele traduse din antologii bine alcătuite cu ajutorul textelor grecești* [grecește, cu caractere chirilice]. Izvoade având a obicinuite svinte molitve nestrămutate, izvodite din scurtări direpț scrisă prin scripturi elinești".

Iar în ediția a doua a Liturghierului, din 1683, la sfârșitul Liturghiei sfântului Ioan Gură de Aur (f. 25^{v}), Dosoftei tipărește nota următoare:

„Cu blagoslovenia Svințiii Sale PARTENIE, Preafericitul și svântul Părintele nostru oblăduitori și stăpân, Papa și Patriarhul de cetatea cea mare Alexandria ș-a tot Eghipetul, Liviei, Pentapóleiului Etiopiei, părinte părinților, păstori păstorilor și didascal didascalilor, al treispredzece den Apostoli și giudecători preste lume, luând de la Svința Sa voie, tâmplându-să în Iaș Svința Sa, am tipărit această svântă carte, să-nțăleagă creștenii Svintele Taine. A Svințiii Sale mai mic slugă, fiĭ sufletesc, smeritul mitropolitul de Moldavia Dosoftei".

O deosebită semnificație patriotică are tipărirea la sfârșitul ediției a doua a Liturghierului lui Dosoftei, printre molitve, a *Rugii pentru creștinătate a patriarhului Calist*, tradusă dintr-un *Evhologhion* grecesc. Nichifor Calist Xantopol, patriarhul Constantinopolului, mort spre anul 1350, a scris această rugăciune când turcii osmanlâi, în expansiunea lor spre Europa, ocupaseră deja unele teritorii grecești și amenințau însăși existența Imperiului bizantin. După anul 1453, când turcii ocupă Constantinopolul și desființează Imperiul bizantin, rugăciunea patriarhului Calist capătă un caracter politic pentru poporul elen, fapt pentru care clericii greci o introduc în Evhologhion și în alte cărți de cult. Ruga lui Calist ca Dumnezeu să aibă milă *„de țara noastră pustiită* [...] *și șerbită vrăjmașilor*", spre a se putea întoarce iarăși

„*către slobodnicia dintăi*", a avut desigur un ecou profund în sufletul lui Dosoftei, a cărui patrie era robită atunci de aceiași cotropitori. În Liturghierele românești de mai târziu această rugăciune nu mai apare.

2. Obținerea unui nou utilaj tipografic de la patriarhul Ioachim al Moscovei.

Cu privire la această problemă, de referință în istoria culturii românești, reproducem mai întâi fragmentele cuvenite din următoarele trei scrisori deosebit de interesante, publicate de Silviu Dragomir în anexele studiului citat în capitolul II.

În scrisoarea mitropolitului Dosoftei, din 23 martie 1679, către Nicolae Spătarul (Milescu):

> „Onoratului și bine prețuitului domn Nicolae Spătarul, nouă prea doritului, cerem de la Domnul Dumnezeu atotțiitorul pace, sănătate și mântuire la mulți ani. Deși suntem de tine despărțiți prin spațiu, totuși suntem împreunați prin Duhul Sfânt, căci te pomenim pe tine și toată casa voastră la sfintele și dumnezeiești taine și rugăm pururea pentru aceea pe Dumnezeu ca să ne împreune în împărăția cerească, ce sperăm a o primi cu credința ortodoxă prin mântuitorul nostru Iisus Hristos.
>
> Pe lângă acestea te rog pe cinstit dumneata să te rogi în numele meu preasfințitului nostru părinte, patriarhului din Moscova și toată Rusia, ca să mă miluiască pe mine cu un teasc de tipografie și câteva slove cu care se tipăresc cărți, și forme din care se varsă slovele, și tipar de slove mici, fiindcă sfânta biserică și noi avem mare lipsă în acest lucru. Și acest lucru va fi bine primit înaintea lui Dumnezeu. Și noi avem tipar, numai cât foarte dezordonat, cum te-a încunoștiințat despre aceasta amănunțit căpitanul Ionașcu. După aceasta, te lăsăm în mila Domnului. Scris în Iași, anii 7187 [= *1679*], martie în 23. Dosoftei, mitropolitul Sucevei" (S. Dragomir, p. 1190-1191).

În scrisoarea mitropolitului Dosoftei trimisă patriarhului Ioachim la 15 august 1679:

„Ne rugăm de Sfinția Voastră, preacinstite și milostive părinte, să faci cu noi milă cu iubire de oameni și să ne trimiți tipografie să ne facem cărți, ce le-am tradus în limba românească din cea grecească și slovenească, căci la noi a dispărut învățătura de carte și sunt puțini care înțeleg limba cărturarilor; arată iubire în numele lui Dumnezeu, precum ne-ai promis cu un prilej binevenit. Foarte dorim să o primim aceea și în tot minutul o așteptăm din inimă, căci ne-a spus cinstitul Ioan Bielevici promisiunea sfântă a Sfinției Tale, spunând că Sfinția Voastră Patriarhicească a zis că ne trimiți tipografie întreagă, cu toate uneltele de lipsă și cu instrumentele câte sunt necesare.

După aceea, sfinte părinte, să ne trimiteți un șurub cu teascul cu care se apasă hârtia pe slove, și slove cu care ați tipărit *Biblia*, mărunte și de mijloc, care sunt pentru *Psaltire*, *Slujebnice* și pentru *Evanghelie*. Și preamilostivul Dumnezeu să păzească pe Sfinția Voastră Patriarhicească și să Te învrednicească a fi cu sfinții întru mărirea Sa nespusă. Amin. 7187 [= *1679*], 15 august, în Iași. Al Sfinției Voastre Patriarhicești smeritul Dosoftei, mitropolit al Moldovei, mă închin și sărut sfânta dreaptă a Sfinției Tale" (S. Dragomir, p. 1191-1192; vezi alăturat fotocopia acestei scrisori, după facsimilul publicat de S. Dragomir la sfârșitul studiului).

Scrisoarea patriarhului Ioachim trimisă mitropolitului Dosoftei la 16 decembrie 1679, în care îi aduce frumoase elogii pentru activitatea sa exemplară ca arhiereu:

„Din mila lui Dumnezeu, Ioachim, Patriarhul cetății mari împărătești Moscova și a toată Rusia, fratelui nostru și împreună slujitorului Dosoftei, preasfințitul mitropolit a toată Țara Moldovei, să se bucure în Domnul.

Când Domnul Dumnezeu binevoiește a înmulți undeva mila Sa, atunci, adăpând oamenii cu râul înțelepciunii Sale dumnezeiești, le așează arhiereu, cum a dat în vechime israiltenilor pe dreptul și de Dumnezeu inspiratul Moise, pe urmă iarăși pe înțeleptul înpărat Solomon. Iar când a trimis a se vesti sfântul Său nume dumnezeiesc tuturor oamenilor care trăiesc pe fața pământului, atunci a zidit pe preaînțelepții apostoli, ca să vestească oamenilor cele mari ale lui Dumnezeu. Așa și

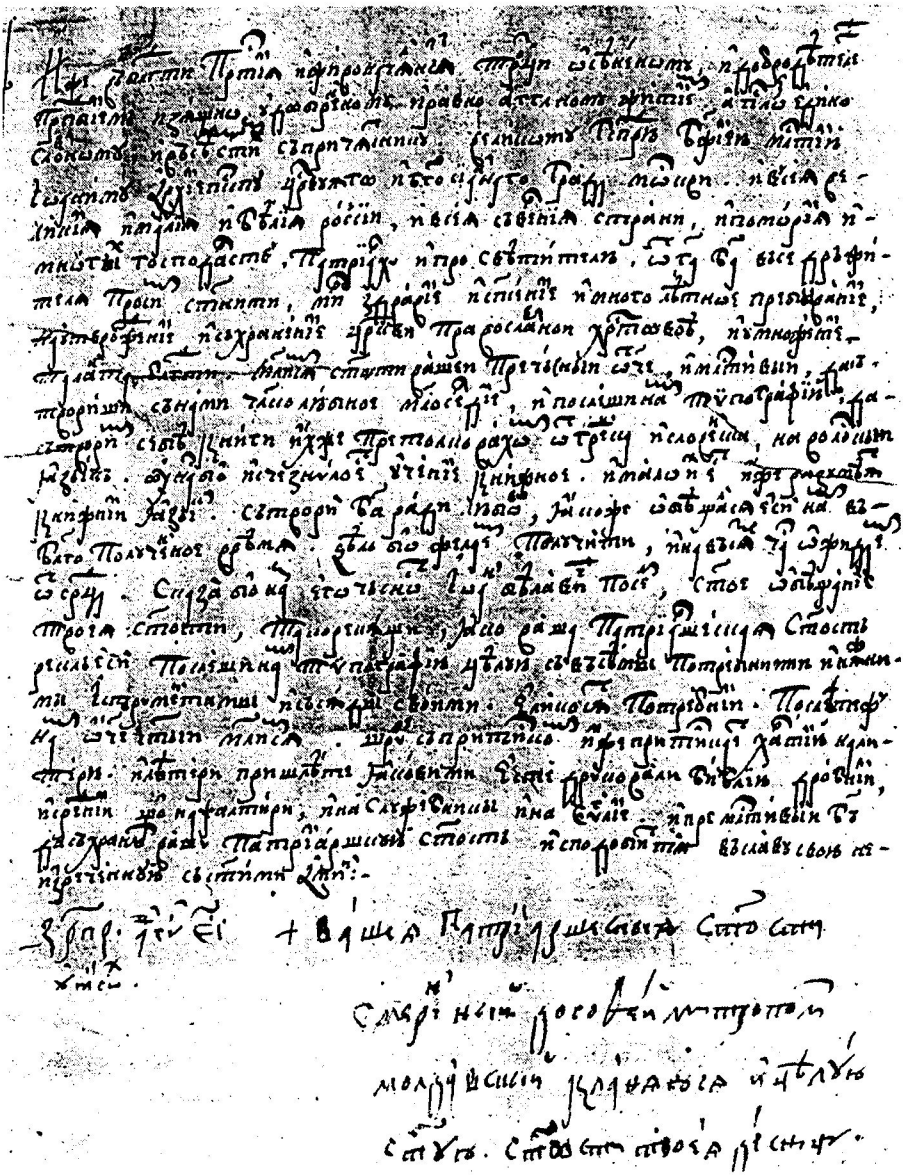

acum a binevoit Domnul Dumnezeu a aşeza ierarh înţelept oamenilor Săi dumnezeieşti pe Preasfinţia Ta, care-i paşti printr-o înţeleaptă cârmuire, că şi mai departe de noi a pătruns obştească laudă pentru a Ta urmare întru Hristos; de aceea multă mulţumită am adus şi aducem în fiecare zi lui Dumnezeu, mai ales însă când am primit scrisoarea Preasfinţiei Tale. Căci din cele scrise acolo am aflat strălucita Ta evlavie

către Domnul Dumnezeu și râvna cea dumnezeiască și fierbinte ce o ai în lucrurile credinței Tale ortodoxe și sincera Ta îngrijire pentru turma încredințată Ție întru înțelegerea poruncii lui Hristos, cu mintea Ta aleasă și credința nepătată, și tot felul de binefacere, ca un adevărat înțelept ziditor al feluritului har dumnezeiesc. Care binefacere a întărit cu adevărat buna Ta viață în Hristos și Te-a făcut la nenumărat popor păstor peste oile lui Hristos. Fie preamărit acum și în toți vecii numele Domnului nostru Iisus Hristos, care ridică bărbați vrednici spre mărirea și lauda numelui Său dumnezeiesc, să lucreze la întărirea bisericii și desăvârșirea turmei Sale.

De aceea și acum providența iubitoare de Dumnezeu și de oameni Te-a ridicat pe Arhieria Ta să râvnești pentru turmă, și în modul cel mai potrivit vrei să întemeiezi tipografie oamenilor pe care Tu îi pași, ca să laude în toată vremea numele Domnului printr-o mai bună înțelegere și să împlinească pururea legea Lui neprihănită.

Cu asta harul Lui să păstreze pe Arhieria Ta la mulți ani și sub înțeleapta Ta conducere să scutească de toate relele turma încredințată Ție, arhipăstorul nostru, și să o pască cu bunăvoință. Tot așa, să-Ți facă moștenire bucuriile cerești, ceea ce noi totdeauna o dorim Preasfinției Tale și la toată turma Ta.

Cunoscând noi un păstor așa de înțelept, bucuros am trimis prin solul Vostru Ioan Bielevici lucrurile tipografice de lipsă care aparțin la tipăritul cărților și care le-ați cerut în scrisoarea Voastră către noi. Ce fel de lucruri aparținătoare de tipografie s-au trimis, aceea s-a însemnat deosebit.

S-a scris în cetatea mare împărătească Moscova, în anul de la facerea lumii 7188, iar de la întruparea Cuvântului dumnezeiesc celui înainte de veacuri 1679, decembrie 16 zile (S. Dragomir, p. 1192-1194)".

Mitropolitul Dosoftei i-a cerut patriarhului Ioachim, în partea a doua a scrisorii trimisă lui la 29 august 1683 (vezi capitolul II), și hârtie de tipar:

„Asemenea mă rog fără de îndrăzneală, fericite părinte al lui Dumnezeu, să ne trimiți hârtie pentru tipar, ca să împlinim lucrul lui Dumnezeu care l-am început cu sfintele Tale rugăciuni, ajutor și binecuvântare. Mărită va fi pomenirea

Sfinției Voastre și sfântă cunună [vei avea] de la Domnul nostru Iisus Hristos pentru neamul românilor creștini pravoslavnici, mântuindu-i de foamea sufletească și săturându-i cu cuvântul care izvorăște din gura lui Dumnezeu. Căci până acum, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu sfânta Ta milostenie, am mântuit următoarele cărți: *Prologurile* pentru 6 luni – din septembrie, și *Evhologhionul*, și *Prorociile* pentru tot anul, și *Molebnicul mic*, și sfânta *Liturghie, Slujebnicul* și *Psaltirea*, și acum doresc a înfăptui promisiunea cu *prologurile* din martie pe 6 luni, că la noi e foarte scumpă hârtia. Și mă rog, sfinte și milostive părinte al meu, trimite hârtie, și mila lui Dumnezeu, și acoperemântul preasfintei Născătoare de Dumnezeu să fie pururea cu Arhieria Ta în Hristos. În cetatea Iașilor, în Moldova, anii 7191 [= *1683*], în 29 august. Al Sfinției Tale smerit rob și fiu sufletesc Dosoftei, mitropolitul Sucevei, mă rog cu fața până la pământ închinându-mă" (S. Dragomir, p. 1195-1197).

Pentru tipografia dăruită de patriarhul Ioachim Mitropoliei din Iași, Dosoftei îl elogiază și îi mulțumește și în următoarele 14 stihuri publicate în *Parimiile preste an*, Iași, 1683, p. 129^{v}-130^{r}:

Lăudată s-aibă direptul pomană
În ceri și pre lume, fără de prihană,
Că și de la Moscvă lucește lucoare,
Întinzând lungi raze,-n bun nume supt soare.
Ioachim[1] svântul, a svânta cetate
Acea-mpărătească, de creștinătate,
La dâns pentru milă cine năzuiește
Cu ovilit suflet, bine-l dăruiește.
C-am năzuit și noi la svânta lui față,
Priimitu-ne-au bine ruga cu dulceață.
Din patrierșie datu-ne-au tipare,
Sufletească treabă, și bine ne pare.
Dea-i Dumnezău parte și-n ceri să lucească,
De-a rândul cu svinții să să proslăvască!

Iar pe căpitanul Ionașcu Bilevici, fostul agent politic al domnitorului Gheorghe Duca la curtea țarilor Rusiei, prin care au fost trimise

[1] Pronunțat: I-o-a-.

scrisorile lui Dosoftei către patriarhul Ioachim, cu rugămintea de a-i trimite tipografie și hârtie, tot el fiind și cel care a adus în țară tipografia dăruită de Ioachim, mitropolitul îl binecuvântase în următorul catren publicat la sfârșitul *Molităvnicului de-nțăles*, Iași, 1681:

Ionașco Bilevici, ce-au pus nevoință
De-au adus tipare de Mosc cu priință,
De-ai Dumnezău s-aibă într-a vieții carte
Să să scrie-n rândul cu svinții în parte!

3. *Psaltirea de-nțăles*, 1680.

Aceasta este prima carte tipărită în noua tipografie a Mitropoliei, primită de la patriarhul Ioachim al Moscovei. Are următoarea foaie de titlu: *Psaltirea de-nțăles a svântului împărat proroc David, tipărită întru blagoslovite dzâlele Măriii Sale prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca voievoda, cu mila lui Dumnedzău Domn Țărâi Moldovei, cu cheltuiala Măriii Sale și cu poslușania smereniii noastre Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în tiparnița svintei Mitropolii, în Iaș.* [În slavonește:] *În anul de la facerea lumii 7188* [= 1680], *luna aprilie, 11 zile* (vezi fotocopia alăturată). I se mai spune și *Psaltirea slavo-română*, pentru că are, pe două coloane, textul slavon paralel cu cel românesc.

Prefața cărții, adresată domnitorului Gheorghe Duca, conține o frumoasă argumentare, cu temeiuri scripturistice, a necesității predicării credinței și a oficierii slujbelor religioase în limba fiecărui popor, pen-

tru a fi pe deplin înțelese, nu numai în limbile considerate sacre, pe care nu toate popoarele le înțeleg.

„[*După obișnuitele fraze protocolare de adresare domnitorului*]:

«Grădina încuiată și fântâna pecetluită, de dânsele deamândoauă ce folosu-i?», precum scrie acela marele și vestitul Potolomei, milostive și luminate Doamne, carea noi, cetind erminiile și tâlcovaniile Svintei Scripturi, aflăm că o dzâce pentru închisul înțălesului. Carea o vedem în vremile noastre, că și acea puțână sârbie ce o învăța de-nțălegea, încă s-au părăsât în țară. Deci vom dzâce cu Apostolul Pavel, [slavonește] *1 Corinteni, capitolul 14*: «Alergaț după liubov, râvniț cele sufletești, și mai vârtos ca să prorocestvuiț, adecă să spuneț de-nțăles. Că cela ce grăiește în limbă, nu oamenilor grăiește, ce lui Dumnedzău. Că nime n-ascultă, ce cu sufletul grăiește taină. Iară cela ce prorocește, adecă spune de-nțăles oamenilor, grăiește zidire și mângâiere, îndemnătură și dojană. Cela ce grăiește în limbă, pre sine zidește, iară cela ce spune de-nțăles besereca zidește. Că mai mare-i cela ce spune dențăles decât cela ce grăiește în limbă, fără numai de va și tălmăci, pentru ca besereca zidință să-ș ia, dară acmu, fraților, de oi veni la voi în limbi grăind, ce voi folosî-vă?». La 13 versuri: «Pentr-aceea cine grăiește în limbi, roage-să să poată spune și de înțăles. Că de mă voi ruga în limbă, duhul mieu să roagă, iară mintea mea stă fără de roadă. Ce este dară? Mă voi ruga cu duhul, mă voi ruga și cu mintea, voi cânta cu duhul, și voi cânta și cu mintea. Căce că de veri blagoslovi cu duhul (adecă într-altă limbă), dară cela ce este în locul prostacului, ce nu-nțelege limba cărții, cum va dzice Amin la a ta mulțămită, de vreme ce el ce dzici tu el nu știi? Că tu bine mulțămești, dară altul nu să zidește. Ce în beserică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea mea să grăiesc, ca și pre alții să învăț, decât dzece mii de cuvinte într-altă limbă». Și iarăș dzice, la stih 23, că «de să va aduna beserica toată împreună, și toț vor grăi în limbi, și vor întra și prostacii sau necredincioșii, au nu vor dzice că aț nebunit? Iară de vor toț prorocestvui, adecă vor spune de-nțăles, și va întra vrun necredincios, sau prostac, să înfrunteadză de la toț, să giudecă de la toț. Și așe ascunsele inemii sale să vedesc, și așe, cădzând cu fața, să va închina lui Dumnedzău, spuind că Dumnedzău adevărat cu

voi este». Pentr-aceea şi noi şărbii Măriii Tale, milostive Doamne, cu cât ne-au fost puterea înţălesului am silit şi am scos pre înţăles rumânesc această svântă carte, *Psaltirea* svântului proroc împărat David, carea este ca o grădină sufletească răsădită de Dumnedzău, ce o au răsădit cu de toţ pomii sufleteşti, la răsărit, în Edemul cel cugetat, în svânta beserică. Carea cetind iubitul creştin, să satură de toată dulceaţa şi să adapă de viaţă vecinică. Această svântă carte, deaca o am tălmăcit şi am scos rumâneşte, am căutat şi am socotit, pecum vedem că svântul Luca evanghelistul, scriindu-ş svânta Evanghelie, o scrie la Teófil, singlitíc şi cneaj mare, pentru sprejineală şi acoperământ Evangheliii sale, aşe şi noi, milostive Doamne, poslușania noastră închinăm Măriii Tale, rugând pre milostivul Dumnedzău să Te spodobască pre Măria Ta cu svinţii în grădina ceriului, să Te îndulceşti din fântâna vieţii cei vecinice şi de hrana cea fără moarte şi plină bucurie. Carea Măria Ta priimindu-o ca un odor ceresc, nouă şerbilor Tăi milostiv să fii. Rugătoriul Măriii Tale smeritul Dosoftei mitropolitul".

Un comentariu judicios al acestei prefeţe a făcut preotul Scarlat Porcescu, în articolul aniversar *„Psaltirea de-nţăles", Iaşi, 1680*, publicat în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", LVI, 1980, nr. 6-8, p. 605-610.

Traducerea *Psaltirii* a constituit o preocupare îndelungată a lui Dosoftei, cum afirmă el în foaia de titlu a *Psaltirii în versuri*: „din svintele scripturi a Svinţilor Părinţi, dascalilor svintei beserici, în mulţ ai socotită şi cercată prin svintele cărţ". Ca atare, lui îi este atribuită elaborarea aşa-numitei *Psaltiri moldoveneşti*, aflată în câteva manuscrise din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care stau la baza textului publicat în anul 1680 (vezi N.A. Ursu, *Concordanţe lingvistice între* ***Psaltirea în versuri*** *a lui Dosoftei şi unele psaltiri româneşti din secolul al XVII-lea*, citat în capitolul III).

„Îndireptarea cuvintelor" sau errata de la sfârşitul cărţii este precedată de următoarea notă:

„Iubite cititori, să socoteşti această tablă, că într-însa am îndireptat bogate cuvinte ce să află schimbate într-această carte, carele rumânia nu să potriveşte cu sârbia, pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui Sveatii Ieronim, carile-i

elinește, și lătinește, și evreiește. Deci noi de pre-acel izvod foarte am silit de-am pus cuvintele precum să află acolo. Iară pentru cele schimbate și pentru greșuri iată c-am îndireptat cu acest meșterșug precum să vede aici. Deci socotește că numărul dintâi este a psalomilor, al doilea a lisțurilor, al treilea a feților, al patrulea a rândurilor. Și așe voi afla îndireptarea cuvintelor chiar pre sârbie",

operație pe care o comentează într-un context filologic mai larg Dragoș Moldovanu, în articolul *Miscellanea philologica 3. O sursă a traducerilor lui Dosoftei: „izvodul" trilingv al lui Ieronim*, apărut în „Limba română", XXXIII, 1984, nr. 5, p. 420-425.

4. *Molităvnic de-nțăles*, 1681.

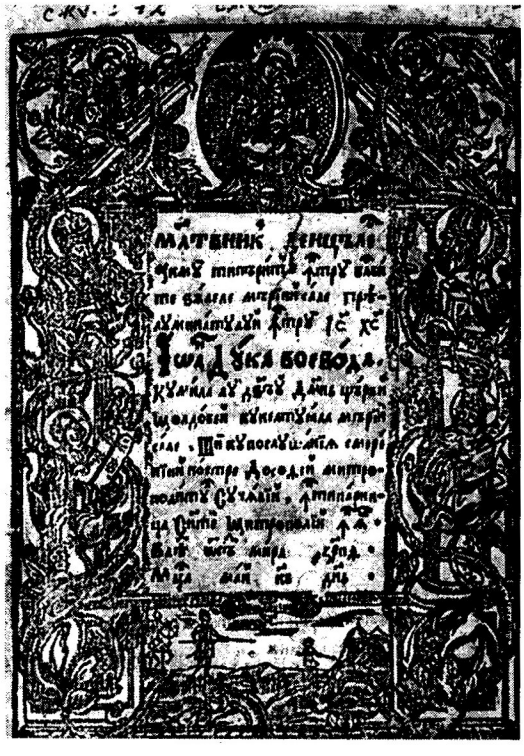

Are următoarea foaie de titlu: *Molităvnic de-nțăles, acmu tipărit, întru blagoslovite dzâlele Măriii Sale prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca voievoda, cu mila lui Dumnedzău Domn Țărâi Moldovei, cu cheltuiala Măriii Sale și cu poslușania smereniii noastre Dosoftei, mitropolitul Sucevii, în tiparnița svintei Mitropolii în Iași.* [În slavonește:] *În anul de la facerea lumii 1189* [= 1681], *luna mai, 22 zile* (vezi fotocopia alăturată).

La începutul cărții este tipărită *prima versiune a stihurilor* lui Dosoftei *despre domnii Moldovei*, precedată de următorul elogiu adus domnitorului Gheorghe Duca:

„Dzâce prorocul împărat David, milostive și prealuminate Doamne, [*text grecesc, cu chirilice, tradus astfel:*] «Domnul Dumnedzău blagoslovit, blagoslovitu-i Domnul dzâ din dzâ, spori-ne-va Dumnedzăul mântuințelor noastre, Dumnedzăul nostru, Dumnedzău de-a mântuirea». Slavă să fie lui Dumnedzău în veci și preste veci, și preste vremi nesfârșite, c-au sporit Svinția Sa, și au agiutat, ș-au blagoslovit în dzâlele Măriii Tale de s-au făcut și această svântă carte pre limba românească, tainele svintei beserici cu carile să face spăsenia noastră a creștinilor, adecă *Molităvnicul*. Pentr-aceea, milostive Doamne, la această pomană dumnedzăiască am socotit de am scris pre toț prealuminații și svânt pomeniții domnii țărâi, ca să să pomenească pentru nevoințe ce-au nevoit cu creștinătatea și cu pravoslavia. Pentr-aceea le-am scris și versuri, precum mi-au agiuns știința, într-acesta chip".

Pe f. 119^{v}, la sfârșitul molitvei pentru ploaie, este tipărită însemnarea lui Dosoftei din 23 iunie 1674, făcută la mănăstirea Cetățuia, pe care am citat-o în capitolul VI, iar la sfârșitul cărții catrenul cu urarea adresată lui Ionașco Bilevici, citat mai sus (vezi paragraful **2**, în prezentul capitol).

În studiul *Molitvenicul lui Dosoftei*, apărut în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare", seria II, tomul XXXVI, 1913-1914, D. Pușchilă a studiat amănunțit limba acestei cărți, iar în introducerea studiului a făcut următoarele observații judicioase privitoare la sursele ei: „Din ceea ce a rămas din molitvenicul lui Coresi se poate vedea că originalul slavon după care a fost tradus se deosebea de acela după care a tradus Dosoftei; Coresi putea să aibă la îndemână ediții bulgărești sau sârbești, pe când Dosoftei a tradus desigur după o ediție rusească, căci pomenește într-un loc de molitvenicele rusești. Cel mult a putut să se servească de traduceri românești de mai nainte, pentru fragmente de psalmi, de faptele apostolilor sau de evanghelii intercalate la diferite slujbe. Comparația între molitvenicul lui Dosoftei și molitvenicul muntean tipărit la București în 1729, despre care se spune în titlu că e tradus după euhologhiul grecesc și nu după cel slavonesc, ne arată unele puncte de asemănare în textul și aranjarea unor rugăciuni tocmai acolo unde molitvenicul lui Dosoftei se deosebește de molitvenicele slavonești, de pildă cel tipărit la începutul domniei lui Matei Basarab (nr. 35 din *Bibliografia românească veche*). Aceasta ne duce la încheierea că și molitvenicul rusesc, pe care l-a avut înainte

Dosoftei la traducere, era aranjat după un molitvenic grecesc mai nou. La *Slujba priceșteniei* se dau unele titluri, unele începuturi de cântări în greceşte; acestea, împreună cu unele împrumuturi de cuvinte, ne îndreptățesc să credem că Dosoftei a consultat pentru această parte și un text grecesc" (p. 3-4).

Cercetând mai îndeaproape ultima observație citată a lui D. Pușchilă, am constatat că, într-adevăr, *Slujba svintei priceștenii* (f. 88r-103r) este tradusă de Dosoftei din greceşte, dar ea nu se află într-un *Evhologhion* [= Molitvenic], cum era de așteptat, ci în *Orologhion mega* [= Ceaslov mare]. În această slujbă unele rugăciuni, între care a lui Simeon Metafrast și a lui Simeon Noul Teolog, sunt versificate, atât în textul grecesc cât și în cel românesc. Versiunea lor românească este reprodusă în ediția Dosoftei, *Opere I. Versuri*, București, 1978, p. 341-345. Necunoscându-se faptul că aceste versuri sunt doar traduse de Dosoftei, istoricii literari au fost tentați să-i atribuie lui versificarea rugăciunilor respective. Reproducem, spre exemplu, primele șase versuri ale rugăciunii lui Simeon Noul Teolog traduse de Dosoftei, urmate de fotocopia versurilor corespunzătoare din *Orologhion mega*, Veneția, 1753, p. 446 (exemplar aflat la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, cota CR III-97).

De la prăvuite buze, de la inemă spurcată,
De la necurată limbă, de la suflet plin de gozuri,
Priĭmește-mi ruga, Hristoase, nu mă urni de la Tine,
De cuvinte obiceie și de a mea nestidință.
Dă-mi cu-ndrăznire a zâce, Hristos, celea ce mi-i sfatul
Și mai vârtos Tu mă-nvață ce-aș vrea face și ce-aș zâce.

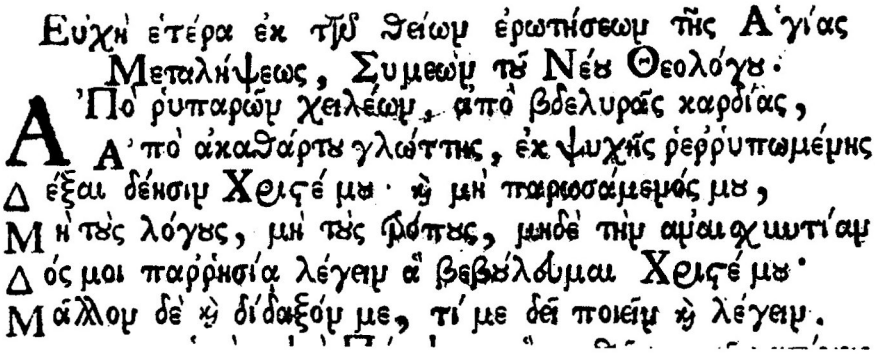
Εὐχὴ ἑτέρα ἐκ τῆς θείας ἐρωτήσεως τῆς Ἁγίας
Μεταλήψεως, Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου.
Ἀπὸ ῥυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας,
Ἀπὸ ἀκαθάρτου γλώττης, ἐκ ψυχῆς ῥεῤῥυπωμένης,
Δέξαι δέησιν Χριστέ μου· καὶ μὴ παρωσάμενός μου,
Μὴ τοὺς λόγους, μὴ τὰς βάσεις, μηδὲ τὴν αἰσχυντίαν·
Δός μοι παῤῥησίᾳ λέγειν ἃ βεβούλημαι Χριστέ μου·
Μᾶλλον δὲ καὶ δίδαξόν με, τί με δεῖ ποιεῖν καὶ λέγειν.

În articolul *Molitvenicul mitropolitului Dosoftei, Iași, 1681. La împlinirea a 300 de ani de când a fost tipărit*, apărut în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LVII, 1981, nr. 4-6, p. 315-333, preotul Paul Mihail a reprodus în întregime cuprinsul cărții și a făcut unele observații interesante privitoare la xilogravurile aflate în ea și în alte cărți publicate de Dosoftei.

5. *Viața și petrecerea svinților*, 1682-1686.

Prima parte a acestei cărți, cu viețile sfinților din lunile septembrie-februarie, a apărut în toamna anului 1682. Are următoarea foaie de titlu: *Viața și petrecerea svinților, acmu tipărite, întru blagoslovite dzâlele prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca Voievoda, cu mila lui Dumnedzău Domn Țărâi Moldovei și Ucrăĭnei, cu porunca Măriii Sale și cu poslușenia a smereniei noastre a lui Dosoftei, mitropolitul Sucevei. În tiparnița svintei Mitropolii, în Iași, la care tiparniță ne-au agiutorit de la Mosc Svinția Sa părintele nostru Patriarhul Ioachim.* [Parțial în slavonește:] *În anul de la începutul lumii 7190, luna octombrie, 27 zile. De la nașterea Domnului și Mântuitoriului nostru Iisus Hristos leat 1682* (vezi fotocopia alăturată). Din partea a doua, care urma să cuprindă viețile sfinților din lunile martie-august, au fost tipărite numai porțiunile 1 martie-10 iunie și 1-12 iulie.

Coli din ambele părți ale cărții, nebroșate sau nelegate până la plecarea lui Dosoftei în Polonia (septembrie 1686), au fost luate de el acolo, de unde exemplare întregi din *Viața și petrecerea svinților*, cu interesante dedicații ale sale, au fost trimise în Transilvania sau în Moldova. Astfel, exemplarul trimis mănăstirii din Petrid, aproape de Turda (vezi capitolul II), cel trimis Mitropoliei Ardealului, cu dedicația, pe foaia de titlu: „Dăruitu-o-am Svintei Mitropolii de Belgrad, la țara românească de Ardeal. [Iar slavonește:] Pomenește, Doamne, pe părinții miei Leontie, Misira" (vezi fotocopia alăturată), exemplar aflat acum la mănăstirea Văratic, din județul Neamț (l-a semnalat M. Bordeianu, *Un exemplar rar din **Viața și petrecerea svinților** a mitropolitului Dosoftei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LVIII, 1982, nr. 1-2, p. 141-143), sau cel trimis logofătului Teodosie Dubău din Moldova, cu dedicația, în josul primei foi a lunii martie: „Cinstitului

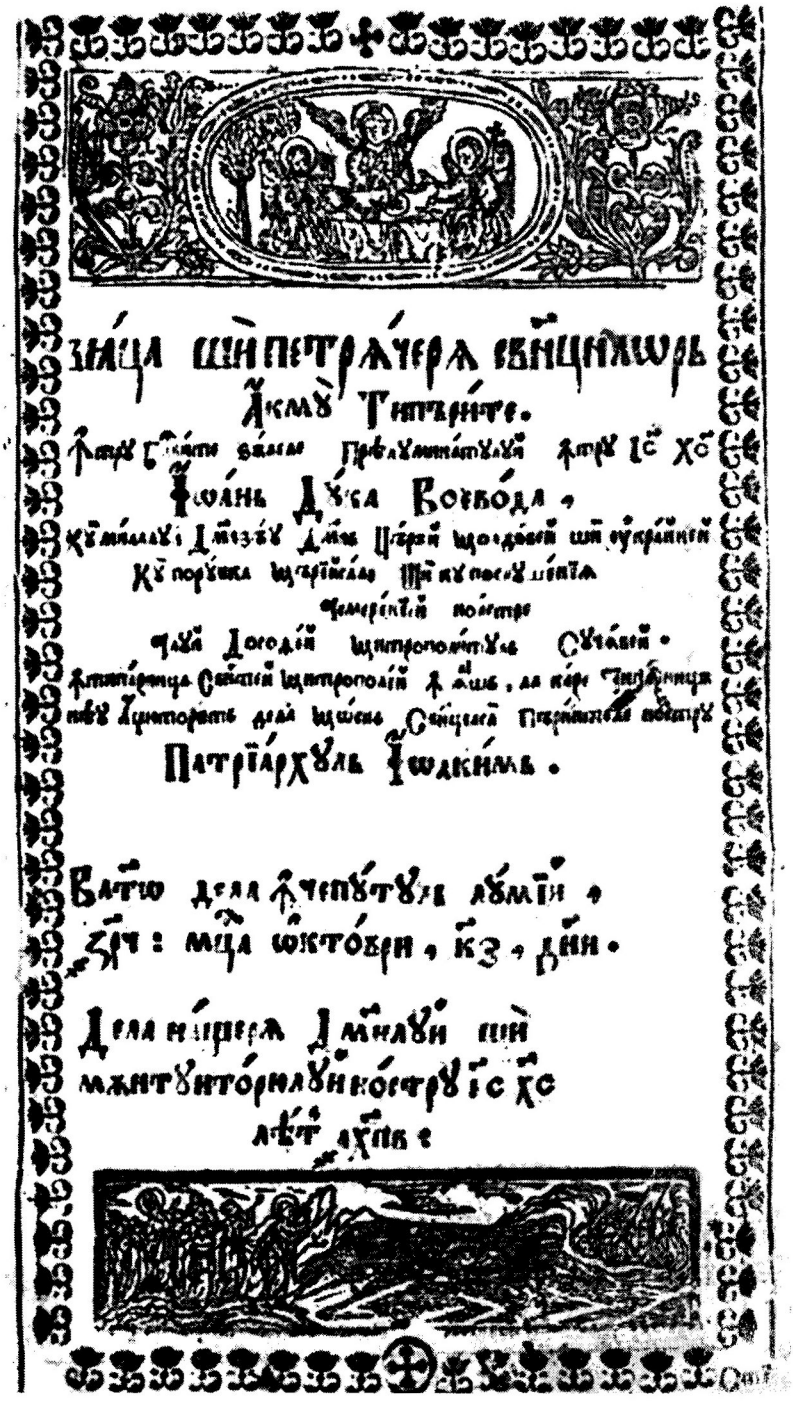

ЗЯЦА ШИ ПЕТРЯЧЕРЯ СВИЦИЛОРЬ
АКМУ ТИПЪРИТЕ.
Ѫтру Бгⷭ҇ите вѧлеле Прѣлумина́тулуй ѫтру Іс҃ Хс҃
Іѡа́нь Ду́ка Воевода,
Ку Миллаѵі Дмⷭ҇зѣу Дмⷭ҇ь Цѣрѣй Щолдовей ши Ѹкрайней
Ку порѹнка Щѣрїйсале Ши ку послушенїѧ
Чемерѣнїей ноастре
Чалуй Досоѳей Щитрополитуль Сѹчѧвей.
Ѫтипарница Свѧтей Щитрополїй Ѫмѧшь, ла каре Типарницѧ
нѣу Ащиторить дела Щѡсиь Свѧцелеа Пѣринтеле ноастру
Патрїархуль Іѡакимь.

Ватѡ дела ѫчепутуль лумїй,
ЗРЧ: мца ѡктобри, КЗ, днн.

Дела нащерѧ Дмⷭ҇нлуй ши
мѫнтуиторилуй ноастру Іс Хс
лѣт ахпв:

și blagoslovitului dumisale marele logofăt Teodosie Dubău să să dea, cu multă sănătate și să nu fim uitaț în străinătate", exemplar aflat acum la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj (vezi Elena Mosora și Doina Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile B.C.U. „Lucian Blaga"*, Cluj-Napoca, 1991, p. 22).

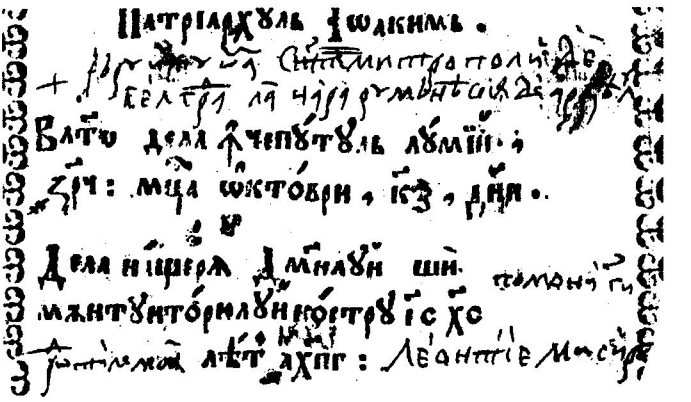

Exemplarul aflat la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, care cuprinde numai partea întâi a cărții (lunile septembrie-februarie), achiziționat de Mihai Eminescu, când era funcționar al acestei biblioteci, are pe foaia de titlu o însemnare cu semnătura sa (vezi fotocopia alăturată). O însemnare a lui Eminescu se află și în exemplarul *Psaltirii în versuri* de la BCU Iași (vezi V.1.).

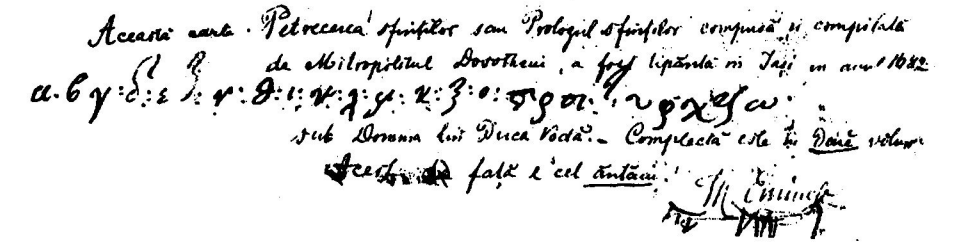

Cartea conține următoarele două prefețe deosebit de interesante. Prima este adresată domnitorului Gheorghe Duca, iar a doua cititorului.

„[*După obișnuitele fraze protocolare de adresare domnitorului:*]

Pentru cinstea svinților și a rămășițelor [*marginal*: moștiilor] lor, milostive și prealuminate Doamne, scrie svântul Ioan Damaschin, în glav. 92 sau 16: «Să cinstim pre svinții ca prietinii iubiții lui Hristos, ca cuconii și moșteni lui Dumnedzău, cum dzâce Teologul Evanghelist: Iară câț îl priĭmiră pre însul, datu-le-au putere cuconi lui Dumnedzău a fi. Drept aceea, nu mai sânt de-acmu șerbi, ce sânt fii; și deaca sânt fii, sânt și moșneni, moșneni sânt lui Dumnedzău și-mpreună moșneni lui Hristos. Și Domnul, în svintele Evanghelii, apostolilor dzâce: Voi prietini iubiții miei sânteți; nu camai pre voi voi numi-vă șerbi, că șerbul nu știi ce face domnu-său. Dară, de vreme că și împărat împăraților, și domn domnitorilor, și Dumnădzău dumnădzăilor, tvoreț tuturora și domn să dzâce, totuș și svinții, dumnădzăi, și domni, și-mpărat, acestora li-i Dumnedzău, Dumnedzău, și domn, și-mpărat le este. Și dzâce: Eu dară sânt, dzâce lui Moisí, Dumnedzău lui Avraam, și Dumnădzău lui Isaac, și Dumnădzău lui Iacov, și Dumnădzău lui faraon pre Moisei Dumnădzău îl fece. Dumnădzăi dară, dzâc, și-mpărat, și domni, nu din fire [*marg.*: hiriș], ce ca ceia ce preste patimi împărățâră și domniră, ș-a dumnădzăiasca icoană chip, după care să și născură, nestrămutată din șăruitură o ferire (că împărat să dzâce și icoana împăratului), și ca ceia ce să uniră cu Dumnedzău de pre proizvolenie, și pre Dâns ce-L priĭmiră casnic [*marg.*: lăcuitori în sine], și cu a Lui cumenecare de să feceră din dar, aceea ce sângur este hiriș. Deci dară cum să nu cinstim pre ogodnicii, și prietinii iubiț, și fiii lui Dumnădzău ce să feceră [*marg.*: să numiră]? Că acea cătră cu bună o depreună șerbi cinste arătătură are cătră obștnicul Stăpân de bună minte. Aceștea secrie [*marg.*: vistere] lui Dumnădzău și curate să feceră cămări. Că voi lăcui cu casă întru dânșii și voi îmbla printr-înșii, dzâce Dumnedzău, și le voi fi lor Dumnedzău. Dară căce-s sufletele dreptților în mâna lui Dumnedzău și nu să va atinge de dânși moartea, dzâce dumnedzăiasca Scriptură: Că moartea svinților mai vârtos somn este decât moarte. Că să trudiră într-acest de-acmu veac, și vor fi vii în fârșit. Și cinstită-i naintea Domnului moartea cuvioșilor lui. Deci dară ce este mai de cinste decât a fi în mâna lui Dumnedzău? Că viață este Dumnedzău și lumină, și aceia ce-s în mâna lui Dumnedzău, în viață și-n lumină sânt. Iară cum în mintea și-n trupurile lor s-au sălășluit Dumnedzău, dzâce Apostolul: Dară nu știț că trupurile voastre beserică lăcuitoriului în voi Svântul Duh este? Și Duhul este Domnul. Și să neștine beserica lui Dumnedzău o

strică, strica-l-va pre îns Dumnedzău. Cum dară să nu cinstim însufletatele beserici a lui Dumnezeu? În sufletatele lui Dumnedzău corturi [*marg.*: sălaşe] aceştea vieţuind, cu-ndrăznire lui Dumnedzău dvoresc, fântâni noauă de spăsenie Domnitoriul Hristos a svinţilor ne-au dăruit moştii [*marg.*: rămăşiţe], în multe chipuri bunătăţi de bun fapt izvorându-ne, mir de bună mireazmă izvorând dintr-însele. Şi nime să nu fie necredincios. Că de-au izvorât din piatra cea tăioasă şi vârtoasă apă în pusatie, vrând Dumnezeu, şi din falca asinului lui Sampson la sete, dară din a mâcenicilor moştii mir de bun miros a izvorî cum să nu să creadză? Ce aceasta nice într-un chip nu poate fi să nu să creadză cătră ceia ce ştiu a lui Dumnedzău putere şi acea de la Svinţia Sa a svinţilor cinste.

Şi în legea veche, fie cine să vrea atinge de mort, necurat să făcea [*marg.*: să spurca], dară nu aceştea morţ. Că de când hirişa viaţă şi a vieţii prilej [*marg.*: cavză] întru morţ s-au socotit [*marg.*: menit], pre cei de pre nedejdea învierii şi cu credinţa întru Svinţia Sa adormit nu le dzâcem morţ. Că trupul mort cum să poată face minuni? Cum dară pentru dânşii dimonii să izgonesc, boalele fug, lângedzii să tămăduiesc, orbii dobândesc vedere, pricăjiţii să curăţăsc, şi iscuşeniile şi scârbele să răsâpesc, tot datul cel bun de la Părintele luminelor printr-înşii celor fără îndoită credinţă îş cer li să pugoară? Dară cât te-ai trudi ca să-ţ dobândeşti un folositori la muritoriul împărat să te bage şi pentru tine la dânsul să grăiască! Deci dară pre folosâtorii a tot rodul nostru, pre ceia ce lui Dumnedzău pentru noi să roagă, să nu-i cinstim? Oi, ba să-i cinstim, beserici rădicând lui Dumnedzău într-a Svinţiii Sale nume, şi prinoase de toată roada aducând, şi pamenţile praznicilor lor cinstind, şi-ntr-însele veselindu-ne sufleteşte, ca să ne fie însoţâtă cu chemătorii bucuria, ca nu, slujindu-le împotrivă, să-i mâniem. Că cu celea ce Dumnedzău să slujeşte şi să cinsteşte, şi a Svinţiii Sale slujitori să veselesc. Iară de celea ce I-i greaţă lui Dumnedzău, şi slugilor Svinţiii Sale li-i greaţă. Cu psalomi şi cântări, şi cântece sufleteşti, şi umilenii, şi cu mila la săraci pre svinţii noi credincioşii să-i cinstim, cu celea ce mai vârtos şi Dumnedzău să cinsteşte. Stâlpuri să le rădicăm, şi icoane vădzute, şi noi înşine însufletaţi stâlpuri lor şi icoane cu închipuirea bunătăţâlor să ne facem. Pre Dumnedzău Născătoarea, ca ceea ce-i chiar şi adevărat lui Dumnedzău Maică să cinstim; pre prorocul Ioan, ca un înainte curători şi botedzători apostol şi mucenic, că niceş în născuţii din femei mai mare de

Ioan nu s-au sculat, cum Domnul au dzâs, şi-mpărăţâiei ceriului acesta întâi strigători să face; şi pre Apostolii, ca fraţii Domnului şi înşiş vădzători şi slujitori patimilor Lui, pre carii de mainte i-au cunoscut şi de mainte i-au orânduit într-o-mpreună formă a icoanei Fiiului Său Dumnedzău şi Părintele: întâi Apostolii, a doua prorocii, a treia păstorii şi didascalii; şi pre a Domnului mucinici din toată ceata aleş ca vitejii lui Hristos şi căce că băură păharul Svinţiii Sale, şi-ntr-a viaţă făcătoare a Lui moarte ce să botedzară botedz, ca partnicii [*marg.*: ocinătorii] patimilor Lui şi a slăvii, cărora le este cinonacialnic sau hetman părvodiaconul lui Hristos şi apostol, şi părvomucinic Ştefan; şi prepodobnicii părinţii noştri, bogonosnicii săhastrii, aschitácii, carii acea mai zăbavnică [*marg.*: delungată] şi mai trudnică mâcenicie a ştiinţei luptară, carii petrecură în boboauă [*marg.*: cojoace] şi-n piei de capră, lipsiţ, scârbiţ, păţiţ rău, prin pustii rătăcindu-să şi prin munţ, şi vârtoape, şi gaurile pământului, cărora lumea nu le era vrednică; aceii de mainte de dar, proroci, patriarşii, dreptii, carii de mainte au dat veste de venirea Domnului. Acestora tuturora oglindind petrecere, să râvnim credinţa, dragostea, nedejdea, râvna [*marg.*: jelea], viaţa, răbdarea, a patimilor suferinţă până în sânge, pentru ca şi a slăvii cununilor cu dânş să fim partnici».

Aşe scrie svântul Ioan Damaschin pentru svinţii şi alalţi svinţ şi dascali a svintei beserici, împlând svânta beserică de cinstea svinţilor cu stihire şi canoane, cu tropare şi condace, şi cu în tot chipul de cântări. Şi mai vârtos le-au scris şi proloage, să li să citească în svânta beserică, să le audză creştinii, să să folosască şi să să polzuiască din viaţa şi petrecerea lor acea svântă, cum să nevoiră, cum ţânură credinţa, cum vărsară sângele lor cel svânt pentru Svântul Svinţilor, pentru Hristos, şi nu cruţară viaţa lor până la moarte. Dintr-acelea din toate cu dânşii să proslăvim pre Dumnedzău, luând chip de-nvăţătură de pre dânşii, citindu-li-să viaţa în proloage.

Pentr-aceea, milostive Doamne, şi noi smeriţii rugătorii Măriii Tale, cu câte ne-au fost ştiinţa limbii rumâneşti, am nevoit de le-am scos de pre greceşte şi de pre sârbeşte pre limbă rumânească, ca să înţăleagă toţ, să dea laudă lui Dumnedzău şi să mulţămască Măriii Tale de bine ca acesta ce nevoieşti Măria Ta pentru creştinătate. [*După alte câteva fraze de laude şi urări adresate domnitorului şi familiei sale, urmează semnătura:*] Rugătorul Măriii Tale, smeritul Dosoftei mitropolitul".

„Cătră iubitul cetitori sănătate.

A sinaxarului dumnedzăiască și svântă carte, scoasă de pre grecește și elinește din 12 Mineie a svintei beserici și din cărțâle visteriului besericii pre limbă rumânească, cu lungă nevoință și cu lexicoane de-agiuns tâlmăcită, cu pohta blagocestivilor și lui Dumnedzău iubit domnii Țărâi Moldovei Ioan Gheorghi Ghica voievoda [*1658-1659*], și Ștefan Vasilie voievoda [*1659-1661*], și Evstratie Dabijea voievoda [*1661-1665*], și Ioan Duca voievoda [*1665-1666, 1668-1672, 1678-1683*], și Iliaș Alexandru voievoda [*1666-1668*], și Ioan Ștefan Petră voievoda [*1672-1674, 1683-1684*], și Ioan Dimitrie Cantacuzino voievoda [*1674-1675, 1684-1685*], și Măria Sa Ioan Antonie Rúset voievoda [*1675-1678*], și cu pofta Dumilor sale cinstiților boierii țărâi, într-atâta lungă vreme scriind și tâlmăcind câte am putut birui în acești veci grei a țărâi, abia cu mult greu am scris și aceasta svântă carte, de o am tâlmăcit rumânește pre limbă proastă. Carea, iubiții lui Dumnedzău și cinstiț cetitori, cu drag să o primiț și să o cetiț fără urât, că nu spune într-însă de petrecăniile și puterile împărațâlor și a chesárilor, ș-a crailor, ș-a domnilor, nice de vitejiile și izbândile hatmanilor, nice de nevoințele vitejilor și hărățâlor lumești, ce de nevoințele și biruințele și izbândile a vitejilor împăratului și Domnului ceresc, de-a cărora nevoințe îngerii să minuneadză cum ei puturâ de să nevoiră și biruiră a bate războiu așe de minunat preste toată minunea și cinstit preste toată cinstea. Carile Dumneavoastră, cetindu-le în toate dzâle, veț îndulci sufletește ca în raiul adevărat a Svinții Sale, și întâi să pomeniț și să mulțămiț blagocestivilor domni. Și pre noi încă nu uitaț de la svântă ruga Dumilor voastre".

La sfârșitul primei părți (februarie, f. 84[r]) se află însemnarea:

„Și sosând până acicea, rugăm pre milostivul Dumnedzău să ne spodobască și înainte alte șese luni să le putem face, iară ce om hi greșit, s-avem iertare de la iubiții lui Hristos și svinții cititori, că noi ca nește prostaci, pre cât am biruit a grăi în limba rumânească, am nevoit de-am scris cum ne-au îndereptat milostivul Dumnedzău, de pre izvoade grecești. Smeritul

Dosoftei, mitropolitul Sucevei. Şi tiparnicii, iermonah Mitrofan, făcătoriul tiparelor, cu ucenicii săi Pavel şi Ursul, Andrei".

Iar la sfârşitul lunii aprilie, f. 105[r], se află notiţa:

„Şi eu smeritul Dosoftei mă rog cu umilenie nu mă uitaţi la svânta rugă pre un mişel şi netrebnic şerb lui Dumnedzău, şi Dumilor voastre, svinţ creştini, ce mă pomeniţ şi mă iertaţ".

După cum afirmă el în prefaţa adresată cititorului, Dosoftei a tradus *Vieţile sfinţilor* din greceşte, după cele 12 *Mineie* şi „din cărţâle visteriului besericii". Unele dintre aceste cărţi sunt menţionate de el în lucrare, altele au fost identificate de cititori, dar sursele multor texte, traduse atât din greceşte cât şi din ruseşte, sunt încă necunoscute, putând oferi deci cercetătorilor interesaţi de identificarea lor prilejul unui exerciţiu filologic deosebit de util şi plăcut.

În câteva texte reproduse din *Mineie* sau din surse ruseşti Dosoftei interpolează diferite informaţii cu caracter istoric, dintre care unele au fost semnalate şi comentate de C. Erbiceanu, în articolul *Notiţe istorice extrase din **Vieţile sânţilor** a lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei*, apărut în „Biserica Ortodoxă Română", XI, 1887-1888, nr. 9, p. 813-822, prin raportare însă la versiunile lor din sinaxarul lui Nicodim Aghioritul, nu la cele din *Mineie*. Una dintre sursele informaţiilor din aceste interpolări este cronograful lui Matei Kigalas, pe care Dosoftei îl avea în bibliotecă şi pe care l-a tradus (vezi C. Erbiceanu, *Una din cărţile pe care şi-a făcut studiile* [...] *Dosoftei...*, citat în IX.**4**.A.1.). De exemplu, la 14 septembrie, f. 17[v]-18[r], episodul luptei dintre Constantin cel Mare şi Maxenţiu lângă Tibru, la Roma; la 26 ianuarie, f. 35[r]-35[v], relatarea unui cutremur şi a unei minuni care au avut loc la Constantinopol; la 7 mai, f. 110[v]-111[r], relatarea arătării pe cer a crucii patriarhului Chiril, la Ierusalim, şi în acelaşi timp împăratului, la Ţarigrad; la 8 mai, f. 112[r]-113[r], informaţia că împărăteasa Teodora, soţia lui Iustinian, a făcut biserica Sfinţilor Apostoli şi a adus în ea moaştele apostolilor Andrei, Luca şi Timotei; la 2 iunie, f. 140[r]-141[v], un text de peste o pagină privitor la împăraţii iconomahi Leon Armeanul şi Constantin Copronim.

Din *Ekloghionul* „Alegerea" lui Agapie Landos (Veneţia, 1644, reeditat în 1663, 1679 şi mai târziu), carte pe care o avea de asemenea

în bibliotecă, în ediția din 1663 (vezi foaia ei de titlu în fotocopia alăturată), și care a fost prezentată întâi de C. Erbiceanu, împreună cu cronograful lui Matei Kigalas, în locul indicat mai sus, apoi de Livia Bacâru și Mihai Carataşu, în articolul *Un izvor mai puțin cunoscut al Proloagelor*, apărut în „Îndrumătorul cultural", XXVII, 1974, nr. 9, p. 56-58, Dosoftei a tradus, în unele cazuri mai mult sau mai puțin comprimate, „viețile" următorilor zece sfinți și sfinte: apostolul și evanghelistul Matei (16 noiem., f. 129r-130v), martira Cecilia (22 noiem., f. 13r-142v), Amfilohie, episcopul Iconiei (23 noiem., f. 143v-147v), Clement, papa Romei (24 noiem., f. 149v-157r), Petru, episcopul Alexandriei (24 noiem., f. 157r-160v), Ioan Damaschin (4 dec., f.191v-198r), Iulian (23 dec., f. 232r-232v), Xenia (24 ian., f. 29r-31v), Alexie, omul lui Dumnezeu (17 mart., 40r-44v), Evloghie Pietrarul (27 mart., f. 54r-57r).

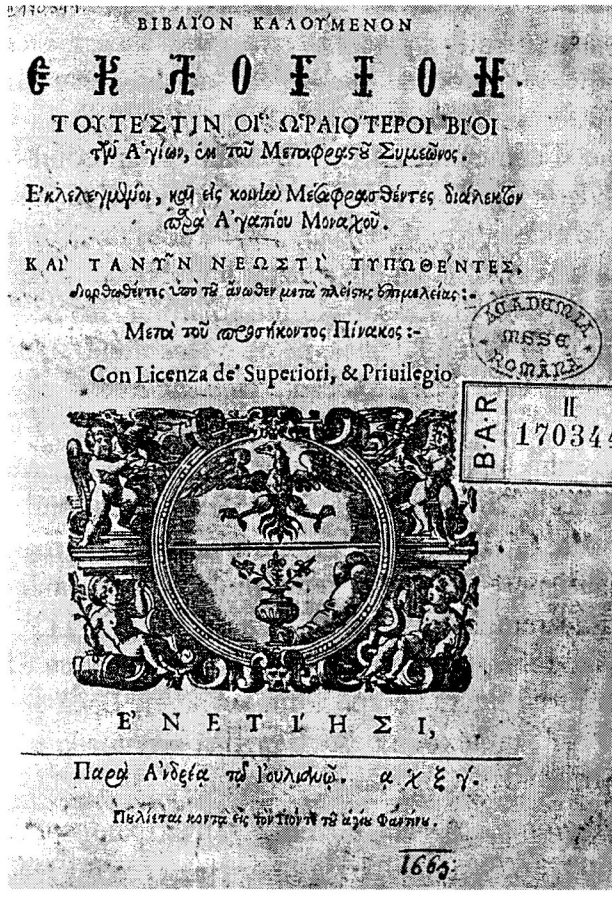
ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ

ΕΚΛΟΓΙΟΝ.

ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΟΙ ΩΡΑΙΟΤΕΡΟΙ ΒΙΟΙ
τῶν Ἁγίων, ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος.

Ἐκλελεγμένοι, καὶ εἰς κοινὴν Μεταφρασθέντες διάλεκτον
παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ.

ΚΑΙ ΤΑΝΥΝ ΝΕΩΣΤΙ ΤΥΠΩΘΕΝΤΕΣ,
διορθωθέντες ὑπὸ τοῦ ἄνωθεν μετὰ πλείστης ἐπιμελείας :-

Μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος :-

Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio

Ε' ΝΕΤΙΗΣΙ,

Παρὰ Ἀνδρέᾳ τῷ Ἰουλιανῷ. ᾳχξγ.

Πουλίεται κοντὰ εἰς τὸν Πόντε τοῦ ἁγίου Φαντίνου.

1663.

ACADEMIA MSSE ROMANA
B·A·R II 170344

La sfârșitul cărții se aflau două foi, probabil adăugate de Dosoftei, cu câteva texte autografe ale sale. Între timp aceste foi s-au pierdut, dar textele respective au fost editate și comentate de C. Erbiceanu în articolul menționat (p. 1221-1225). După cum vom vedea, ele au fost copiate și comentate de Dosoftei în timpul ultimului său exil în Polonia.

Primul text, reprodus de Erbiceanu paralel cu traducerea lui în limba română, făcută de el, este actul patriarhului Antonie al Constantinopolului din august 1391, prin care acorda statut de stavropighie bisericii Sfântul Mihail din Maramureș, la solicitarea voievozilor Balița și Dragoș. După ce a copiat acest act, Dosoftei a făcut următoarea însemnare: „La anul după văleatul cestui uric este uric de la Roman vodă așe începând: [*este reprodusă fraza de la începutul uricului, în slavonește*], și la fârșit este 6900 tocma" (această informație mai este consemnată de el atât într-o notă marginală din manuscrisul ultimei versiuni a stihurilor despre domnii Moldovei cât și într-o interpolare a sa din traducerea cronografului lui Matei Kigalas aflată în ms. *3456* de la Biblioteca Academiei Române; vezi ediția Dosoftei, *Opere, I. Versuri*, p. 394-395). Conținutul actului patriarhal din 1391 se reflectă în următoarele stihuri referitoare la Dragoș din poemul său despre domnii Moldovei (subliniate de noi):

Descălecat-au țara domnul Dragoș vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,
Când au adus într-însă românească limbă,
De bun neam și ferită de la calea strâmbă.

După actul patriarhului Antonie din 1391 Dosoftei a copiat următoarele șapte versuri latinești săpate în table de aur pe un scut văzut de el în „visteriul" regelui polon Ioan Sobieski, alături de o gravură care reprezenta scena bătăliei lui Constantin cel Mare cu Maxențiu, lângă apa Tibrului, la Roma:

In oraculum sub hoc signo vince
Pro Domino Sibella Deo et Victoria signa,
Quaeritae o Reges signa subite crucis.
Sub qua vincerunt veteres faciliter hostem
Sub cruce. Qui certas vincere vince Deo.
Haec pia militia est et ut est pia
Subijcit hostes summo grata Trophaea *Deo*,

pe marginea cărora a făcut următorul comentariu:

„Aceste stihuri sânt scrise pre table de aur pre pavăța ce s-au aflat în visteriul prealuminatului crai Ioan 3, pre carea-i minunat scrisă pre oțăl și bătute scripturile cu aur Marele Constantin împărat călare la război, de să bate cu Maxentie tiranul, împăratul Râmului, și l-au înfrânt și l-au vârtejit asupra apei Râmului pre pod slab, de s-au frânt podul și s-au necat ca faraon Maxentie tiranul, și s-au mântuit creștinii. Scrisu-i război mai minunat decât cu șaruri, săpat cu calemul și-mplut cu aur și cu argint semnele și unde au trebuit. Și-i și svânta cruce pre ceri scrisă, într-aur Hristos răstignit, când au vădzut într-admiadzădzi, de stele și cu slove, de i-au dzâs cu crucea să biruiască, carea făcând de aur au pus în suliță naintea oștii ș-au biruit pre păgânul tiran, și s-au mântuit creștinii..." [*probabil comentariul continua, dar Erbiceanu nu l-a mai reprodus*].

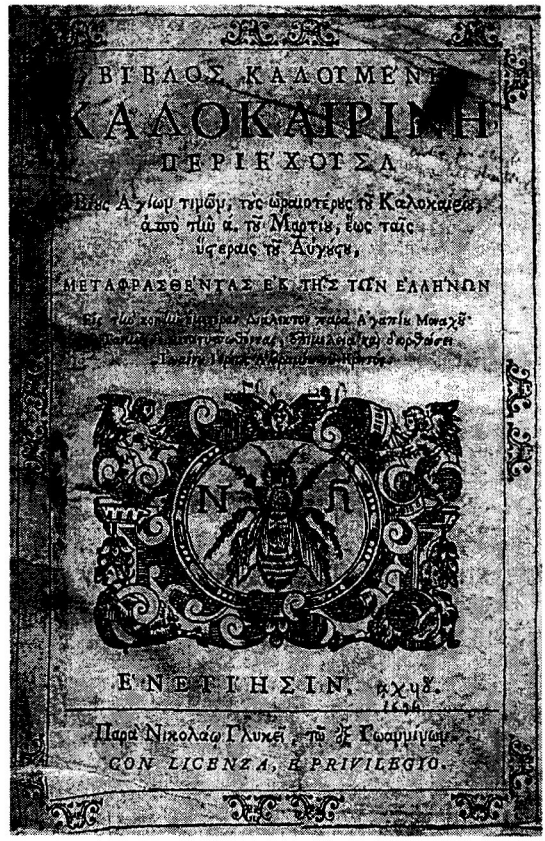

Din *Kalokeriní* „Estivală" (Veneția, 1656, reeditată în 1692, 1694 și mai târziu), altă culegere de vieți de sfinți a lui Agapie Landos alese din opera lui Simeon Metafrast (vezi în fotocopia alăturată foaia de titlu a ediției din 1694, aflată la Biblioteca Centrală Universitară din Iași), pe care o menționează Dosoftei în „viața" lui Arsenie cel Mare (8 mai, f. 112^{v}-113^{r}), unde a reprodus de aici un fragment mai mare din biografia lui, a mai tradus viața sfintei Evdochia (1 mart., p. 1-14) și viața sfântului Hristofor (9 mai, f. 114^{v}-120^{r}).

Alături de vieți de sfinți, Dosoftei publică în această carte numeroase texte mai mari sau mai mici cu învățături religioase sau moralizatoare traduse din diverse surse. De exemplu,

din *Amartolon sotiria* „Mântuirea păcătoșilor" (Veneția, 1641, reeditată în 1681, 1685 și mai târziu; vezi alăturat fotocopia foii de titlu a ediției din anul 1681, aflată la Biblioteca Centrală Universitară din Iași), a aceluiași Agapie Landos, care conține în partea a treia 69 de relatări ale unor minuni ale Maicii Domnului, dintre care Dosoftei a tradus următoarele șase texte, aproape toate sub titlul *Din minunile* [sau *ciudesele*] *Precistii*: minunea 34, *Pentru un păcătos ce l-au iertat Dumnedzău pentru ruga Precistii* (24 mai, f. 140^{r}-141^{v}), minunea 2, *Pentru moarta ce s-au hrănit pruncul și la anul s-au sculat* (1 iun., f. 138^{v}-139^{v}), minunea 6, fără titlu [despre vindecarea împăratului Leon cel înțelept de o grea suferință, prin invocarea de către soția sa Teofana a ajutorului Precistii] (3 iun., f. 142^{r}-142^{v}), minunea 7, *Pentru tetalul ce-au învis...* (4 iun., f. 143^{r}-143^{v}), minunea 11, *Pentru crăiasa Franghiei, căriia mânule tăiete i le-au tămăduit...* (5 iun., f. 144^{v}-147^{v}), minunea 12, *Pentru o călugăriță carea ș-au scos ochii pentru să-ș fereascâ curățâia ficioreascâ* (6 iun., f. 148^{v}-150^{r}), folosind și traducerea lui Nicolae Spătarul (Milescu) a acestei cărți (vezi N.A. Ursu, *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al* ***Mântuirii păcătoșilor*** *a lui Agapie Landos*, în „Studii și cercetări lingvistice", XLIV, 1993, nr. 5, p. 417-432 (II), nr. 6, p. 489-502 (II), XLV, 1994, nr. 3-4, p. 173-186 (III), reprodus în volumul autorului, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, 2003, p. 279-339).

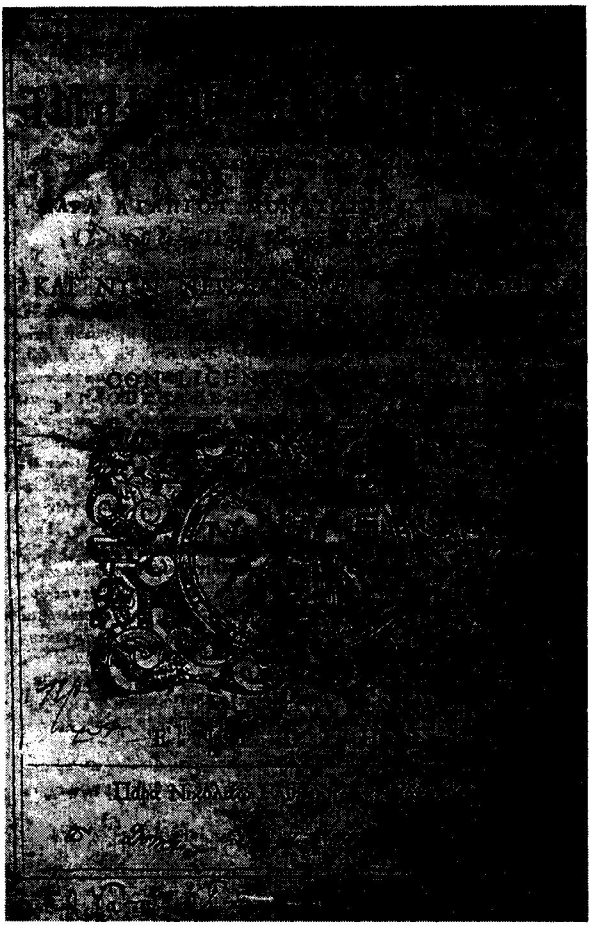

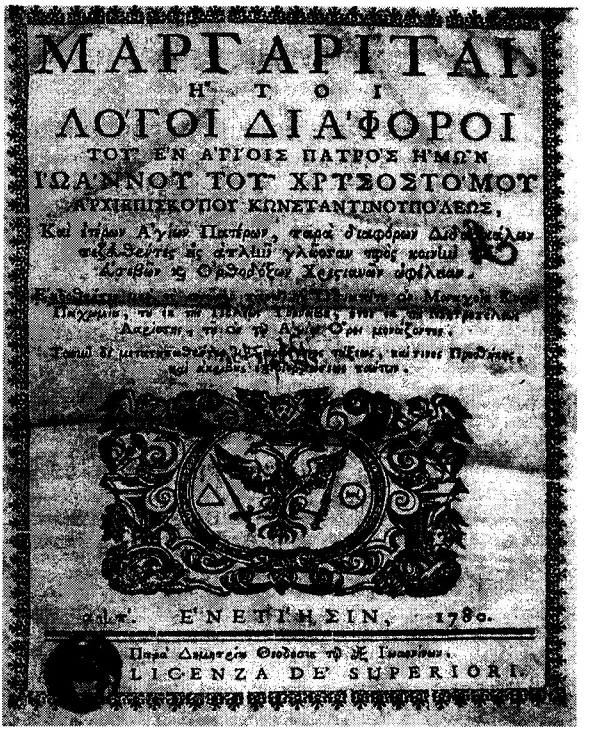
ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΙ
Η ΤΟΙ
ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1780.
LICENZA DE' SUPERIORI.

O parte dintre scurtele „cuvinte" de învățătură ale sfinților Ioan Gură de Aur (12 mart., f. 30r-31r și 31v, 3 apr., f. 70v-71r, 27 mai, f. 135r-135v), Anastasie Sinaitul (19 mart., f. 46v-47r, 5 apr., f. 73r-74r, 21 apr., f. 93r-94r), Grigore Dialogul (16 mai, f. 132r-132v), Dionisie Areopagitul (17 mai, f. 133v-134r), Efrem Sirul (18 mai, f. 136v-137r) sunt probabil extrase din antologia intitulată *Margarite* „Mărgăritare" (Veneția, 1675, reeditată în 1683 și mai târziu; vezi în fotocopia alăturată foaia de titlu a ediției din 1780, aflată la BCU Iași), care conține cuvântări sau fragmente din cuvântările sfinților menționați, carte tradusă de Dosoftei, în limba rusă, la Stryi, în anul 1693, și oferită țarilor ruși Ioan și Petru (vezi IX,4.B.6.). De exemplu, *Cuvântul svântului Ioan Zlatoust pentru ceia ce să giură cu strâmbul* (12 mart., f. 30r-31r) este compendiul unei părți a cuvântului al 18-lea al lui Ioan Gură de Aur din *Mărgăritare*, privitor la jurământ, *Cuvânt a lui Anastasie, igumenul de Sinaia, să nu ținem mânie* (19 mart., f. 46v-47r) este rezumatul unei părți a cuvântului al șaptelea, al lui Anastasie, din partea a doua a *Mărgăritarelor*, iar *Cuvânt a svântului Anastasie Sinaitul* pentru îngerul păzitor și ferirea de păcate (21 apr., f. 93r-94r) este compendiul unui fragment al cuvântului 34, la frații adormiți, din prima parte a *Mărgăritarelor.*

O altă sursă a „cuvintelor" de învățătură introduse de Dosoftei în *Viața și petrecerea svinților* este *Patericul* (sau *Otecinicul*), citat în câteva locuri. De exemplu, *Din Otecinic* (28 apr., f. 102r), *Cuvânt din Pateric* (8 mai, f. 114r, și 11 mai, f. 123r), *Cuvânt din Pateric de pocăință* (18 mai, f. 136r-136v). Sunt desigur și alte texte reproduse din *Pateric*, care pot fi identificate.

6. *Parimiile preste an*, 1683.

Cartea are următoarea foaie de titlu: *Parimiile preste an, tipărite cu porunca Măriii Sale prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca Voievoda, cu mila lui Dumnedzău Domn Țărâi Moldovei și Ucrainei, cu poslușania smeritului Dosoftei mitropolitul, în tiparnița țărâi ce neau dăruit părintele nostru fericit Ioachim, patriarhul și slăvita patrierșia a Mosculuí, milostivul Dumnedzău să-l blagoslovască.* [În slavonește:] *În anul 7191* [= 1683], *luna octombrie, 7 zile*" (vezi fotocopia alăturată).

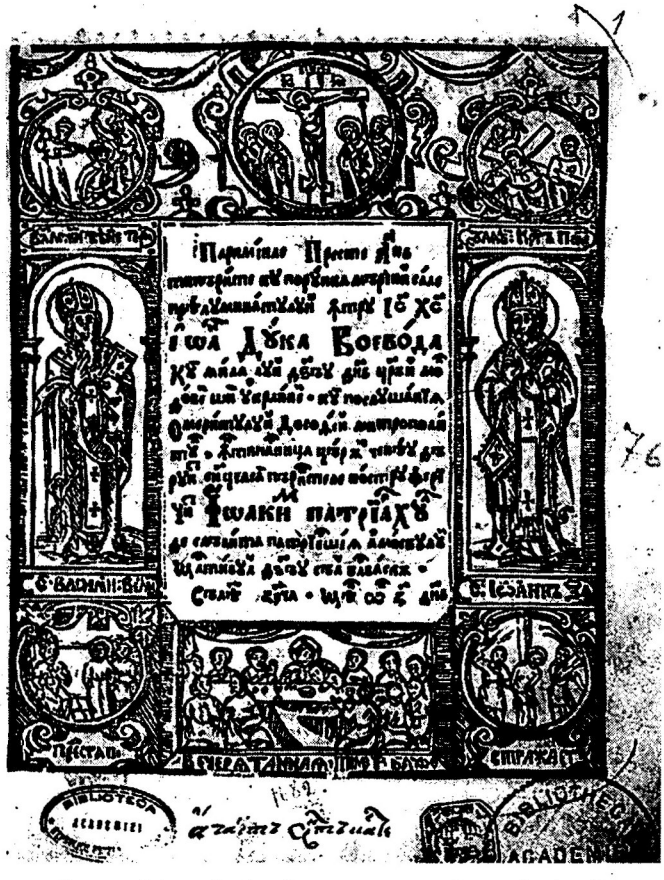

La început, după obișnuitele fraze protocolare de închinare domnitorului Gheorghe Duca, Dosoftei publică *a doua versiune a stihurilor sale despre domnii Moldovei*, pe f. 129^{v}-130^{r} versurile encomiastice la

adresa patriarhului Ioachim al Moscovei, pe care le-am reprodus în capitolul VII.2., iar pe f. 130^{r}-131^{v} traducerea proorociei în versuri a sibilei Eritreia, după o versiune latină pe care o tipăreşte alăturat, urmată de o versiune în limba polonă.

Versurile respective şi comentariile lui Dosoftei privitoare la sibila Eritreia au fost publicate şi comentate de Ştefan Ciobanu în studiul *Versuri poloneze necunoscute în opera mitropolitului Dosoftei*, apărut în *Mélanges d'histoire littéraire et de littérature comparée offerts à Charles Drouhet*, Bucureşti, 1940, p. 65-75. Sunt reproduse şi în ediţia Dosoftei, *Opere. I. Versuri*, Bucureşti, 1978, p. 373-374, 480-484. O disertaţie despre sibile, în limbile greacă, latină, slavonă şi română, aflată în ms. *161 (38)* din biblioteca bisericii *Sfânta Sofia* de la Kiev (f. 607-614), autograful lui Dosoftei, semnalase Şt. Ciobanu în monografia sa despre Dosoftei din anul 1915 (vezi *op. cit.* în IX.**4**.B.).

O problemă interesantă pe care o ridică această lucrare a lui Dosoftei este cea a relaţiei dintre traducerea diferitelor fragmente extrase din *Biblie* aflate în *Parimii* şi textele corespunzătoare din traducerile anterioare ale *Vechiului Testament* sau ale *Noului Testament*. Unele comparaţii făcute până acum arată că Dosoftei, care a remaniat traducerea *Vechiului Testament* făcută de Nicolae Spătarul (vezi N.A. Ursu, *Noi informaţii privitoare la manuscrisul autograf şi la textul revizuit al* Vechiului Testament *tradus de Nicolae Milescu*, citat în IV.**2**), a folosit acest text în traducerea unor fragmente din *Vechiul Testament* aflate în *Parimii*, cum demonstrează câteva particularităţi ale limbii lui Nicolae Spătarul prezente în ele, *care nu se întâlnesc şi în celelalte scrieri ale lui Dosoftei*. De exemplu, în traducerea *Vechiului Testament* prepoziţiile sinonime ἀνάμεσον şi ἀναμεταξύ „între" au fost calchiate de Nicolae Spătarul prin sintagma *întru mijlocul*, care se întâlneşte şi în traducerea *Mântuirii păcătoşilor* făcută de el, scrisă uneori de copişti *între mijlocul* (vezi N.A. Ursu, *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al* Mântuirii păcătoşilor *a lui Agapie Landos*, citat mai sus, paragraful **4.24**.). În scrierile lui Dosoftei, cu excepţia *Parimiilor preste an*, cele două prepoziţii greceşti sunt traduse în mod consecvent prin prepoziţia *între*. În *Parimii* însă, în unele pericope reproduse din *Vechiul Testament* apare calcul *între mijlocul*, ca şi în textele corespunzătoare din traducerea lui Nicolae Spătarul, unde apare *întru mijlocul*. Astfel, în *Parimii*, f. 2^{r}-2^{v}, Facerea 1, 4: „Şi despărţî

Dumnedzău *între mijloc* de lumină și-*ntre mijloc* de-ntunerec"; în *Vechiul Testament*, ms. *45*, f. 2[r]: „Și usebi Dumnedzău *întru mijlocul* luminei și *întru mijlocul* întunerecului", în *Parimii*, f. 4[v]-5[v], Facerea 1, 14: „Facă-să luminători în învârșitura ceriului, să luminedză pre pământ, întru să despartă *între mijloc* de dziuă și-*ntre mijloc* de noapte"; în ms. *45*, f. 2[v]: „Facă-să luminători întru întăritura ceriului, spre luminarea pământului, ca să usăbească *întru mijlocul* dzilei și *întru mijlocul* nopții", în *Parimii*, f. 32[v] (a treia paginație), Facerea 17, 2-7: „Și voi pune testamentul mieu *între mijlocul* mieu și-*ntre mijlocul* tău, și-nmulțî-te-voi foarte [...] Și pune-voi testamentul mieu *între mijlocul* mieu și-*ntre mijlocul* tău, și-*ntre mijlocul* seminții tale după tine, în rudeniile lor"; în ms. *45*, f. 8[v]: „Și voi pune făgăduința mea *întru mijlocul* mieu și *întru mijlocul* tău, și *întru mijlocul* săminții tale după tine, întru rudele tale". Prin comparația atentă a mai multor texte din *Parimii* cu corespondentele lor din ms. *45* pot fi identificate și alte concordanțe similare, cum este, de exemplu, sintagma *a cădea **pre** fața sa*, care în celelalte scrieri ale lui Dosoftei are forma *a cădea **cu** fața sa*.

*

Însemnări de lectură pe un exemplar al istoriei universale a lui Iohannes Nauclerus.

Menționăm aici această carte cu însemnări ale lui Dosoftei, pentru că lectura ei a fost făcută în anii la care ne raportăm în prezentul capitol.

La 20 ianuarie 1912 Ioan Bianu a comunicat faptul că în Biblioteca Academiei Române au ajuns mai multe cărți din fosta bibliotecă a stolnicului Constantin Cantacuzino, între care „istoria universală de la începutul lumii până la 1500 scrisă de Ioan Neukler din Tübingen și continuată până la 1514 de Nicolae Baselius, și de alții până la 1544". Cartea, având 1042 de pagini in-folio, a aparținut întâi mitropolitului Dosoftei, care a citit-o în întregime și a făcut în ea numeroase semne și note marginale. În articolul *Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei, mitropolitul Moldovei*, publicat în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare", seria II, tom. XXXVI, 1913-1914,

p. 151-160, I. Bianu prezintă această carte și toate însemnările făcute de Dosoftei în ea.

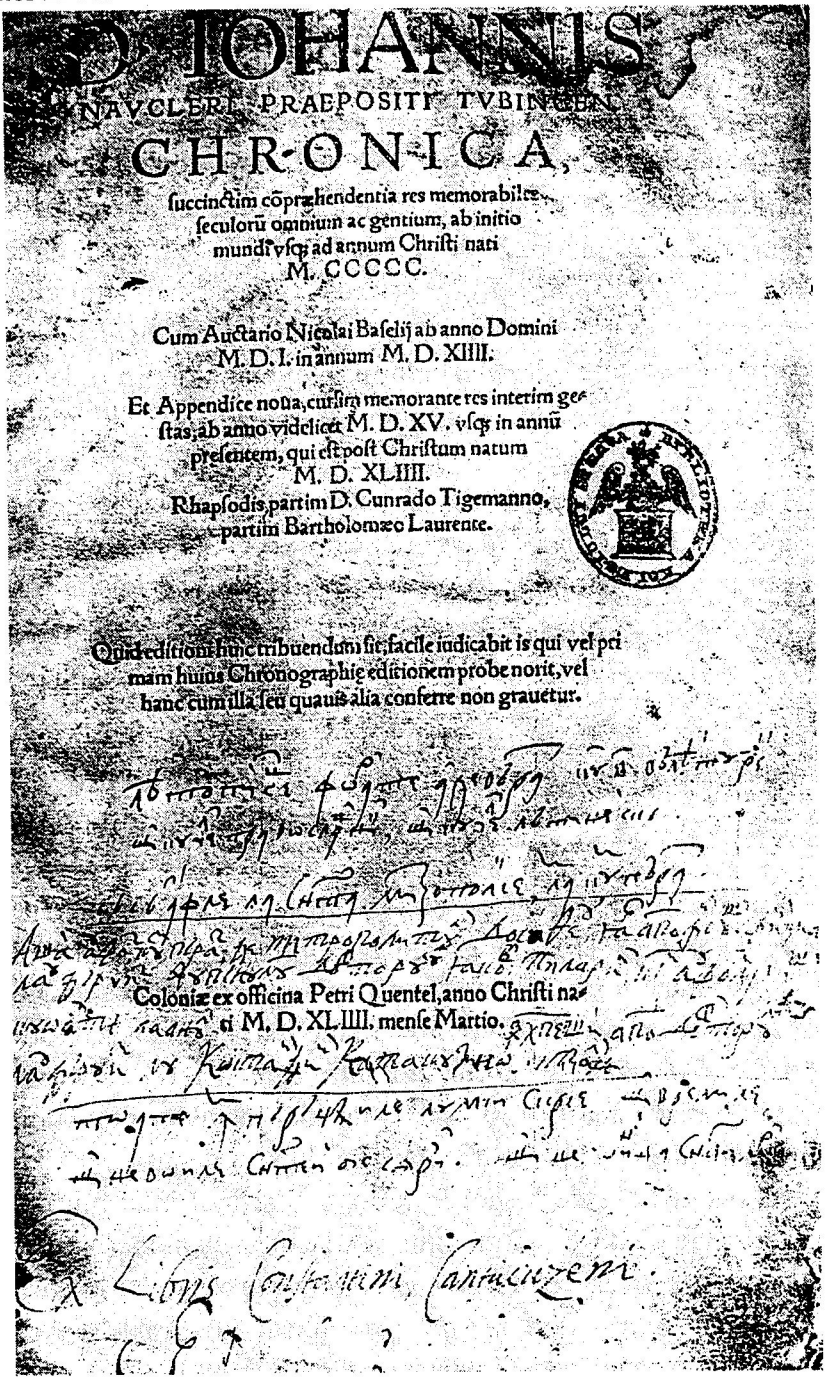

IOHANNIS

NAVCLERI PRAEPOSITI TVBINGEN.

CHRONICA,

succinctim cõprehendentia res memorabiles seculorũ omnium ac gentium, ab initio mundi vsq; ad annum Christi nati M. CCCCC.

Cum Auctario Nicolai Basilij ab anno Domini M. D. I. in annum M. D. XIIII.

Et Appendice noua, cursim memorante res interim gestas, ab anno videlicet M. D. XV. vsq; in annũ presentem, qui est post Christum natum M. D. XLIIII.

Rhapsodis partim D. Cunrado Tigemanno, partim Bartholomæo Laurente.

Quid editioni huic tribuendum sit, facile iudicabit is qui vel priorem huius Chronographiæ editionem probe norit, vel hanc cum illa, seu quauis alia conferre non grauetur.

Coloniæ ex officina Petri Quentel, anno Christi nati M. D. XLIIII. mense Martio.

Pe foaia de titlu a cărții, reprodusă de I. Bianu în fotocopie, după care o reproducem și noi (vezi fotocopia alăturată), Dosoftei a făcut următoarele două însemnări: „Leatopiseț foarte adevărat, cu 2 văleaturi, și cu cel pravoslavnic, și cu cel lătinesc. Să să afle la svânta Mitropolie l-am cumpărat", iar mai jos, după indicația locului și a anului tipăririi cărții: „Toate împărățâile lumii scrie, și vremile, și nevoile svintei beserici, și nevoința svinților". Între aceste însemnări ale lui Dosoftei, stolnicul Constantin Cantacuzino, sau mai curând un secretar al lui, a scris: „Așa au fost cumpărat de mitropolitul Dositeu, iar apoi însuși sfinția sa l-au dăruit jupânului doftorului Iacov Pilarin, când au fost la Iași cu oastea, la anul 1685, și apoi doftorul l-au dăruit lu Constandin Catacuzino stolnic", iar în josul paginii se află cunoscutul său exlibris: „Ex Libris Constantini Cantacuzeni".

În carte se află și însemnări ale stolnicului Constantin Cantacuzino, dar I. Bianu le semnalează și comentează numai pe cele ale lui Dosoftei, care sunt numeroase (43) și variate: istorice, teologice, filologice și altele. Reproducem aici, pentru a dezvălui cu încă un exemplu sentimentul său patriotic, doar nota marginală de la pagina 843 a cărții, cu exclamația lui Dosoftei la lectura pasajului în care este descrisă fertilitatea pământului Sueviei [= Șvabiei]: „*Ce frâmsețe de țară! Mai potrivește cu Moldova*" (sublinierea noastră).

VIII. Solia lui Dosoftei în Rusia, din anul 1684, şi unele amintiri ale sale de la Kiev

1. Un sol de bună credinţă, dar puţin diplomat.

În euforia victoriei aliaţilor creştini (germani şi polonezi) împotriva turcilor, cu prilejul despresurării Vienei, polonezii, care îşi asumau în mare măsură această victorie, au trimis iarăşi trupele în Moldova, în decembrie 1683, pentru a-l instala domn pe Ştefan Petriceicu, partizanul lor, care trădase pe turci şi se refugiase în Polonia, în decembrie 1673 (citat în capitolul II). Domnul de atunci al Moldovei, Gheorghe Duca, a fost prins şi luat prizonier în Polonia. De data aceasta însă Ştefan Petriceicu nu se poate menţine în scaun decât până în februarie 1684, iar încrederea lui, a boierilor şi a clerului în posibilitatea ca polonezii să elibereze ţara de turci continua să scadă. În consecinţă, ei îşi îndreaptă din nou speranţa spre ajutorul Rusiei. Mitropolitul Dosoftei, episcopii eparhioţi şi o parte dintre boieri adresează, în ianuarie 1684, o petiţie ţarilor Ioan şi Petru, în numele domnitorului Ştefan Petriceicu şi al întregii ţări, redactată în mod evident de mitropolit, cu rugămintea de a primi Moldova sub protecţia lor şi de a trimite oşti pentru izgonirea turcilor din ţară, demers politic pe cât de îndreptăţit şi de disperat, tot atât de periculos pentru Moldova în împrejurările de atunci. Căci Turcia, deşi înfrântă la Viena, va mai rămâne timp îndelungat o mare putere, greu de dislocat din zona Dunării de Jos şi a Balcanilor, iar Rusia nu era încă suficient de puternică şi nici constrânsă strategic să înfrunte pe turci în această zonă. Cu solia la Moscova a fost însărcinat mitropolitul Dosoftei, însoţit de un căminar Lupu. Reproducem din mesajul adresat ţarilor ruşi următorul pasaj, în traducerea lui Silviu Dragomir din anexa

XXXV a studiului său *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII* (vezi capitolul II):

„Noi smeriții robi ai sfintei Voastre Împărății, toți locuitorii țării moldovenești, arhierei, boieri și toți împreună, de orice vârstă și stare, cu umilință ne închinăm, ascunzând ambele mâini și înclinând genunchii, și într-un glas strigăm din toată inima și din tot sufletul, vărsăm neîncetat lacrimi din ochii noștri, ne tânguim spintecând văzduhul, ieromonahii, monahii și preoții sfintelor mănăstiri, bătrâni și tineri, plângem și ne rugăm să ne scăpați de necazurile ce au dat peste noi, pentru că noi de acum ne apropiem de pierzarea cea din urmă, din cauza turcilor și a tătarilor fără de Dumnezeu, care au început a-și da veninul lor barbar și sunt gata a ne devasta țara noastră, din ură și invidie, văzându-și puterea slăbită și micșorată de servii lui Hristos, mai înainte încă de oștile nemților și ale polonilor. De aceea și noi, smeriții robi ai Împărăției Voastre prea mari, și luminate, și sfinte, văzând mânia lui Dumnezeu asupra agarenilor, asupra procleților turci și tătari, nu voim să mai domnească asupra noastră, și am trimis cu rugare la bunul nostru Domn Ștefan Petru voievod, care a fost înlăturat din scaunul Moldovei și din moștenirea sa în Polonia; de aceea a făcut conform rugării noastre și a venit din pribegie din Polonia la tronul său moldovenesc, ca moștean al țării noastre și al tronului moldovenesc, și acum e Domn și oblăduitor pe tronul moldovenesc și a toată Moldova. Și văzând agarenii gata spre pustiirea țării noastre și spre pierzarea noastră, ne-am sfătuit, milostivul Domn Ștefan Petru voievod, cu arhiereii și cu boierii credincioși, cu solii Împărăției Voastre mari, luminate și sfinte, și am trimis pe preasfântul părinte al nostru, pe Dosoftei, mitropolitul Moldovei, și pe credinciosul boier Lupu cămănar cu sfat ca împreună să ne rugăm Împărăției Voastre prea mari, luminate și sfinte: miluiește și ne mântuiește de dușmanii noștri, trimițând oaste împotriva agarenilor; grăbiți, ca să nu pierim, căci dintr-altă parte nu avem de nicăieri nădejde de scăpare, numai în sfânta Voastră Împărăție. Și mila lui Dumnezeu pururea să fie cu marea, și luminata, și sfânta Voastră Împărăție, ca să nu lipsească țar din neamul vostru și călăuză întru Hristos la trebuința Voastră. Amin. S-a scris în anul Domnului 1684, luna lui ianuarie, ziua 1" (p. 1197-1200).

Datorită (sau sub pretextul) unei epidemii de ciumă ivită pe calea parcursă până la Kiev, solia moldovenească este oprită acolo. Mitropolitului Dosoftei i se ia în Kiev, la 3 martie 1684, un interogatoriu, care este trimis la Moscova, împreună cu textul petiției citate. Conținutul acestui interogatoriu este deosebit de interesant, mai ales sub aspectul aprecierii de către Dosoftei a caracterului polonezilor și a relațiilor lor politice de atunci cu moldovenii. Reproducem și acest interogatoriu, tot în traducerea lui S. Dragomir, din anexa XXXVI a studiului menționat:

„În 3 martie 7192 [= *1684*], în palatul statului din Kiev, vorbind mitropolitul Dosoftei al Moldovei, din mănăstirea Sucevei, cu boierii și voievozii Alexie Petrovici Saltikov și însoțitorii, a zis: «Domnul român [= *moldovean*], înțelegându-se cu toți locuitorii români [= *moldoveni*], l-a trimis să se închine Marilor Domni [= *țarilor ruși*], să se îndure Marii Domni să dispună a-l primi în supunere pe el, pe Domnul român, cu toată țara, căci Țara Românească [= *Moldova*] este devastată cu desăvârșire de turci, care le impun românilor tributuri imense și nesuferite. Iar ei nu s-au supus regelui polon, și nu vreau să le fie în supunere, căci trăiesc cu ei, cu polonii, în pace și frăție, iar nu în supunere, de când cu lupta de la Hotin. Și cum că li se aduc românilor din partea polonilor supărări, și nu-i cu putință întru nimic a crede polonilor, pentru că polonii sunt oameni răutăcioși și de fel nu sunt statornici în cuvintele lor. Fostul voievod Gheorghe Duca a fost luat din Țara Românească [= *Moldova*] în Polonia și are favor la regele, iar acum se face mare pustiire românilor din partea turcilor; iau mai mare tribut, și nu au ce să le dea, căci pe femeile și copiii lor nu-i vreau. Sultanului turcesc îi dădeau românii în efimi câte o sută șaizeci de piei, de câte 500 efimi o piele, în fiecare an, și afară de aceea turcii și tătarii care vin iau dări, și mâncări, și fac tot felul de obide nesuferite. Iar în anul acesta a trimis Sultanul turcesc pentru tribut un turc, și românii nu au dat pentru anul acesta Sultanului tribut, ci l-au refuzat, că n-au de unde să-l dea, din cauza multor pustiiri. Dacă Marii Domni îi miluiesc, dispun a primi sub mâna lor înaltpreaputernică pe români, ei bucuros încep a da Marilor Domni tributul acela ce l-au plătit turcilor, numai să-i apere cu oastea lor împărătească

pe români de încurgerea vrăjmaşilor, căci ei, românii, singuri nu se pot apăra de pustiirea cea multă.

Când vor fi ei în supunerea Marilor Domni, pe turci îi va durea aceasta, căci ei le-au plătit tribut 150 de ani, şi se vor scula asupra lor turcii, ca să-i supună. Şi Domnul Munteniei, Şerban vodă, cu toată ţara, vrea să se supună Marilor Domni, şi în scrisoarea către Marii Domni e scris despre aceasta. Şerban vodă al Munteniei a omorât pe turcul care a fost trimis de Sultanul turcesc în Muntenia pentru adunarea tributului. Domnul român [= *moldovean*] trăieşte acum în Suceava supărat de năvălirile turcilor şi ale polonilor, iar regele polon promite ajutor Domnului român să dea 20.000 din oastea sa, numai cât nu-şi va împlini promisiunea, fiindcă polonii sunt mincinoşi şi nestatornici în adevăr, iar regele polon promite oastea aceea în ajutorul Domnului român pentru credinţa creştină, şi nu pentru ca să fie românii supuşi regelui. Şi Sultanul turcesc va trimite în Ţara Românească [= *Moldova*] în domnie un turc, şi va înflori ţara, şi va fi de mare ajutor turcilor. Şi vor face din Ţara Românească o fortăreaţă mai bună de zece ori decât Ţarigradul, iar polonii şi ceilalţi vecini vor avea mare strâmtoare şi pustiire din Ţara Românească şi din Camenet-Podolski, şi se vor înmulţi turcii în Ţara Românească. Iar în Ţara Românească nu era ciumă asupra oamenilor, şi nici nu a auzit pe cale, venind către Kiev»" (p. 1200-1203).

Nu se cunoaşte un răspuns al ţarilor Rusiei la această cerere de ajutor politic şi militar a moldovenilor. Din informaţii de mai târziu se ştie doar că ei au trimis lui Dosoftei un dar de 100 de ruble. Noul domn al Moldovei, instalat de turci, era Dumitraşcu Cantacuzino (1684-1685, a doua domnie). Mitropolitul, desigur dezamăgit, s-a întors la scaunul său din Iaşi, iar mai târziu a consemnat în câteva scrieri interesante amintiri din această vizită a sa la Kiev.

2. Amintiri de la Kiev.

În *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, iunie 9, f. 151^{v}-152^{r}, după câteva informaţii privitoare la sfântul Chiril Bealoezerschiĭ, „de la Iezerul cel Alb", extrase din izvoare ruseşti, Dosoftei relatează cele văzute şi trăite

de el la Lavra Pecerska, după care se referă și la unii sihaștri români mai vechi sau din vremea sa:

„Iubite cititoriule, să știi că puțâne dzâle sânt preste an să nu fie svinț într-însele de la Țara Rusască, în divuri și chipuri minunaț svinț și făcători de minuni. Sântu-le și svintele moștii întregi, macară cumu-s cei în Kiev în peștere. Dzâcere-aș că-s 100, dară mai mulț or hi, că nu m-am priceput să-i număr. Trupurile lor întregi, cu toată carnea și pelița, cum ar fi de vro lună adormiț și svântaț. Palmele, unghile, urechile, nasul, cu totului tot întregi, neprăbușiț. Și hainele, rase, mantii, cămeș, brâu, năfrămioara. Unii desculț, unghile întregi. M-am mirat de minune mare, atâta de mulț și toț întregi. Dară mirosul lor! Cela de cela mai într-alt chip mirosul lor. Cumu-i bosiocul, minta, trandafirul, carofilul, lăcrămielele, toporașele, de nu-ș samănă, și careaș de carea să-ntrece cu mirosul, așe acele trupuri svinte care de care mai frumos mirosăsc, de m-am mirat. Pre la toate m-am închinat și le-am sărutat. Părintele Petră Movila, fratele lui Moisei vodă, le-au făcut tuturor secriu, precum mi-au arătat părintele Varlaam Iaseanskii arhimandritul, căruia i-am fost la hirotonie, și părintele Dubína. Și când am întrat, eram bolnav stricat, ș-am ieșit atât sănătos cât am venit pre gios naintea cailor, în treapăd sărind, de să mira toț. Ș-am mărs cât ar hi a patra parte de milă tot în sărite și n-am mai ostenit, și a doua dzî camai sănătos, fiindu-mi om de 60 de ani. Deci mulț să fac și la rus, și până astădz să fac, c-am vădzut pre arhimandritul Inochentie în Pecerska de patro luni murit. Ț-părea că-i din cest ceas adormit, ț-părea că-i scăldat, așe era de curat, nemică acru sau greu ceva. Ca nește moștii trupul lui. Că și-n vremea de-acmu mulț svinț sânt de petrec cu noi, carii numai Dumnedzău îi știe la inema lor.

Dară tocma și din rumâni mulț sânt, carii am și vădzut viața și traiul lor, dară nu s-au căutat, fără numai Daniil de Voroneț, și Rafail de Agapia, i-am sărutat și svintele moștii. Apucat-am în dzâlele noastre părinț nalț la bunătăț și-n podvig, și plecaț la smerenie adâncă. Părintele Chiriac de Beserecani, gol și ticăloșit în munte 60 de ani. Și Chiriac de Tazlău, Epifanie de Voroneț, Partenie de Agapia. Dară Ioan de Râșca, arhiepiscopul acel svânt și minunat, Inochentie de Póbrata și Istatie! Că Dumnedzău Svinția Sa nice un neam de rodul omenesc pre pământ nu lasă neparnic de darul svinteniii Sale, ce preste toț au tins mila Sa ș-au deșchis tuturor ușe de spăsenie".

O expunere mai restrânsă a celor văzute și trăite în Lavra Pecerska se află într-o interpolare a lui Dosoftei la un text tradus de el în Polonia, în anii 1686-1693, identificat de Al. Mareș în ms. *34* de la Biblioteca Academiei Române, f. 37r-38r (vezi IX.4.A.2.).

Tot în Lavra Pecerska din Kiev a văzut Dosoftei și moaștele sfintei Iuliana, la care se referă în următoarele două însemnări de pe exemplarul din *Ekloghionul* lui Agapie Landos avut de el în bibliotecă și folosit în *Viața și petrecerea svinților* (vezi VII.5.). Prima se află la începutul „vieții" acestei sfinte (p. 113): „Tipărită pe scurt [în *Proloage*, la 21 decembrie, n.n.]. Este svinția sa în Pecerska arhimandria, în Kiev", iar a doua la sfârșitul textului (p. 119): „7192 [= *1684*], în luna lui mart, în solie când am fost, sărutatu-i-am svintele moștii în Kiov, în Pecerska, despre miadzănoapte, lângă oltari. Este adusă den Țarigrad de o-mpărătească, când s-au botezat rusii" (vezi și fotocopiile alăturate).

Altă amintire de la Kiev a consemnat Dosoftei în traducerea cronografului lui Matei Kigalas făcută de el în Polonia (vezi IX.4.A.1.), în următoarea interpolare privitoare la arta picturii în mozaic aflată în descrierea bisericii Sfântului Mormânt din capitolul despre împărăția lui Constantin cel Mare:

> „Și este Gólgota zidită boltă crucișată și zugrăvită cu mosie, țincuș durate mici ca nohotul, verdzi, albastri, negre, roșii, albe, galbene, mohorâte și-n floare peliții omului. Și aștern var, și preste varul moale chizmăsc ca cu condeiul cu o țăpușe, și pre chizmuială împlu cu acele pietricele di fac zugrăvală. Și-i lucru vecinic, nu să mai vechește, fără numai într-adinsul de-a lovi cu ciocane să strice. Vădzut-am la Kiev, în Svânta Sofie și în Pecerska, nu numai păreții oltarelor, ce și pre gios altariul, tot pardosul bisericii pardosât cu țincuș; păreții cu chipuri de svinți, iară pardosul cu ozoară. Grecește să cheamă mosie acele țincuș. Este meșterșug mare" (ms. *3456* de la Biblioteca Academiei Române, f. 113^{r}-113^{v}).

IX. Exilul său polonez din anii 1686-1693

1. Între speranţe şi dezamăgiri.

În vara anului 1686 regele Poloniei Ioan Sobieski întreprinde o nouă campanie împotriva turcilor, hotărât să-i izgonească din Moldova. În compania lui se afla şi Ştefan Petriceicu, pe care el voia, probabil, să-l readucă la domnie. Domnitorul de atunci al Moldovei, Constantin Cantemir (1685-1693), al cărui fiu Antioh era ostatic la Constantinopol, s-a retras în grabă spre Fălciu, aşteptând întăriri de la turci şi tătari, încât regele polon a înaintat fără dificultăţi până la Iaşi. Aici, o parte dintre boieri, în frunte cu mitropolitul Dosoftei, uitând dezamăgirile pricinuite de eşecurile încercărilor precedente ale polonezilor de a-i izgoni pe turci din ţară, şi-au reînnoit speranţele şi l-au întâmpinat pe rege în afara oraşului, apoi, cu mare alai şi pompă, l-au condus la biserica domnească Sfântul Nicolae, unde Sobieski a jurat public că va respecta integritatea Moldovei şi o va apăra de toţi duşmanii ei, cum relatează cei doi nepoţi ai lui Nicolae Spătarul (Milescu), emigraţi după acest eveniment în Rusia (vezi P.P. Panaitescu, *Nicolae Milescu Spătarul*. Versiune românească de Silvia P. Panaitescu. Ediţie îngrijită, cu studiu introductiv şi note, de Ştefan S. Gorovei, Iaşi, 1987, p. 74), precum şi, în calitate de martori oculari, trei persoane din anturajul lui Sobieski în acea campanie (episcopul de Camenița, un ofiţer curtean de naţionalitate franceză, Philippe Dupont, şi un anonim), care mai spun că mitropolitul Dosoftei era însoţit de 200 de preoţi, iar în discursul rostit la solemnitatea primirii în Iaşi l-a salutat pe regele polon ca pe un eliberator al Moldovei, în timp ce pe domnitorul Constantin Cantemir l-a ponegrit, pentru că a rămas credincios turcilor (vezi Horia Oprişan, *Precizări pe marginea exilului lui Dosoftei în Polonia*, în „Arhiva", XLVII, 1940, nr. 1-2, p. 110-116).

Armatele turcești și tătărăști venite în sprijinul lui Constantin Cantemir îl obligă însă pe regele Sobieski să se retragă din Moldova, în luna septembrie 1686, iar împreună cu el pleacă atunci în Polonia mai mulți boieri și mitropolitul Dosoftei, compromiși în aceste împrejurări față de turci și de domnitor.

Supărat de primirea triumfală a lui Sobieski în Iași, de ponegrirea sa în discursul menționat al lui Dosoftei și, mai ales, de plecarea mitropolitului din țară în compania regelui polon, ducând cu el arhiva și odoarele Mitropoliei, precum și moaștele sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, domnitorul Constantin Cantemir a încercat prin diferite mijloace să-l determine să se întoarcă neîntârziat în scaunul mitropolitan. Sunt edificatoare următoarele două scrisori ale sale, prin care răspundea foarte aspru unor scrisori necunoscute adresate lui de către Dosoftei. Originalele acestor interesante scrisori ale lui Constantin Cantemir se păstrau în arhiva principilor Radziwill din Zolkiew. Sunt menționate în *Index Zolkieviensis*, nume dat unui document alcătuit în anul 1783 la Zolkiew, în care au fost înregistrate actele vechi ale Mitropoliei din Suceava și scrisorile oficiale sau private relative la persoana mitropolitului pribeag Dosoftei aflate în arhiva principilor Radziwill, publicat de George Popovici, în „Candela", III, 1884, nr. 9, p. 541-543, nr. 11, p. 687-700, nr. 12, p. 747-757, și IV, 1885, nr. 1, p. 22-23, nr. 2, p. 92-103. Le-a comentat succint, pe baza informațiilor sumare din *Index Zolkieviensis*, Ștefan Dinulescu, în studiul *Viața și scrierile lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei*, publicat în „Candela", IV, 1885, nr. 6, p. 349. Au fost publicate de Dimitrie Dan (traduse în limba română după o versiune germană a lor, aflată în arhiva Ministerului Cultelor și Instrucției din Viena), în studiul *Dosoftei, mitropolitul Moldovei*, Cernăuți, 1927, p. 25-28, de unde le reproducem.

Prima scrisoare este datată 23 decembrie 1686:

> „Din scrisoarea adresată Nouă în 28 noiembrie am fost informat amănunțit despre toate și credem scuza că Sfinția Ta ai ieșit din țară de frica oștirilor care în această vară au năvălit în țară, dimpreună cu sfântul Ioan cel Nou și cu toate odoarele Mitropoliei care au fost dăruite de răposații antecesorii noștri, în credința ca acestea să nu se piardă pe timpul războiului, și credem că a fost intenția ca după încheierea păcii să readuci atât odoarele cât și pe însuși Sfântul la sediul Mitropoliei. Propusul era minunat și de lăudat, și ai lucrat ca un bărbat pe care

Dumnezeu cel prea înalt l-a însărcinat cu această grijă, și dacă vei rămâne la acest propus, atunci ești cu atât mai fericit și vei rămâne în cinstea care V-au conferit-o antecesorii Noștri, din partea Noastră nu Vi se va face nici o nedreptate. Încrede-Te în Dumnezeul nostru, căci celelalte sunt zadarnice. Și dacă ca om ai greșit, adică dacă ai fi lucrat din egoism, și atunci aceasta încă n-ar fi o crimă. Dar Noi vedem din scrisoarea Dumneavoastră că ați făcut 3 izvoade a odoarelor Mitropoliei, din care unul l-ai predat Majestății Sale Regelui, altul voievodului Ștefan și al treilea medelnicerului Moțoc. Așadar, nicicând nu era intenția Sfinției Tale să înstrăinezi aceste lucruri de la locul lor. De aceea am trimis de aici pe boierul Nostru, domnul Miron Hăjdău, fostul vameș de Soroca, cu scrisori la Majestatea Sa Regele și la generali cu rugarea ca Sfinția Ta, de nimeni reținut, să Te întorci cu toate odoarele și cu sfintele moaște la locul de reședință, unde să schimbi viața cea trecătoare cu cea vecinică cerească. Depinde deci numai de Sfinția Ta să voiești să vii, căci Noi știm prea bine că Majestatea Sa Regele este un foarte bun și milostiv creștin, care sprijină sfintele lăcașuri dumnezeiești, și Noi făgăduim îndeosebi că pentru cele ce se vor întâmpla pe viitor vei fi vinovat și că nici un om nu va avea parte decât singur Dumneavoastră. Dacă vei obține pentru Noi un succes bun, atunci toate amintite mai sus se vor împlini; dacă însă vei alege o ieșire rea, atunci singur îți vei pricinui un mare rău, căci întâi vei pierde locul de cinste, și al doilea să știi și aceea că eu până acum am lăsat scaunul mitropolitan neocupat și nu l-am dat nimănui, nădăjduind că vei veni, și eu tot voi mai aștepta, până ce voi primi un răspuns de la Dumneavoastră. De aceea pun soroc de 5 luni, și anume începând de la 7 septembrie, ca ziua când trupele s-au reîntors de la Iași, până la primirea unui răspuns de la Dumneavoastră, ca să pot ști ce cugeți, căci această țară nu poate rămâne fără mitropolit, și vom fi nevoiți să punem pe altul, deoarece singur Te lepezi de cinstea și locul. Îndeosebi vei avea ceartă cu sfânta biserică, căci ar trebui să se zică că de la începutul lumii până astăzi încă nici un păgân sau ucigaș nu s-au purtat ca Dumneata. Eu voi stărui ca și biserica să Te excomunice, și am acum două astfel de cărți de anatema de la Patriarhii Constantinopolei și Ierusalimului. Eu țin însă la nădejdea că Te vei sili să ajungi iarăși la cinstea de mai înainte. Dacă însă la sorocul pus nu vei veni, și nu voi primi un răspuns, atunci îți voi trimite două cărți patriarhale de anatema. Sfinția Ta să fii sănătos".

Între timp, la 17 decembrie 1686, Dosoftei a trimis domnitorului o nouă scrisoare, care s-a încrucișat însă cu cea trimisă de el mitropolitului, încât Constantin Cantemir, primind această a doua scrisoare, îi adresează lui Dosoftei, la 11 ianuarie 1687, următorul răspuns:

> „Noi am aflat toate din scrisoarea Sfinției Tale din 17 decembrie. La caz că scrisoarea Noastră să nu fi sosit înaintea scrisorii care Ne-ați trimis, atunci credem că între timp o veți fi primit, din care veți cunoaște că cauzele care le induceți au fost atinse și de Voi, că ar fi fost mai bine dacă această întâmplare n-ar fi provenit. Deoarece însă acum s-a întâmplat, apoi cine o poate preface? Nu voiesc să cercetez cum s-a întâmplat, deoarece acum trebuie a se îngriji ca, amăsurat cu scrisoarea Dumneavoastră, să readuceți moaștele sfântului Ioan cel Nou și toate odoarele Mitropoliei fără întârziere, măcar până la hotar. Când vei ajunge la hotar, să Ne înștiințezi, ca să-Ți trimitem câteva escadroane de oameni de ai noștri spre scut, și vei veni cu cheltuiala noastră la Iași cu cele amintite. Nu întârzia deci și nu amâna călătoria Dumneavoastră de pe o zi pe alta, ci mai vârtos silește să te întorci cât mai curând la sediul Dumneavoastră, căci locul de mitropolit este încă neocupat și Te așteaptă. După reîntoarcere, ușor vei rândui trebile despre care Ne scrii. Să nu Te temi că din partea Noastră Ți se va face vreun rău. Dimpotrivă, Te asigurăm că de nici un om nu vei fi deloc împiedecat".

Cu toate insistențele, somațiile și asigurările lui Constantin Cantemir, mitropolitul Dosoftei *nu s-a putut întoarce* în Moldova. Motivele plecării sale de atunci în Polonia sunt controversate. Unii cercetători au acceptat afirmațiile lui Dimitrie Cantemir potrivit cărora Dosoftei *a fost luat cu sila* de regele Sobieski, iar averea Mitropoliei luată drept *pradă de război*. Alții au afirmat ori au încercat să demonstreze că, dimpotrivă, el a plecat de bună voie, *silit doar de împrejurări*, pentru a salva bunurile Mitropoliei de la eventualele stricăciuni sau prădăciuni ale trupelor turcești și tătărăști, sau chiar ale celor poloneze, care se aflau pe teritoriul Moldovei (vezi, de exemplu, comentariile făcute de Ștefan Dinulescu, în studiul citat mai sus, p. 344-350, și de Al. Andriescu, în studiul introductiv al ediției Dosoftei, *Opere I. Versuri*, București, 1978, p. XVIII-XXII).

Condițiile în care plecase din Moldova și se găsea Dosoftei în Polonia erau ascunse destul de transparent în desele sale afirmații, mai ales de după anul 1691, că *regele nu-l învoiește* să se întoarcă în țară cu averile Mitropoliei și cu moaștele sfântului Ioan, fără de care nu se putea întoarce. Oricâtă speranță va mai fi avut el că regele polon va reveni victorios și va elibera întreaga Moldovă de sub ocupația turcilor, și orice promisiune îi va fi făcut Sobieski, de a cărui cinstire nesimulată pentru cucernicul și învățatul mitropolit moldovean nu ne putem îndoi, un lucru este sigur: momentul întoarcerii sale în țară nu-l putea stabili el, ci *regele*, iar reședința oferită lui, unde au fost adăpostite și prețioasele averi ale Mitropoliei Moldovei, inclusiv moaștele sfântului Ioan, era *castelul regal* de la Stryi, nu o mănăstire sau o clădire oarecare. Bunurile Mitropoliei duse în Polonia erau deci o *pradă de război* a regelui, pe care el intenționa, probabil, să o folosească pentru captarea bunăvoinței boierilor și a populației, în eventualitatea eliberării de către polonezi a Moldovei de sub ocupația turcească, iar mitropolitul Dosoftei, care *a trebuit să le însoțească*, deoarece era responsabil de soarta lor, a devenit astfel un *prizonier*.

Faptul că *regele Sobieski* a dus în Polonia averile Mitropoliei și moaștele sfântului Ioan este mărturisit de Dosoftei în următoarea scrisoare adresată la 4 aprilie 1693 patriarhului Dositei al Ierusalimului, care însă nu a mai ajuns la destinatar. Se găsea în aceeași arhivă a principilor Rădziwill din Zolkiew, este înregistrată în *Index Zolkieviensis* și a fost publicată tot de Dimitrie Dan, în *op. cit.*, p. 28-29, tradusă în limba română după versiunea germană aflată în aceeași arhivă a Ministerului Cultelor și Instrucției din Viena, ca și scrisorile citate ale lui Constantin Cantemir, de unde o reproducem:

> „Am primit multcinstita scrisoarea Sanctității Voastre astăzi, în 4 aprilie, și rog pe Sanctitatea Voastră ca pe tatăl meu milostiv să-mi deie o scrisoare de absolvare și dezlegare de anatema și excomunicare bisericească, care Înălțimea Sa Vodă Constantin mi-a atras-o într-un mod foarte nedrept de la patriarhul nostru ecumenic. Sunt acum șapte ani de când zilnic rog pe Majestatea Sa ca să-mi deie Sfântul cu toate odoarele și tot ce-i aparține, ca să le pot înapoia în țara mea; Majestatea Sa

însă nu voiește să mă lase. *Eu n-am luat* din Iași nici Sfântul, nici lăzile cu veșmintele bisericești, *ci Majestatea Sa Regele, care le ține în castelul său din Stryi* și le va trimite înapoi la un timp care-l va afla de bine, și atunci Vodă va trebui să răspundă înaintea lui Dumnezeu pentru această excomunicare. Deci rog pe Sanctitatea Voastră să-mi deie dezlegare și binecuvântare, căci eu nu sunt vinovat. *Eu n-am luat lucrurile și nici nu le reținu*, și el în această privință nu voiește să scrie Regelui, ci se ține de mine. Dumnezeu să-i răsplătească.

Ce privește pe episcopul de Rădăuți, apoi eu l-am hirotonit cu știrea Majestății Sale Regelui și voi ruga pe Majestatea Sa să-l confirme. Când va veni acel episcop încoace, atunci îi voi preda Episcopia tot cu știrea Regelui. Sanctitatea Voastră să ieie spre știință că Suceava, jumătate de Moldova, întreagă Țara de Sus, până la Soroca, stă sub ascultarea Majestății Sale Regelui. Înaintea Majestății Sale sunt mitropolit instalat pentru întreaga Moldovă, cu Rădăuțul, cât aparține Majestății Sale, însă eu nu mă voi despărți de Biserica ecumenică, de Sanctitatea Sa Calinic, de Sanctitatea Voastră, sfintele Scaune din Alexandria și Antiohia le ador până la moarte, iar acela care mă prigonește și mă desparte de dreapta credință să-și deie seama înaintea lui Dumnezeu, căci Vodă Cantemir mă prigonește pe nedrept. Încă o dată rog ca Sanctitatea Voastră să mă binecuvinteze, ca sufletul meu să nu fie osândit. Să trăiască Sanctitatea Voastră. Rămân al Sanctității Voastre preasupus și plecat, Dosoftei mitropolit" (sublinierile sunt în traducerea lui D. Dan).

Așadar, cu câteva luni înaintea sfârșitului său, sub apăsarea pedepsei cumplite pentru un binecredincios, pe care, greșit informat asupra vinovăției lui, i-a dat-o patriarhul Calinic al Constantinopolului, mitropolitul Dosoftei mărturisește, ca la o spovedanie, *adevărul* cu privire la ducerea averilor Mitropoliei în Polonia și-l roagă insistent pe patriarhul Dositei al Ierusalimului, o veche cunoștință a sa, de la care primise mai multe scrisori cu îndemnul de a se întoarce în țară, să-i dezlege anatema și excomunicarea, ca sufletul său să nu fie osândit. Putem pune la îndoială această mărturisire? Firește că nu. Este imposibil de crezut că Dosoftei ar fi putut încerca să-și salveze sufletul cu o minciună. Adevărul mărturisit de el este însă confirmat de ieromonahul Adrian, unul dintre călugării care l-au însoțit pe Dosoftei în Polonia, în următoarea relatare din petiția adresată hatmanului Mazepa, în decembrie 1700:

„Şi facem ştire Măriei Voastre cum au fost de la început. A venit Milostivirea Sa regele polon cu oaste în Ţara Românească [= *Moldova*], în cetatea Iaşilor, şi a luat moaştele sfântului marele mucenic Ioan din Suceava, şi cu preasfinţitul Dositei din Suceava ne-au dus din Iaşi în Polonia şi ne-au dat să trăim în cetatea Stryi. Şi am trăit în cetatea aceea opt ani, la porunca Milostivirii Sale a regelui. Şi a trăit părintele mitropolit de fericită memorie în mare lipsă şi necaz, şi nu a avut unde să se miște" (vezi S. Dragomir, *stud. cit.*, p. 1231-1233).

După cum vom vedea în paragraful următor, la numai două luni după moartea lui Dosoftei regele Sobieski a împărţit odoarele Mitropoliei Moldovei luate de el în Polonia ca pe o pradă de război, în loc să le trimită în ţară prin foştii însoţitori ai mitropolitului, cum era de aşteptat.

2. Soarta documentelor Mitropoliei, a odoarelor şi a moaştelor sfântului Ioan cel Nou de la Suceava duse în Polonia, în luna septembrie 1686.

Prima grijă a mitropolitului Dosoftei după ajungerea în Polonia şi instalarea sa în castelul regal de la Stryi a fost să alcătuiască un inventar al odoarelor Mitropoliei Moldovei şi ale unor biserici prădate atunci de trupele poloneze şi duse acolo. Acest inventar a fost întocmit în trei exemplare, toate trei semnate de episcopul de Peremyşl, de stolnicul de Luţk, administratorul capitanatului Stryi, şi de mitropolitul Dosoftei, care, înainte de semnătură, afirmă astfel dreptul de proprietate a Moldovei asupra bunurilor respective şi obligaţia autorităţilor poloneze de a le restitui:

„Şi eu Dosoftei, mitropolit al Moldovei, dacă voi putea duce înapoi la Moldova aceste obiecte, atunci bine; dacă însă aş muri, atunci domnii Moldovei vor trebui să vie şi să primească toate după acest izvod scris. Spre încredinţare, m-am subscris cu mâna proprie şi am întipărit pecetea. Dosoftei, mitropolit al Moldovei" (vezi D. Dan, *op. cit.*, p. 58).

Un exemplar al acestui inventar a fost dat regelui polon Sobieski, altul voievodului Ștefan, iar al treilea a fost încredințat medelnicerului Moțoc, spre a-l duce în Moldova, Dosoftei informând neîntârziat pe domnitorul Constantin Cantemir despre alcătuirea inventarului prin scrisoarea sa din 28 noiembrie (vezi mai sus, în paragraful **1**, referințele domnitorului la această scrisoare). Exemplarul adus în Moldova s-a păstrat multă vreme în arhiva vechii mitropolii din Suceava, iar prin jurul anului 1900 s-a pierdut.

Regele Sobieski nu avea însă în vedere eventualitatea trimiterii în Moldova a averii Mitropoliei și a moaștelor sfântului Ioan de la Suceava. După moartea lui Dosoftei, la 11 februarie 1694 odoarele respective au fost împărțite astfel: „s-au luat la visteria statului 38 obiecte de aur și argint și alte obiecte prețioase, 54 obiecte de argint și veșminte s-au dat bisericii zidite din Zolkiew și moaștelor sfântului Ioan, iară 23 obiecte s-au luat pentru biserica catedrală din Liov și alte biserici sărmane" (vezi D. Dan, *op. cit.*, p. 56, care preia informațiile dintr-un studiu al cercetătorului polonez Marian Sokolowski, Cracovia, 1889). O copie din anul 1737 a inventarelor acestei împărțiri, aflată în arhiva mănăstirii Bernardine din Liov, este publicată și comentată de Ștefan Ciobanu în lucrarea *Contribuțiuni privitoare la originea și moartea mitropolitului Dosoftei*, citată în capitolul II, p. 16-19 și 23-28.

Aflând de această împărțire a odoarelor Mitropoliei de către regele Sobieski, domnitorul Constantin Duca a cerut și a obținut de la autoritățile poloneze înscrierea în actele consistoriului episcopiei din Liov a inventarului odoarelor Mitropoliei Moldovei întocmit la 22 octombrie 1686. Înscrierea s-a efectuat la 3 mai (stil vechi) 1702, la sediul episcopiei greco-catolice din Liov, cum rezultă din preambulul actului respectiv și precizările de la sfârșitul lui:

> „Iosif Șumloanski, din grația lui Dumnezeu și a Sfântului Scaun apostolic episcop de Liov, Halici și Cameneț în Podolia, mitropolit de Kiev și administrator al episcopiei Luțk, arhimandrit al mănăstirii Lavrei Pecerska din Kiev.
>
> La oficiul și la pertratarea scrisuală prezentă a consiliului episcopiei din Liov, de ritul grecesc unit, s-a prezentat în persoană nobilul Andrei Pawlowski, notar ungar al domnului

gospodar al Valahiei [= *Moldovei*], și a predat acestui oficiu un registru anumit subscris de mâinile preacinstitului și preadistinsului Ioan Stanislau de Bąbsina Sbąski, episcop de Peremyśl, și a cinstitului Alexandru Ujszyski, stolnicul țării Luțk, administrator al capitanului Stryi, și de însuși preavenerabilul părinte Mitropolit, cu rugarea ca acesta să fie introdus în scrisorile oficiale. Urmând cu toată prevenirea acestei dorinți, acest registru mai jos se desface cuvânt după cuvânt și se înscrie în prezentele scrisori oficiale, cum urmează:

Registru al obiectelor care venerabilul părinte Mitropolit le-a adus de la Iași la Stryi, care s-a scris la voința expresă și porunca Maiestății Sale a milostivului nostru Domn, în prezența înaltvenerabilului părinte Mitropolit, prin înaltonoratul și multputernicul principe episcop de Peremyśl și domnul stolnic de Luțk, administrator de Stryi, în Stryi, în ziua de 22 octombrie, în anul Domnului una mie șase sute optzeci și șase (1686). [*Urmează lista obiectelor înregistrate, iar la sfârșit:*] S-a făcut la scaunul arhiepiscopesc Sfântul Gheorghe în Liov, în ziua a treia a lunii mai, calendarul vechi, în anul 1702. Din scrisorile oficioase ale consiliului episcopesc de ritul grec în Liov. Iosif Șumleanski [*cu titlurile menționate la început*], cu mâna proprie".

Această transcriere a inventarului din 22 octombrie 1686, prin intermediul căreia mai putem cunoaște astăzi obiectele și valoarea tezaurului Mitropoliei Moldovei dus atunci în Polonia, a fost tradusă și publicată în întregime de Dimitrie Dan, în anexa studiului său din anul 1927 menționat mai sus, p. 41-59, de unde am reprodus fragmentele citate.

Documentele Mitropoliei și arhiva personală a mitropolitului Dosoftei sunt menționate astfel în această copie a inventarului din 1686: „*Treizeci și nouă documente pe pergament*, cu mari și mici sigile atârnate pe sfori, scrise rusește, de la gospodarii țării și alți domni valahi. *Un sac cu felurite scrisori* de amintire, în aceeași limbă" (D. Dan, *op. cit.*, p. 55). După moartea lui Dosoftei, aceste documente au ajuns în arhiva principilor Radziwill din Zolkiew, unde se găseau în anul 1783, când a fost alcătuit, din dispoziția autorităților austriece (care administrau Galiția, după prima împărțire a Poloniei, din anul 1772),

inventarul lor numit de cercetători *Index Zolkieviensis*, de către un funcționar de stat din Liov, Ioan Atanasie Manowarda (vezi IX.1.). Pentru întocmirea acestui inventar și pentru traducerea documentelor respective în limba germană, făcută tot de I.A. Manowarda, ele au fost probabil aduse de la Zolkiew la Liov, dar nu au mai fost duse înapoi. Inventarul și textul traducerii lor în limba germană au fost depuse în arhiva Ministerului Cultelor și Instrucției din Viena, unde le-au cercetat D. Dan și alții, iar textele originale s-au risipit. Unele încercări de a le găsi, întreprinse în secolul al XIX-lea de Mitropolia Moldovei, prin intermediul lui Ion Budai-Deleanu (vezi N.A. Ursu, *O scrisoare necunoscută a lui Ioan Budai-Deleanu către mitropolitul Moldovei* [datată Liov, 11 ianuarie 1812], în „Cronica", III, 1968, nr. 15, p. 10), și de Academia Română, care, în anii 1885-1886, l-a trimis pe tânărul ei bibliotecar Ioan Bianu să le caute, au fost zadarnice.

După unele încercări nereușite de a readuce în țară moaștele sfântului Ioan cel Nou de la Suceava și de a fi restituite Mitropoliei Moldovei odoarele și documentele duse în Polonia, pe care le-a întreprins în anul 1749 mitropolitul Nichifor și în 1777 mitropolitul Gavriil Calimah (vezi C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 17-20), moaștele sfântului Ioan și o mică parte dintre odoarele Mitropoliei au fost restituite abia în anul 1783, după vizita împăratului Iosif al II-lea făcută atunci în Bucovina, prin strădania episcopului Dositei Herescu și insistențele generalului Enzenberg, guvernatorul militar al Bucovinei, încorporată în anul 1775, ca și Galiția în 1772, Imperiului habsburgic.

3. Martiriul mitropolitului Dosoftei în acest exil.

Pe lângă durerea sufletească pricinuită de îndepărtarea de țară și de întreruperea treburilor zilnice ale funcțiilor de episcop eparhiot și de mitropolit, cu care se obișnuise, Dosoftei a început de timpuriu să sufere în acest exil și de lipsa mijloacelor de trai, pentru el și călugării care îl însoțeau în izolarea lui din castelul de la Stryi. În consecință, trecând peste jena firească în asemenea situații, a început să apeleze

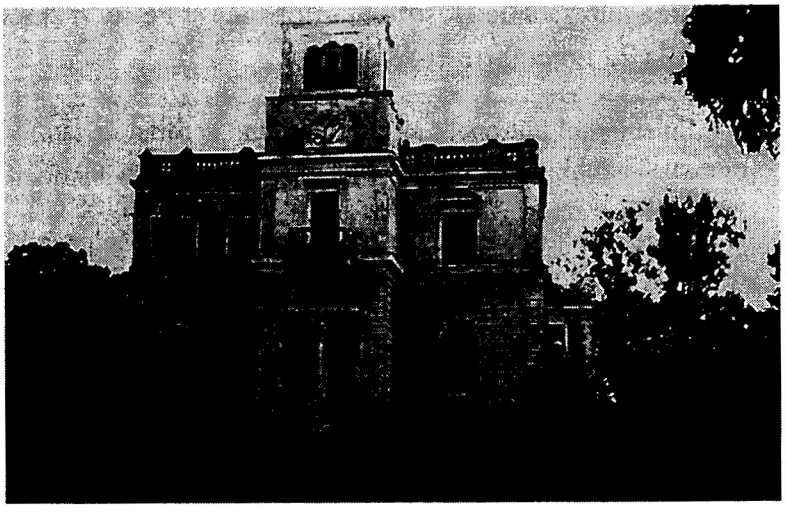

Castelul de la Stryi (starea actuală)

pentru ajutor în diferite părți, de la țarii ruși și patriarhul Ioachim al Moscovei până la toți credincioșii ortodocși din Rusia. Silviu Dragomir a publicat în anexele studiului citat câteva apeluri ale sale pentru milostenie, precum și unele răspunsuri de mângâiere și încurajare primite de el de la țari și patriarh, din care reproducem fragmentele următoare.

În scrisoarea adresată de Dosoftei țarilor Ioan și Petru, și surorii lor, regenta Sofia, la 23 noiembrie 1688:

> „Eu smeritul mitropolit al Sucevei, fiind depărtat de țara mea cu sfântul Ioan marele mucenic al lui Hristos și cu întreaga comoară bisericească a sfintei noastre Mitropolii a Sucevei, cu o parte a fraților din cler care ne-au mai rămas în Moldova de sabia, de jaful și de mânia oștilor, acum suntem pribegi în cetatea Stryiului și așteptăm până se liniștește țara, și atunci, primind voie, ne întoarcem cu tot ce e la noi, cu marele mucenic Ioan, în patria noastră, pustiită și devastată de desele încălcări, și siluiri, și cumplite necazuri. Acum, cu umilita noastră smerenie, ne rugăm de prealuminata și de Dumnezeu încununata și sfânta Voastră Împărăție să Vă îndurați spre noi să ne trimiteți ajutor, milă și dar. Precum întindeți pretutindeni, tuturor, fără încetare, milă bogată, ajutați-ne și pe noi în necazul pribegiei noastre. Iar noi, robii și rugătorii sfintei Voastre Împărății, vom pomeni neîncetat sfintele și vrednicele de laudă nume ale Împărăției Voastre la sfintele slujbe, la sfânta Liturghie în altar, ca să Vă dea Iisus Hristos, Dumnezeul nostru, domnie îndelungată și cu pace, în sănătate pe pământ, asemenea sfinților și celor deopotrivă cu apostolii Constantin și Elena, Teodosie și Pulheria, care au domnit sfânt pe pământ, și cununa împărăției netrecătoare și vecinice, prin intervenirea preasfintei, binecuvântatei, măritei Stăpâne a noastră Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria și a tuturor sfinților. Amin. În Stryi, anii 7197 [= *1688*], noiembrie 23". [*În dreapta, adaosul:*] „Pentru acest serviciu am rugat pe fratele nostru acesta, pe diaconul Iona din sfânta mănăstire din Don [Donskoi, din Moscova, n.n.], și ne-a promis a ne-o împlini în numele lui Hristos ceea ce ne va trimite sfânta Voastră milostenie prin el" (S. Dragomir, p. 1203-1205).

În scrisoarea patriarhului Ioachim către Dosoftei, din octombrie 1689:

> „Ioachim, din mila lui Dumnezeu patriarhul Moscovei și a toată Rusia, și al tuturor părților nordice, al smereniei noastre în Duhul Sfânt și împreună slujitorului Dosoftei, mitropolitul Moldovei, binecuvântare arhierească.

Cum nu suntem ai noştri, ci făptura mâinilor lui Dumnezeu, de aceea ne simţim îndemnaţi la toată ocaziunea, în prosperitate ca şi în necazuri, după învăţătura sfântului apostol Pavel, a mulţumi preabunului Atotcreator, Dumnezeului nostru, ca să petreacă pururea în noi şi în jurul nostru sfânta Lui voie, căci ştie smerenia noastră totdeauna de pribegia ta şi de petrecerea în necazuri, şi totdeauna te compătimim părinteşte şi rugăm pe preamilostivul Stăpân şi Dumnezeu să-ţi dăruiască ţie arhiereului şi turmei încredinţate ţie milă şi pace, şi norocită întoarcere în scaunul tău, să paşti pe oamenii lui Dumnezeu întru moştenirea Ierusalimului ceresc în toată tihna. Şi neclintit credem cuvintelor Duhului Sfânt că răbdarea celor ce sufăr până în capăt nu piere, ci mântuieşte pe cei necăjiţi pentru numele Său cel sfânt, pentru împlinirea voii Lui în noi, care pătimim şi pribegim, pentru a căror mulţime de dureri înveseleşte sufletele multor temători de El şi care nădăjduiesc în mila Lui, ceea ce pururea dorim să-ţi dăruiască cucericiei tale şi turmei tale spre mântuire, aici şi în împărăţia viitoare cerească. Să fii sănătos, în norocire şi în mântuire. Amin.

Pe lângă acestea, am trimis iubirii tale în milostenie 50 de ruble în bani, cu diaconul Iona trimis de tine, şi rog rugăciunile tale către Dumnezeu şi preasfânta Născătoare de Dumnezeu Fecioara Maria, şi către sfântul plăcut al Lui, Ioan din Suceava" (S. Dragomir, p. 1205-1207).

În scrisoarea lui Dosoftei către ţarii Ioan şi Petru, din 27 ianuarie 1690, în care se roagă din nou pentru milostenie:

„Rog Stăpânirea Voastră mare împărătească faceţi milă şi bogată milostenie, care obişnuiţi a o extinde cu libertalitate preste toţi, şi trimiteţi-ne milostenie cu a Voastră împărătească şi înaltă iubire de oameni, şi potoliţi furtuna mizeriei noastre, astâmpăraţi sufletul ce se munceşte şi adăpaţi sufletul însetoşat care pribegeşte şi acum al patrulea an din eparhia mea şi din sfânta mitropolie a Sucevei moldovene, cu toată averea bisericească, cu clerul şi cu sfintele moaşte întregi ale sfântului, mărituluí, marelui mucenic Ioan cel Nou, unde pătimesc în mizerie cu servitorii care sunt cu mine lângă racla Sfântului, nădăjduind mântuirea lui Dumnezeu, ca să mă întorc şi să mă

înfățișez înaintea feței lui Dumnezeu în mitropolia dorită a Sucevei și în lăcașul Sfântului, care și acum așteaptă, ca și Ierusalimul pustiit, care-și plânge copiii săi și are nădejde de mântuirea lui Dumnezeu. Plecați și umiliți ne rugăm, trimițând de la noi pe iubitul diacon Iona, care pentru dragostea lui Dumnezeu ne servește nouă, și o parte din moaștele sfinților marilor mucenici Iacov din Persida, din racla sfântului Ioan o încheietură de la umăr, pe care să o opriți ca și o parte a sfântului Ioan însuși, căci una sunt ostașii lui Hristos neînvinși, care să fie împreună cu sfinții Roman și David, cneji ruși, în ajutorul Împărăției Voastre și mijlocitori pentru harul lui Iisus Hristos și al preasfintei Născătoare de Dumnezeu pururea Fecioară Maria și al tuturor sfinților. Amin.

Cel mai plecat serv și pururea rugător de Dumnezeu al Maiestății Voastre prealuminate Dosoftei, mitropolitul Sucevei, mă închin umilit. În cetatea de Dumnezeu mântuită a Stryiului, anii 7198 [= *1690*], în 27 ianuarie" (S. Dragomir, p. 1207-1209).

În răspunsul țarilor Ioan și Petru către mitropolitul Dosoftei, din 12 mai 1690:

„Tu rugătorul Nostru de Dumnezeu ai scris către Noi Marii Domni, către Maiestatea Noastră Împărătească, împreună cu slujitorii înstrăinați care sunt lângă tine și trăiesc în Stryi lângă racla sfântului Ioan cel Nou făcătorul de minuni din Suceava, ca să te miluim pe tine rugătorul Nostru de Dumnezeu, Noi Marii Domni, Maiestatea Noastră Împărătească, pentru dragostea Dumnezeului nostru Iisus Hristos, cu mila Noastră Domnească [...] Și Noi Marii Domni, Maiestatea Noastră Împărătească, am primit de la acel trimis al tău sfintele moaște, iar scrisoarea ta de cerere am dispus a se asculta milostiv și ne-am îndurat spre tine, rugătorul nostru de Dumnezeu, și am dispus a ți se trimite ție darul Maiestății Noastre Împărătești, pentru milostenie și pentru întreținerea a tot clerului care se află cu tine, prin sus numitul trimis al tău, acum în cetatea Noastră împărătească a Moscovei nou sfințitul ieromonah Iona, o sută de ruble în bani [...] Și în mila Maiestății Noastre Împărătești te vei putea încrede și în viitor" (S. Dragomir, p. 1209-1211).

În scrisoarea de mulțumire a mitropolitului Dosoftei către țarii ruși, din [ianuarie?] 1691:

> „Eu smeritul, cu frații și clerul sfântului Ioan care sunt cu mine, mulțumim că ați umplut de bunătate sufletul nostru lipsit în pribegie. Mulțumim milosteniei Maiestății Voastre sfinte și împărătești și mărturisim mare milă înaintea lui Dumnezeu, că ne-ați trimis-o prin ieromonahul nostru Iona pentru sfânta noastră biserică din Suceava, care, mângâindu-se, nădăjduiește a-și vedea moștenirea sa în glorioasa cetate a Sucevei, cu ajutorul Maiestății Voastre puternice și împărătești. Iar harul Domnului nostru Iisus Hristos, și iubirea lui Dumnezeu Tatăl, și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu Voi, ca să domniți pe pământ în sănătate îndelungată, spre mărirea lui Dumnezeu. Amin. În Stryi, 1691. Smeritul mitropolit Dosoftei al Sucevei, pururea rugător de Dumnezeu al Maiestății Voastre luminate împărătești, mă închin" (S. Dragomir, p. 1211-1213).

În circulara mitropolitului Dosoftei din 9 ianuarie 1691, prin care cere milostenie de la toți creștinii ortodocși:

> „Din mila lui Dumnezeu, smeritul Dosoftei, arhiepiscopul și mitropolitul Sucevei și a toată Moldova, și exarh al plaiurilor, creștinilor pravoslavnici de pretutindeni, oblăduitorilor prealuminat boierești și celor supuși lor, în Hristos numiților, milă, pace și binecuvântare cerem să vă dăruiască vouă Hristos Dumnezeul nostru, și fericită petrecere cu bucurie, cu mântuire, lăudând și mulțumind lui Dumnezeu atotputernicul. Amin.
>
> Primiți cu iubire pe acest frate al nostru trimis de noi pentru un sfânt serviciu în numele lui Hristos, căci l-am trimis la voi, la toți iubitorii de Hristos, pentru milostenie, și miluiți-l, dându-i cucernică și îngăduitoare milostenie și ajutor, ca să vă înscrieți în pomelnic cinstitele și sfintele voastre nume, și ale părinților și înaintașilor în Hristos, cu sfinții adormiți. Acest frate trimis de noi este ieromonahul Iona, împreună cu servitorii Andrei și Alexie pe care i-am trimis cu el, ca, adunând, să ne aducă mila voastră în cetatea Stryi, unde pribegim noi împreună cu clerul care servește la racla sfântului mucenic al lui Hristos Ioan numit cel Nou din Suceava, pe care bine îl invocați în rugăciunea către Dumnezeu în trebnicile rusești la litiile

sărbătorilor. De aceea și îndrăznim a vă ruga ajutați-ne cu milostenie, ca harul Domnului nostru Iisus Hristos, și iubirea lui Dumnezeu Tatăl, și împărtășirea Duhului Sfânt să fie cu voi cu toți, prin mijlocirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria, împreună cu toți sfinții, și cu sfântul Ioan din Suceava. În Stryi, 1691, luna lui ianuarie, 9 zile. Dosoftei, mitropolitul Sucevei" (S. Dragomir, p. 1213-1215).

În scrisoarea lui Dosoftei din 20 septembrie 1693, prin care recomandă tuturor creștinilor pe arhimandritul Lavrentie din Suceava, trimis pentru milostenie:

„Cu mila lui Dumnezeu, smeritul Dosoftei, arhiepiscop și mitropolit al Sucevei, binecredincioșilor și prealuminoșilor boieri creștini și nobili așezați pretutindeni și în tot locul de Dumnezeu în domnie, binecuvântare și pace să Vi se dăruiască de la Dumnezeu Tatăl, și Domnul Iisus Hristos, și de Sfântul Duh, și să trimită Domniei Voastre mărire, și bogăție, și toată bunăcererea mântuitoare. Amin.

Acest creștin binecredincios arhimandrit grec preasfințit domnul Lavrentie, venind smerit la Domnia Voastră sfântă cu închinarea sa și a noastră, mă rog primiți-l cu dragoste mărinimoasă pentru Hristos, care ne-a iubit și s-a dat pentru noi. Și primindu-l milostiv și generos, dăruiți-i milostenie cât Vă va învăța Dumnezeu, căci e adevărat serv al lui Ioan cel sfânt din Suceava, martirul lui Hristos și marele mucenic. Harul Domnului nostru Iisus Hristos, și dragostea lui Dumnezeu Tatăl, și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu Voi cu toți. Amin. În Stryi, anul mântuirii 1693, septembrie 20. Smeritul Dosoftei, mitropolitul Sucevei" (S. Dragomir, p. 1218-1219).

4. Bogata activitate literară desfășurată de Dosoftei în acești ani grei ai vieții sale.

A. În primii ani ai exilului Dosoftei a continuat activitatea literară desfășurată până atunci în țară, compunând versuri și traducând diferite scrieri *în limba română*. Prin grija colaboratorilor lui apropiați care l-au însoțit în exil, probabil toate manuscrisele acelor lucrări ale sale în limba română au ajuns în Moldova, împreună cu câteva cărți

care i-au aparținut, cum sunt cronograful lui Matei Kigalas (Veneția, 1650; vezi în fotocopia alăturată pagina cu începutul textului; foaia de titlu a cărții lipsește) și *Ekloghionul* lui Agapie Landos (ediția a doua, Veneția, 1663), ambele aflate acum la Biblioteca Academiei Române, în același corp de legătură, asupra cărora a atras atenția prima dată C. Erbiceanu, în articolul *Una din cărțile pe care ș-a făcut studiile și cercetările sale neuitatul metropolit al Moldovei Dositei. Dăruită Academiei Române de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Moldovei și Bucovinei D.D. Iosif Naniescu*, apărut în „Biserica Ortodoxă Română", X, 1886-1887, nr. 15, p. 1218-1225, precum și *Biblia* de la 1688, exemplar trimis lui în numele domnitorului Constantin Brâncoveanu, păstrat în biblioteca mănăstirii Putna. Majoritatea scrierilor respective ni s-au transmis însă în copii din secolul al XVIII-lea, aflate în manuscrisele *34, 3138* și *3456* de la Biblioteca Academiei Române, căci cu timpul textele autografe ale lui Dosoftei s-au pierdut. Identificarea în manuscrisele menționate a diferitelor lucrări necunoscute ale sale a fost făcută abia în zilele noastre, de Alexandru Elian, în articolul *Dosoftei, poet laic*, apărut în „Contemporanul", XXII, 1967, nr. 21, p. 3, și în studiul *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică*, apărut în „Biserica Ortodoxă Română", XCII, 1974, nr. 11-12, p. 1250-1375, și de Alexandru Mareș, în studiul *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon*, apărut în „Limba română", XXXVI, 1987, nr. 5, p. 413-426 (I), și nr. 6, p. 515-523 (II).

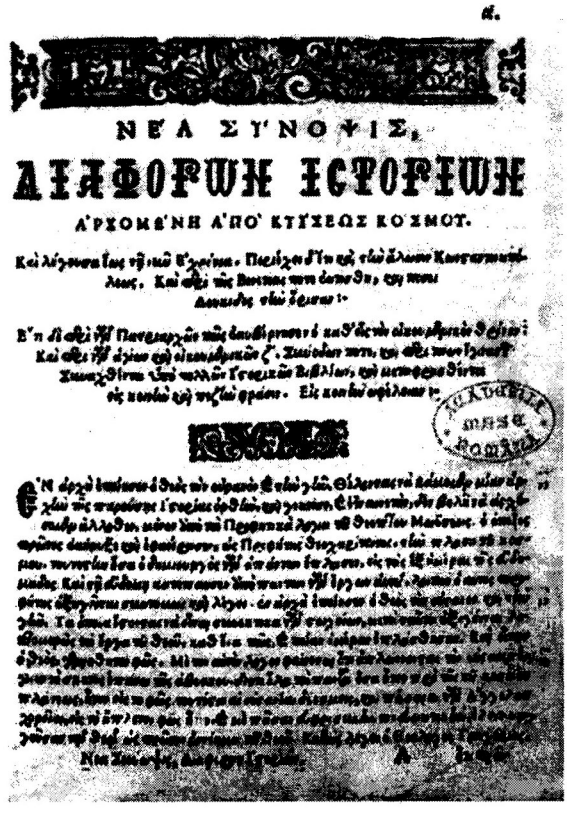
ΝΕΑ ΣΥΝΟΨΙΣ,
ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ
Α'ΡΧΟΜΕΝΗ Α'ΠΟ' ΚΤΙΣΕΩΣ ΚΟΣΜΟΥ.

1. În articolul citat din anul 1967 Al. Elian a identificat în ms. *3456* de la BAR copia unui coligat cu mai multe scrieri ale lui Dosoftei, între care cea mai importantă este traducerea selectivă și comprimată a cronografului lui Matei Kigalas, cu unele interpolări din alte izvoare, cu câteva referințe la istoria Moldovei și cu interesante comentarii ale traducătorului la evenimente sau episoade din istoria Bisericii creștine (f. 1-157). Are următorul titlu: *Nová adunare de istorii, începând de la faptul lumii până la anul ci-i 7194* [= 1686], *în dzilile a blagocestivului nostru domn Ioan Constantin voievod, și de Dumnedzău dăruit ai săi fii Ioan Antohie voievod și Ioan Dimitrie voievod, când în mare greu petreceam țărâle de nepăci. Era împărat svinț creștinești Ioan și Petră, cu sora lor Sofia, la Rósia cea Mare. Era leșilor crai Sobețchie Ioan al 3, și la nemți Leopold acel bun și milos, de apăra dispre păgâni beserica svântă. Dară noi începem cu Moisi*" (f. 7^{r}; vezi fotocopia alăturată).

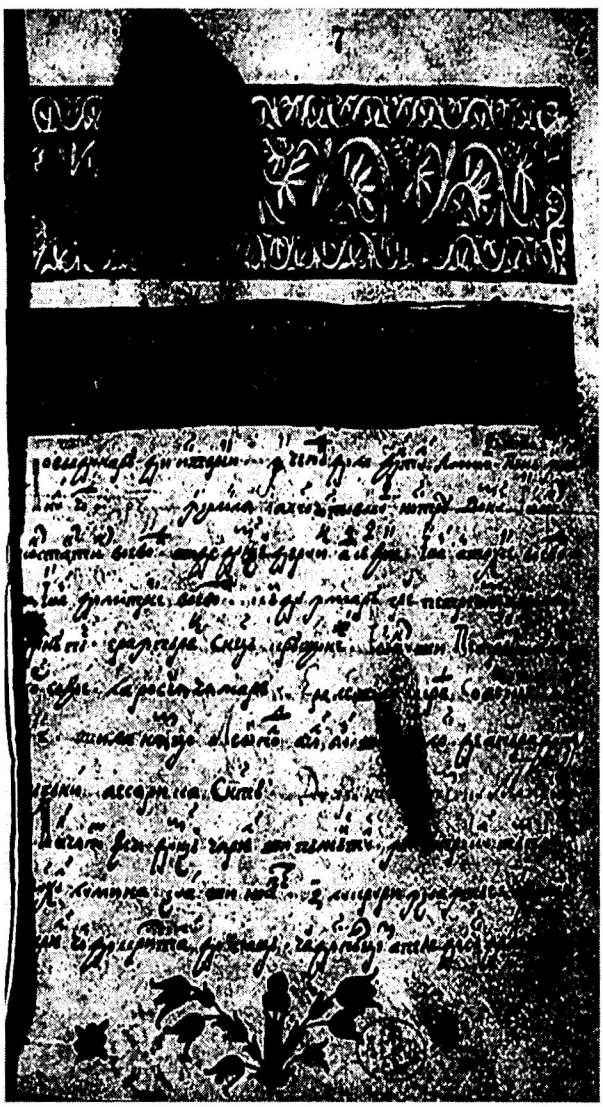

În numeroase locuri textul conține comentarii ale lui Dosoftei cu apostrofe la adresa calvinilor și a luteranilor, cărora le arată originea doctrinei lor religioase în ereziile condamnate la cele șapte sinoade ecumenice. Reproducem, spre exemplu, următorul comentariu mai larg privitor la viața desfrânată și la faptele împăratului bizantin iconoclast Constantin Copronim (718-775), o pagină antologică de pamflet, în care Dosoftei cel „blând ca un miel" se dovedește, în istoria agitată a Bisericii românești în secolul al XVII-lea, un dârz și necruțător luptător împotriva adversarilor Ortodoxiei:

> „Mă mier de Calvin și de Liuter cum nu ș-au învățat pre calvinii și pre liuterii lor și la farmici și spurcări aselghicești [= licențioase], precum i-au învățat alalte păgânăciuni acestui spurcat di cufurit Copronim Constantin, că cu acesta Constantin împărat să laudă calvinii c-au strâns săbor di la Asia și di la Greție de-au tocmit legea care o țin calvinii, cum scrie la Catihizmușul lor, că nu ne-au lăsat nici una niocărâtă: icoanele, moștiile svinților, ruga lor și ruga Precistii, svânta cruce, svânta liturghie, postul, călugăria, ruga bisericii și alalte svinte taine toate. Să li plătească Dumnedzău cu Catihizmușul lor și să li facă partea cu acela Constantin împărat, cu care or să amăgească proștii! Dară căce nu-i dzic porecla, Copronim, Cufuritul, cela ci s-au bălegat în apa botedzului său?" (f. 230^{r-v}).

În articolul citat din „Contemporanul" Al. Elian a mai semnalat prezența în ms. *3456* a traducerii prologului tragediei *Erofili* a lui Gheorghios Hortațis (f. 365^{r}-368^{v}) și a versiunii dezvoltate a *Stihurilor la luminatul herb a Țărâi Moldovei* (f. 372^{r}-372^{v}), ambele texte fiind reproduse în ediția Dosoftei, *Opere. I. Versuri*, București, 1978, p. 377-380, respectiv 3, iar în studiul citat din „Biserica Ortodoxă Română" (p. 1362-1365) a identificat în același manuscris traducerea de către Dosoftei a primelor patru capitole din partea întâi a *Expunerii credinței ortodoxe* a sfântului Ioan Damaschin (f. 358^{r}-362^{r}) și a unor fragmente de la începutul a două epistole atribuite lui Ignatie Teoforul, *Poslanie către cei din Tars* și *Către Maria Cassabolita* (f. 362^{r}-364^{v}).

2. În ms. *34* și *3138* de la BAR Al. Mareș a identificat traducerea de către Dosoftei, din slavonește, a unei culegeri de texte polemice anticalvine și antiluterane (ms. *34*, f. 1^{r}-42^{v}; ms. *3138*, f. 64^{r} și urm.), *Viața și petrecerea sfântului* [...] *apostol și evanghelist Luca* (ms. *34*, f. 53^{v}-63^{r}; ms. *3138*, f. 39^{r}-56^{v}) și *Viața și petrecire* [...] *preacuviosului*

părintelui nostru Vasilie Novi (ms. *34*, f. 74r-106v). Unele dintre aceste texte conţin numeroase şi interesante interpolări ale lui Dosoftei. Atribuirea lui Dosoftei a traducerii *Povestea lui Afroditian Persul*, aflată de asemenea în ms. *34* (f. 63r-69v), fusese făcută de Dragoş Moldovanu, în articolul *Miscellanea philologica*, apărut în „Limba română", XXXIII, 1984, nr. 5, p. 417-420, după textul editat de Dan Simonescu, în 1942.

3. La începutul exemplarului din *Biblia* de la 1688 trimis lui Dosoftei în Polonia (vezi alăturat dedicaţia de pe foaia de titlu a cărţii) el a lipit, pe spaţiul rămas gol de la sfârşitul prefeţei şi pe o foaie

adăugată, paginile manuscrisului său cu ultima versiune, mult dezvoltată, a stihurilor despre domnii Moldovei, datată 1 ianuarie 1690. Acesta este cel mai întins text autograf al lui Dosoftei în limba română (vezi alăturat fotocopia primei pagini a poemului şi cea a chipului lui Alexandru cel Bun, imaginat şi desenat de el pe o foaie din acest manuscris). A fost semnalat şi comentat de Ion-Radu Mircea în „Magazin istoric", IX, 1975, nr. 8, p. 46-47, care l-a şi editat prima oară în „Manuscriptum", VII, 1976, nr. 1, p. 37-46. Al. Elian este însă primul cercetător care a semnalat şi comentat această versiune necunoscută a stihurilor despre domnii Moldovei, în articolul din „Contemporanul" citat mai sus, prin intermediul unei copii a ei, aflată atunci la Biblioteca Academiei Române, cota Doc. 131/MCCXLV, în fondul de documente rămase de la Sebastian Gheorghiescu, fost ecleziarh al mănăstirii Putna în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Versiunea aceasta a stihurilor despre domnii Moldovei este reprodusă în ediţia Dosoftei, *Opere I. Versuri*, p. 4-9.

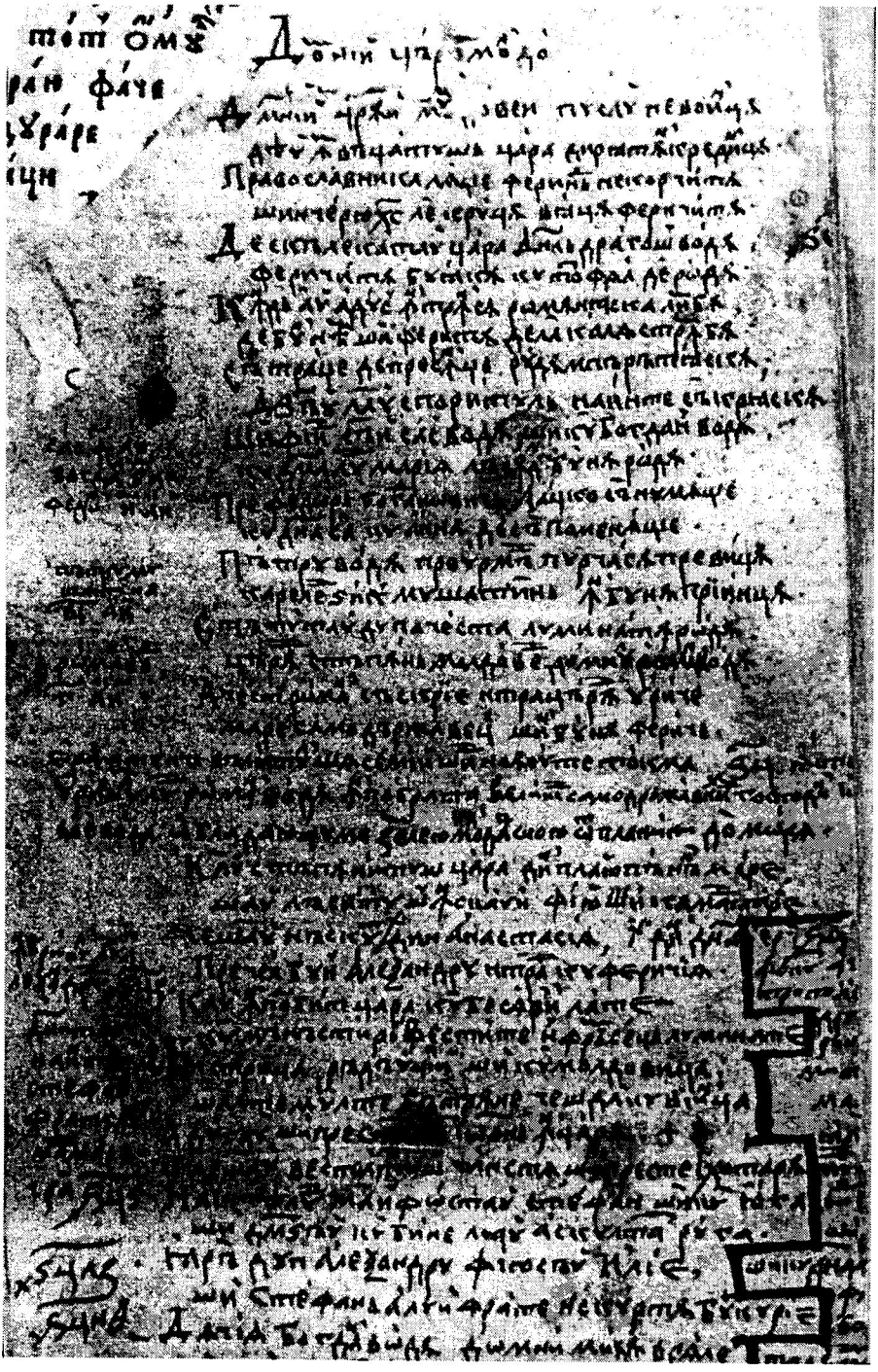

În textul *Vechiului Testament* din exemplarul *Bibliei* de la 1688 trimis lui în Polonia, la traducerea căruia contribuise și el în tinerețe (vezi IV.**2.**), Dosoftei face în diferite locuri (p. 107, 115, 142, 147, 154, 173, 380, 407) comentarii marginale, în limbile latină, greacă, polonă sau română, cu scopul de a facilita cititorului înțelegerea corectă a pasajelor respective. Reproducem în fotocopiile alăturate două dintre aceste comentarii, aflate pe pagina 380.

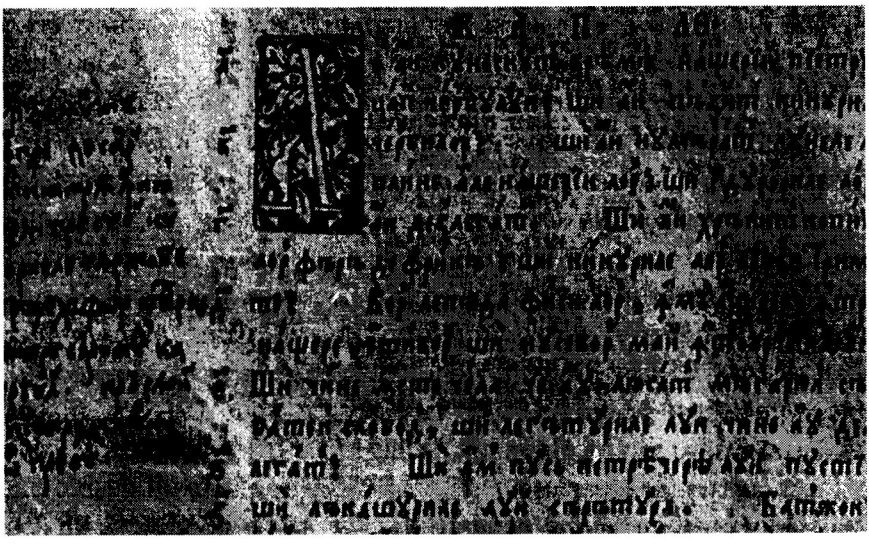

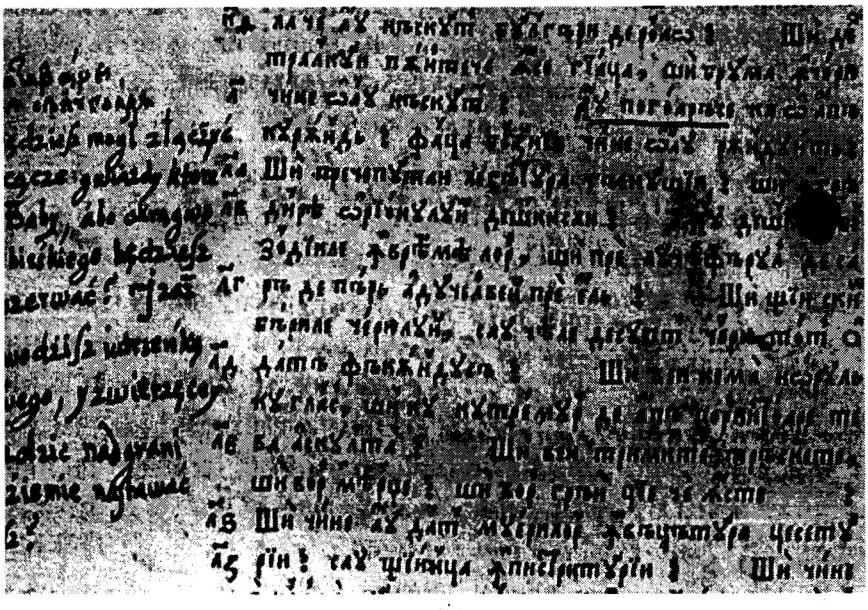

B. În ultimii ani ai exilului său în Polonia, Dosoftei a făcut și numeroase traduceri *din grecește în slavonă (rusă)*, păstrate în manuscrise autografe sau în copii, timp îndelungat la biblioteca bisericii *Sfânta Sofia* din Kiev, manuscrisul coligat *161 (38)* și ms. *232 (61)*, și la biblioteca sinodală din Moscova, manuscrisele *346, 436, 446* și *727*, iar în prezent aflate în Biblioteca Centrală a Academiei de Științe a Ucrainei din Kiev

și la Muzeul Istoric din Moscova. Au fost descrise sau menționate și comentate în lucrările: Gorski și Nevostruev, *Descrierea manuscriselor slavone din biblioteca sinodală din Moscova*, 1859, A.I. Iațimirski, *Inventarul vechilor manuscrise slavone și ruse din colecția P.I. Șciukin*, Moscova, 1896, A.I. Sobolevski, *Literatura tradusă a Rusiei moscovite din veacurile XIV-XVIII*, Sankt-Petersburg, 1903, N.I. Petrov, *Descrierea manuscriselor colecțiilor din Kiev*, 1904. O prezentare mai amănunțită a lor, cu citate mai largi din diferitele dedicații, scrisori sau însemnări ale lui Dosoftei aflate în ele, a făcut Ștefan Ciobanu, în studiul *Dosoftei, mitropolitul Moldovei, și activitatea lui literară. Contribuție la istoria literaturii românești și a legăturilor literare româno-ruse din secolul al XVII-lea*, publicat în limba rusă, la Kiev, în anul 1915, și în limba română, tradus de Ștefan Berechet, la Iași, în 1918 (versiunea pe care o folosim în prezenta lucrare), p. 141-198. Câteva informații despre unele dintre traducerile în rusește ale lui Dosoftei aflate la Kiev și Moscova dăduse și Silviu Dragomir, în studiul *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, citat în capitolul II.

Ștefan Ciobanu a observat că efectuarea lucrărilor respective i-a fost cerută lui Dosoftei de mitropolitul Varlaam Iasinski de la Kiev, cum rezultă din scrisorile care însoțeau unele traduceri trimise de el acestuia (vezi *op. cit.*, p. 162-164), iar copii după câteva dintre acele traduceri au fost trimise de Dosoftei și patriarhului Ioachim al Moscovei, ierarhul moldovean contribuind astfel la aplanarea unor polemici dogmatice existente la acea dată în Biserica rusă, între reprezentanții curentului procatolic de la Kiev și cei ai ortodoxiei tradiționale de la Moscova. Problema aceasta a fost discutată într-un cadru istorico-bisericesc mai larg, în lumina unei bogate bibliografii de referință și cu numeroase precizări și observații judicioase, de Alexandru Elian, în studiul *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică*, citat mai sus.

Menționăm aici principalele traduceri din grecește în slavonă (rusă) făcute de mitropolitul Dosoftei, precum și unele fragmente din dedicațiile, scrisorile sau comentariile sale aflate în fiecare dintre ele, pe care le-au reprodus Ștefan Ciobanu și Silviu Dragomir în studiile citate, dar sunt puțin cunoscute. Este adevărat că tălmăcirea lucrării lui Șt. Ciobanu de către Șt. Berechet are multe neajunsuri, cum a constatat Al. Elian în studiul menționat (p. 1361), dar suntem nevoiți să citâm totuși fragmentele

din dedicațiile, scrisorile și comentariile lui Dosoftei așa cum au fost traduse ele de Berechet, corectând doar ortografia sau punctuația lor. În cazurile în care a fost posibil, am reprodus fragmentele respective în traducerea mai bună a lui Silviu Dragomir din studiul citat.

1. Prima traducere făcută de Dosoftei din greceşte în slavonă (rusă) este lucrarea patriarhului Gherman al Constantinopolului intitulată în manuscrise *Istoria bisericească și privirea tainică*, iar în ediţiile apărute la Veneţia, în anii 1639 și 1672, *Sfânta Liturghie tâlcuită*. Se află în manuscrisul coligat *161 (38)* din biblioteca bisericii Sfânta Sofia din Kiev, f. 672-712, fiind terminată de tradus la 8 septembrie 1690. Scrierea aceasta a fost tradusă în ruseşte, după ediţia din 1639, și de monahul Eftimie de la mănăstirea Ciudov din Moscova, la cererea patriarhului Ioachim. Dosoftei afirmă că a tradus-o după ediţia venețiană din 1672, de existenţa căreia unii cercetători s-au îndoit, pentru că nu este înregistrată în cunoscuta bibliografie elenică a lui É. Legrand. Al. Elian a arătat însă că ediţia din 1672, menţionată de Dosoftei, există, un exemplar al ei aflându-se la Biblioteca Academiei Române (vezi *stud. cit.*, p. 1365, nota 60).

2. Cea mai importantă și mai voluminoasă traducere din greceşte în ruseşte făcută de Dosoftei, în anii 1690-1693, și trimisă lui Varlaam Iasinski în tranşe, pe măsură ce o realiza, este lucrarea lui Simeon al Tesalonicului, *Împotriva ereziilor* etc., după ediţia apărută în anul 1683 la Iași, în tipografia grecească de la mănăstirea Cetăţuia. Se află în același ms. coligat *161 (38)*, f. 182-527. La începutul scrisorii adresate lui Varlaam Iasinski cu prilejul trimiterii primei tranşe a traducerii, Dosoftei îl informează:

> „Cartea aceasta-i o carte patriarhală, care-i pururea în mâinile lor. Și venind preasfinţiţii patriarhi la Iași, în Moldova: Partenie, cu mila lui Dumnezeu papă și patriarh al marelui oraș Alexandria, al Libiei, Etiopiei, Pentapolei și întregului Egipt, și Dositei, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfântului oraș Ierusalim și al întregii Palestine, al Siriei, Arabiei, al ambelor părţi ale Iordanului, Canei Galileii și al sfântului Sion, și văzând sărăcia de o asemenea carte trebuitoare, au dat-o în noua tipografie grecească, așezată în vremea lui Duca vodă" (f. 182; Șt. Ciobanu, p. 147),

apoi i se adresează astfel:

> „Părinte sfinte, Domnule Varlaame, primeşte-le cu bună cucerie, ca pe acele două lepte [= *centime, bănuţi*]. Primeşte-le,

> înțelepte preasfinte arhimandrite al Pecerskăi, și laudă cu milosârdie, ca și Hristos miluitorul, puținul acesta ca și cum ar fi mult mai bogat darul decât toate, îndură-te asupră-i, mângâie-l și dă-ne pricină de bună mântuire, primește și puținul pentru mult. Am tălmăcit deja 183 de capete și mai am [1]90 de scris înainte, căci cu toate sunt 373. Îndreptează zicerile și numirile slavonești, precum și greșelile. Acum numai literă nu avem. Dați-o, vă rog, la tipar" (f. 182; Șt. Ciobanu, p. 151).

La sfârșitul traducerii (f. 527) se află următoarea notă:

> „În sfârșit, cu bunătatea lui Iisus Hristos și Mântuitorul nostru, am terminat toată cartea fericitului Simeon al Tesalonicului sau Salonicului, tradusă din grecește în rusește [...] Primește deci sărăcăcioasa noastră ascultare, prelatule al lui Hristos, și binecuvintează pe smeritul tău rob Dosoftei, fost cândva mitropolit al Moldovei" (Șt. Ciobanu, p. 152; vezi alăturat fotocopia paginii respective, după facsimilul publicat de Șt. Ciobanu la sfârșitul versiunii în limba rusă a monografiei sale, Kiev, 1915).

Într-o scrisoare care însoțea o tranșă din traducerea acestei scrieri Dosoftei îi spune lui Varlaam Iasinski:

> „Semnalez pre cât îmi este cu putință despre cartea sfântului Gherman patriarhul, *Tâlcuirea sfintei Liturghii*, pe care am tălmăcit-o din ediția greacă tipărită în Veneția, anul 1672, con licenza de' superiori, dar în ea s-a strecurat și un cuvânt nepotrivit după Evanghelie. Acesta este cuvântul pe care oamenii spun că a doua venire a lui Hristos are să fie după șase mii cinci sute de ani, aducând mărturiile sfântului Ipolit, sfântului Chiril, precum și ale lui Ioan Gură de Aur" (f. 514^{v}; Șt. Ciobanu, p. 163-164; vezi alăturat fotocopia paginii respective, după facsimilul publicat de Șt. Ciobanu în același loc).

O copie a acestei traduceri a lucrării lui Simeon al Tesalonicului, făcută de altă persoană după textul din ms. *161 (38)*, dar revăzută de Dosoftei, a trimis el și patriarhului Ioachim al Moscovei. Se află în ms. *727* de la biblioteca sinodală din Moscova. Această copie are pe margine, de la f. 220 până la sfârșit, f. 373, însemnări (îndreptări) ale lui Dosoftei, iar pe f. 373^{v} o scrisoare a sa, autografă, adresată probabil patriarhului Ioachim, din care însă Șt. Ciobanu nu a reprodus nici un fragment.

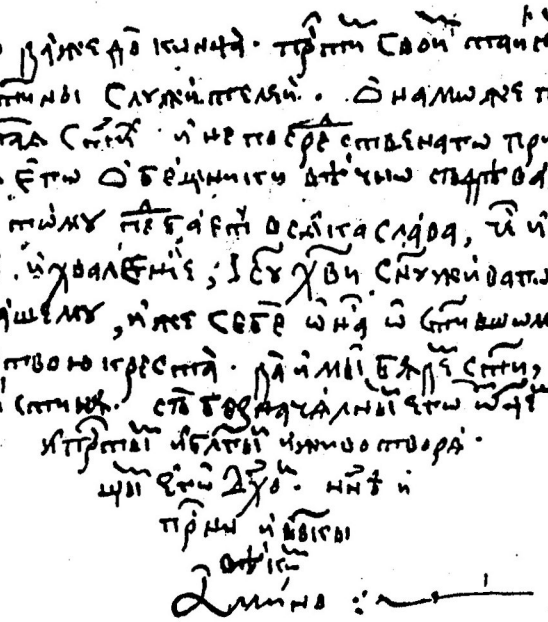

нѧщи даже до конца. прⷭ҇ти свои тайна
въ Стⷭ҇ны служителей. Онамо же пакы,
въ стаѧ Стⷭ҇ѣ и не посредственаго причѧ-
стїѧ єго обѣщники вѣчно сѣдѣваѧ.
Ꙗко тому пⷣбаєт всѧка слава, чⷭ҇ и вели-
чїє, и хвалєнїє, Іс҃у Хв҃и сн҃уживаго бг҃а.
бг҃у нашему, иже себе ѡ нⷭ҇а ѡ стⷭ҇ившому,
жертвою креста. да и мы бѧдем стⷭ҇и,
въ и стинѧ. сѣ безначалны єго ѡ҆ц҃ѣ
и прⷭ҇ты и блⷭ҇ты и живо творѧ.
щы єго дх҃ом. нн҃ѣ и
прⷭ҇ны и вв҃ки
вѣкⷭ҇
Аминь :

Се оуже блⷭ҇тїю Іс҃ха бг҃а и Спⷭ҇са наше свѣвершисѧ
книга всѧ блⷭ҇женнаго Симеѡна Ѳессалоническаго
или Солуⷭ҇скаго изъ еллиⷭ҇ска на руⷭ҇ский преведенїє
ѡфѣрованна же Стⷭ҇ои Преславнои великои Црⷭ҇кви.
Софїи, Бж҃ки Прⷣмⷭ҇рости, Мⷭ҇трополїи Стⷭ҇ѣго Града Кїєва.
въ славу Прⷭ҇тыѧ дѣвы Бц҃и Марїи вышнаго ѵпостасной
прⷣмⷭ҇рости Мⷭ҇тре, и похвалєнїє вѣрнаго єѧ служи-
теля тайника и Стⷭ҇тла Гдⷭ҇на Варлаама Мⷭ҇тропо-
лита всеѧ Ꙗлоросїи прїими оубо наше оубо-
гое послушанїє Стⷭ҇тлю Хрⷭ҇вѣ, и блⷭ҇ви рабатвоєго
смереннаго Досоѳеѧ бывшаго Інѡтдамⷭ҇тр: мѡдавѣ
писа. + оу стрїю, оузаку. лѣта ҂зс. ка февраря

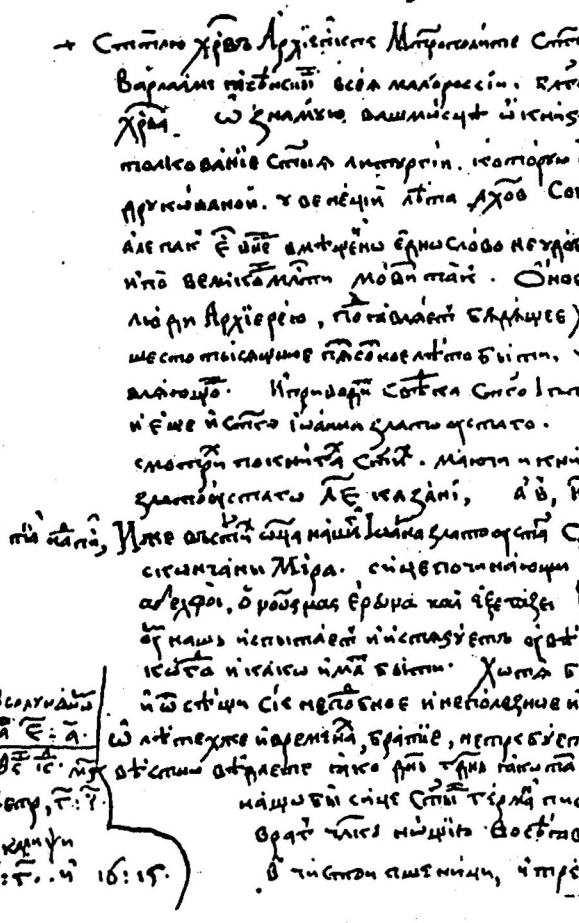

Lucrarea lui Simeon al Tesalonicului a fost tradusă și la Moscova, în anii 1686-1688, din porunca patriarhului Ioachim. Spre deosebire de traducerea lui Dosoftei, în aceasta este reprodus integral conținutul ediției din 1683, adică nu numai scrierile lui Simeon al Tesalonicului, ci și dedicația editorilor adresată domnitorului Gheorghe Duca, precum și partea cu comentariile lui Marcu Efeseanul asupra Liturghiei, de la sfârșitul cărții. Versiunea aceasta mai veche a fost studiată de A.I. Sobolevski, în lucrarea citată, care l-a identificat pe traducător în persoana monahului Eftimie de la mănăstirea Ciudov și a constatat că el „este robit de original, făcând ca traducerea să fie foarte greu de

înțeles". Pe baza asemănării întâmplătoare a două pasaje din traducerea lui Dosoftei și din cea a lui Eftimie, Sobolevski a conchis: „Probabil Dosoftei, care se găsea pe atunci în Moscova, spre a o face mai clară, a corectat-o după original. Rezultatul lucrării lui a ajuns până la noi numai într-o singură copie, autograful lui se află în biblioteca sinodală, nr. 727". Lucrurile au fost însă lămurite pe deplin de Șt. Ciobanu (p. 146-155): Dosoftei nu a putut revizui traducerea lui Eftimie de la Ciudov, pentru că el nu a fost la Moscova; ms. *727* din biblioteca sinodală nu este *autograful* lui Dosoftei, ci o copie făcută de altcineva după traducerea sa aflată în ms. *161 (38)* de la Kiev, copie pe care el doar a corectat-o pe alocuri și a oferit-o patriarhului Ioachim.

3. În același ms. coligat *161 (38)* de la biblioteca bisericii Sfânta Sofia din Kiev se află traducerea de către Dosoftei a *Epistolelor* sfântului Ignatie Teoforul, arhiepiscopul Antiohiei, în două copii (prima pe f. 529-580, a doua pe f. 615-672), ambele cu însemnări marginale și îndreptări ale sale. Probabil în a doua copie din manuscrisul de la Kiev se află următoarea notă:

> „Acum a treia oară am scris din grecească, elină, aceste sfinte epistole ale sfântului sfințitului mucenic Ignatie Teoforul, în anul 7200 [= *1692*], luna lui mai 16, în cetatea Stryi, în casa Regelui, în castel, lângă sfintele moaște ale sfântului marelui mucenic Ioan cel Nou din Suceava, smeritul mitropolit Dosoftei" (vezi S. Dragomir, *stud. cit.* în capitolul II, p. 1114-1115).

A treia copie se găsește în ms. *436* de la biblioteca sinodală din Moscova. Este făcută de însuși Dosoftei după una din cele aflate la Kiev și are de asemenea multe însemnări marginale, iar la sfârșit (f. 50^{v}) următoarea dedicație patriarhului Ioachim:

> „Cu mila lui Dumnezeu, Marelui Domn, preasfântului chir Ioachim, patriarhul Moscovei, al întregii Rusii, al tuturor țărilor de la nord, prea milostivul meu părinte și stăpân, mă rog primește această ascultare a mea cu bunăvoința cu care m-am trudit să o tălmăcesc din limba grecească în cea slavonească. Fie bine plăcută rugăciunea mea și primită ca de la o slugă a ta,

în cinstea și lauda lui Dumnezeu celui în Treime slăvit. Al tău rob smerit și nevrednic Dosoftei, mitropolit de Suceava" (Șt. Ciobanu, p. 158).

A patra copie, făcută de un necunoscut după cea din ms. *436*, se află în ms. *346* din aceeași bibliotecă sinodală de la Moscova.

4. O deosebită importanță prezintă lucrarea sintetică intitulată *Despre transsubstanțierea Sfintelor Taine*, alcătuită de Dosoftei cu parafraze și citate din operele Sfinților Părinți și ale altor tâlcuitori ai Liturghiei privitoare la epicleză, care se păstrează în patru copii: două în ms. *161 (38)* din biblioteca bisericii Sfânta Sofia de la Kiev (prima pe f. 588-598, a doua pe f. 713-723), ambele autografele lui Dosoftei, cu însemnări ale sale pe margini, a treia copie, prescurtată, dar scrisă tot de Dosoftei, în ms. *436* (f. 51-54) din biblioteca sinodală de la Moscova, alături de traducerea *Epistolelor* lui Ignatie Teoforul trimisă de el patriarhului Ioachim, iar copia a patra, târzie, făcută după autograful lui Dosoftei din ms. *436*, se păstrează într-un manuscris miscelaneu din secolul al XVIII-lea aflat la muzeul Șciukin din Moscova (ms. *87*, f. 12-14).

În scrisoarea care însoțea prima copie din ms. *161 (38)* de la Kiev Dosoftei menționează un șir de cărți „trebuitoare ortodoxiei" pe care le avea în bibliotecă (f. 600; Șt. Ciobanu, p. 164), iar la sfârșitul copiei din ms. *436* de la Moscova, trimisă patriarhului Ioachim scrie următoarea notă:

„Văzând eu smeritul o Liturghie a celui întru sfinți părintele Ioan Zlataust nou tipărită cu litere latine în rusește și în limba sarmată [= *polonă*], dar fără proscomidie (cred însă că este cu adaos), dar după «luați, mâncați» nu-i chemarea Sfântului Duh, și m-am mirat pentru că era o așa prescurtare. De aceea am însemnat aici mărturiile din limba greacă. Săracul și smeritul mitropolit Dosoftei, blagosloviți-mă, sfinți părinți, și iertați pe cel păcătos" (f. 54; Șt. Ciobanu, p. 176).

5. Ștefan Ciobanu a descoperit în ms. *232 (61)* din biblioteca bisericii Sfânta Sofia de la Kiev o copie de la sfârșitul secolului al XVII-lea sau de la începutul secolului al XVIII-lea a traducerii lui Dosoftei intitulată *Orânduielile sau poruncile Sfinților Apostoli*, necunoscută lui A.I. Sobolevski. Pe foaia ei de titlu se află următorul text: „Orânduielile

sau poruncile Sfinților Apostoli, tălmăcite din grecește sau elinește, dintr-un foarte bun izvor, în limba rusă, de mine smeritul Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în anul 7200 [= *1692*], la Stryi, în castel, pe lângă sfântul Ioan de la Suceava, marele mucenic al lui Hristos" (f. 1), iar la sfârșit însemnarea: „S-a copiat acum de mine, smeritul Dosoftei moldoveanul, din izvod grecesc. Anii 7200, ianuarie 1, în orașul Stryi" (f. 157^{v}). Tot la sfârșitul manuscrisului se află următoarea notă a copistului, desigur cleric, care conține un frumos omagiu adus lui Dosoftei și o judicioasă apreciere a activității sale în slujba Ortodoxiei:

> „Tălmăcitorul acestei sfinte cărți este preasfințitul Dosoftei, mitropolitul ortodox de Suceava. Mulți povestesc bine despre el, că, nepărăsind moaștele sfântului marelui mucenic al lui Hristos Ioan cel Nou din Suceava, a viețuit pe lângă sfintele lui moaște până la sfârșitul său, trudindu-se în lucrările Domnului, spre slava numelui Său cel sfânt și întărirea evlaviei. Cartea aceasta este deci o mărturie a sfintelor lui lucrări. Și a adormit cu pace în Domnul în Zolkiew, fiind îngropat tot acolo, pe lângă moaștele mucenicului. De bună seamă că și acolo, în ceruri, va fi părtaș la aceeași slavă. Pomenește, Doamne, sufletul robului Tău, al preasfințitului mitropolit Dosoftei, care s-a trudit la această sfântă și dumnezeiască lucrare și care ne-a descoperit atât de mult marele său talant dumnezeiesc la lucrul mântuitor pentru noi, ca ceea ce citim aici să și facem, și să înțelegem de acum înainte căile Domnului cele drepte, pe care mai înainte nu le-am văzut. Dă-i deci în cerească Ta împărăție vecinica odihnă cu sfinții, și prin sfintele lui rugăciuni miluiește-ne și pre noi, ca un bun și de oameni iubitor" (f. 158^{v}; Șt. Ciobanu, p. 181-186).

6. În ms. *446* din biblioteca sinodală de la Moscova se află textul autograf al traducerii lui Dosoftei în slavonește a antologiei intitulate *Mărgăritare*, apărută la Veneția, în anul 1675, și reeditată tot acolo în 1683, care conține cuvântări ale lui Ioan Gură de Aur, Anastasie Sinaitul, Efrem Sirul și ale altora, folosită de el și în traducerea *Vieții și petrecerii svinților* (vezi VII.5.). Lucrarea aceasta a fost trimisă de Dosoftei, în anul 1693, țarilor ruși Ioan și Petru, cu următoarea dedicație, pe prima foaie a manuscrisului: „Ofer această sfântă carte și rog să primiți această lucrare a mâinii mele, și să o înmulțiți prin tipar,

întru veşnica slavă şi folosul sfintei ortodoxii a sfintei Voastre Împărăţii. Prea smeritul rob Dosoftei, mitropolit de Suceava, mă închin până la pământ" (Şt. Ciobanu, p. 179-180). Pe p. 278 a manuscrisului se află următoarea însemnare:

> „Sfârşitul cuvântărilor sfântului nostru părinte Ioan Gură de Aur. Din limba grecească în ruseşte le-am tradus eu, smeritul Dosoftei, în necazul pribegiei mele, cât am putut, cuvânt de cuvânt. Să mă iertaţi, sfinţi părinţi şi fraţi care veţi citi, şi să îndreptaţi greşelile. Rogu-vă primiţi milostiv umilul lucru al mâinilor mele şi iertaţi-mă pe mine nevrednicul rob. Scris în Stryi, în casa Regelui, anul 7201 [= *1693*], în 6 iulie, ziua preacuviosului nostru părinte Sisoe" (vezi S. Dragomir, studiul citat în capitolul II, p. 1115).

X. Data morţii mitropolitului Dosoftei şi locul unde a fost el înmormântat

Această problemă îndelung controversată a fost pe deplin elucidată prin informaţiile oferite de canonicul ucrainean A.S. Petruşevici, în lucrarea *Colecţia letopiseţelor galiţiano-ruse, de la anul 1600 până la 1700*, Liov, 1874, şi de Dimitrie Dan, în schiţa biografică *Dosoftei, mitropolitul Moldovii*, Cernăuţi, 1927.

Într-un pomelnic al Frăţiei stavropighiene din Liov, editat de A.S. Petruşevici în lucrarea citată, se află următoarea însemnare, în ruseşte: „*Mitropolitul Sucevei Dosoftei a murit în anul 1693, decembrie 13*" (p. 237; sublinierea noastră), iar pe o hârtie ataşată pe verso unei tăbliţe funerare de aramă cu chipul lui Dosoftei, aflată de el în biblioteca mănăstirii Bazilienilor din Zolkiew (astăzi Nesterov) a găsit această informaţie, în limba polonă: „Precuviosul întru Dumnezeu Dosoftei arhiepiscop, mitropolitul Moldovei, bazilian, a venit din oraşul Suceava cu moaştele sfântului Ioan Mucenic şi cu trei călugări: Adrian, Iona şi Ilarion, în anul 1691, la Zolkiew, şi *a murit în anul 1693 în Zolkiew, şi aici, în biserica orăşenească, a fost înmormântat*" (*ibidem*, s.n.; vezi şi Ştefan Ciobanu, *Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei*, discurs de recepţie la Academia Română, Bucureşti, 1920, p. 19-21).

Dimitrie Dan, care în anul 1925 l-a însoţit pe mitropolitul Nectarie al Bucovinei într-o excursie la Zolkiew, ambii doritori să vadă locul unde a fost înmormântat mitropolitul Dosoftei, oferă în lucrarea menţionată numeroase informaţii privitoare la exilul său în Polonia, extrase din *Cronica mănăstirii Bazilienilor din Zolkiew*, sau păstrate în tradiţia acestei mănăstiri. Le reproducem aici pe cele care interesează tema prezentului capitol:

„Mitropolitul Dosoftei și moaștele sfântului Ioan cel Nou se aflau acuma, în septemvrie 1686, în orașul Stryi. Moaștele sfântului au fost strămutate abia la 11 mai 1692 la Zolkiew, dimpreună cu mitropolitul Dosoftei și toate odoarele și documentele Mitropoliei. Aici regele Sobieski, dimpreună cu episcopul Leovului Iosif Șumlanski, i-a predat nou restaurata biserică a Nașterii Domnului, care a fost arsă, după demiterea din preoție a parohului Lozinski, care, după moartea soției sale, se însurase a doua oară. Mai apoi primi mitropolitul și călugării lui administrarea și celorlalte biserici din loc, împreună cu mănăstirea Basilianilor, a căror biserică era închinată sfântului Ioan cel Nou" (p. 6); „Nenorocitul mitropolit Dosoftei a răposat în ziua de 13 decembrie 1693 în mănăstirea din Zolkiew, unde a fost și înmormântat, într-o criptă aflătoare sub pridvorul bisericii de acolo. Arzând biserica aceasta în anul 1833, după alții în 1840, călugării Basiliani au clădit pe locul ei altă biserică, zidită și mai spațioasă. Zidul tindei veni deasupra criptei, așa că astupă cu totul intrarea în ea; ba nici un semn sau inscripție nu pomenește locul unde odihnește ilustrul mitropolit moldovean. Numai tradiția mânăstirească amintește de acea criptă, și călugării ni-au arătat locul pe unde fusese odinioară intrarea în ea" (p. 10); „Că mitropolitul Dosoftei a murit în Zolkiew, la 13 decembrie 1693, ni-o relatează Cronica mânăstirii Basilienilor, care ni spune [*urmează citatul în limba polonă, tradus astfel de D. Dan*]: «Multvenerabilul la Dumnezeu mitropolitul Sucevii Dosoftei, care a venit în anul 1691 cu moaștele sfântului mucenic Ioan la Zolkiew, n-a trăit mult după sosirea sa la Zolkiew, căci el a murit în ziua de 13 decemvrie 1693 în Zolkiew și acolo a fost înmormântat solemn în biserica orașului, nu cu puțină jale a Înaltatului Rege și a boierilor de acolo»" (p. 10-11).

Așadar, există mărturii documentare sigure privitoare la data morții, la locul unde a fost înmormântat și la ceremonia înmormântării mitropolitului Dosoftei. D. Dan menționează și informațiile cunoscute că la înmormântarea sa „a ținut cuvântarea funebrală episcopul Leovului Iosif Șumlanski, iară Frăția stavropighială din Leov, pe atunci încă ortodoxă, a participat la acest act funebru în corpore, cu întreaga muzică a didascalului, căruia i-a plătit în 8 fevruarie 1694 zloți 4 și 60 groși, o

sumă foarte însemnată pe acele timpuri. Ea a și înscris numele mitropolitului Dosoftei în Diptihul său" (p. 11), precum și faptul că „tradițiunea călugărilor Basilieni din Zolkiew susține că în cripta bisericii de-acolo ar odihni, alături de mitropolitul Dosoftei, osemintele sincelilor lui și ale vreo câțiva episcopi ortodoxi de pe vremuri" (p. 12).

La întrebarea dacă s-ar mai putea identifica mormântul lui Dosoftei, după toate probabilitățile răspunsul nu poate fi decât negativ. Faptul că, „după închiderea criptei" în care a fost înmormântat, tăblița de aramă cu chipul său „s-a luat la biblioteca mănăstirii din Zolkiew", unde a văzut-o „în 2 octomvrie 1781 comisarul imperial Vlasicz" (D. Dan, p. 12), arată că biserica respectivă (sau numai cripta de sub pridvorul ei) a suferit *până în anul 1781* unele prefaceri (poate chiar cele atribuite de tradiția mănăstirii anilor 1833 sau 1840), care au făcut ca oasele lui Dosoftei să nu mai poată fi identificate prin prezența lângă ele a plăcuței cu chipul său și, în consecință, aceasta a fost depusă la biblioteca mănăstirii unde locuise și unde a murit el. Există și posibilitatea ca oasele tuturor celor îngropați în acea criptă să fi fost adunate, cu prilejul refacerii bisericii, probabil în secolul al XVIII-lea, într-un osuar, construit în același loc. Nemaiexistând sau nemaiputând fi identificat deci mormântul lui Dosoftei, numai o plăcuță comemorativă, fixată pe un perete din pridvorul acelei biserici din Zolkiew, ar mai putea indica locul unde a fost el înmormântat.

Informații deosebit de interesante privitoare la ultimii ani ai vieții lui Dosoftei și la sfârșitul său conțin rapoartele unui rezident rus în Polonia, B. Mihailov, păstrate în Arhiva Centrală de Stat de Acte Vechi (ȚGADA) din Moscova, pe care le-a semnalat protoiereul F. Abramov, în studiul *Mitropolitul Dosoftei al Sucevei*, apărut în „Jurnalul Patriarhiei Moscovei", nr. 3/1974. Le citãm după extrasele comunicate de preotul Paul Mihail, în articolul *Noi știri privind șederea mitropolitului Moldovei Dosoftei în Polonia*, publicat în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LXI, 1985, nr. 4-6, p. 412-416. Descriind desele întâlniri ale mitropolitului Dosoftei cu regele Jan Sobieski, B. Mihailov relatează: „când venea Mitropolitul, atunci Majestatea Sa regală se scula înaintea lui și chema întru întâmpinarea sa pe regină și copiii lor, spre a primi

binecuvântarea, și îl așeza lângă sine, înaintea tuturor senatorilor, deoarece mult era el, Preasfințitul Mitropolit, om sfințitor, frumos și dulce vorbitor" (p. 414). Rezidentul rus mai relatează că, în întâlnirile sale cu Mitropolitul, el i se plângea de faptul că în Polonia „creștinii de credința grecească sunt împinși la uniație, și această batjocorire nu se întâmplă cu alte religii de aici", precum și faptul că prin acest rezident Dosoftei trimitea în Rusia „cărțile scrise de el, spre a fi date tiparului, și ca lucrările sale să nu se piardă" (*ibidem*). Iar sfârșitul lui Dosoftei, asemănător cu cel al multor sfinți din sinaxarul Bisericii noastre, este relatat astfel de B. Mihailov: „după Sfânta Liturghie, luând masa cu tot clerul în chilia sa, a dăruit unui oarecare om sărac, venit la el, o blană pregătită pentru haina sa. Apoi a zis: «Fraților, uitați-vă unde am ajuns a muri!». Și aplecându-se pe laiță, și-a așezat sfintele sale mâini pe piept și a dat Domnului preafericitul său suflet" (*ibidem*).

După cum am văzut, strămutarea lui Dosoftei și a moaștelor sfântului Ioan cel Nou de la Stryi la Zolkiew este datată diferit în sursele citate: *anul 1691*, sau *11 mai 1692*. Dintr-un zapis autograf al lui Dosoftei, scris la *11 octombrie 1692*, rezultă însă că el locuia la acea dată la Stryi. Acest document, descoperit în biblioteca științifică a Universității de Stat din Vilnius, este un zapis de mărturie a sa că hotărârea judecătorească dată de domnitorul Ștefan Petriceicu în cazul pârei dintre negustorul Ghinea Niculaev și Ursachi este dreaptă. A fost publicat, în transcriere și în facsimil, de P. Dimitriev, D. Dragnev și P. Sovetov, sub titlul *Un autograf inedit al mitropolitului Dosoftei*, în „Nistrul", XXIX, 1960, nr. 1, p. 153-155. Îl reproducem aici și pentru deosebitul interes documentar al declarației lui Dosoftei din acest zapis că el era „oprit" în Polonia și că venise la Zolkiew să-l roage pe regele Sobieski să-i învoiască întoarcerea în țară.

> „[*Slavonește:*] Cu mila lui Dumnezeu.
>
> Smerenia noastră facem știre, unde s-a tâmpla denaintea a prealuminate și preacinstite fețe și de Dumnedzău aleș giudecători direptăților omenești.
>
> Adecă tâmplându-ne noi în streinătate opriț, astădz sânt șepte ai trecuț preste noi, *de-am venit în Jolcva* să mă rog Prealuminatei Crăii să să milostivască să-m prozvolească să-m duc

Svântul în țară, de unde este, să mori și eu în țară, la postrigul mieu, s-au tâmplat ș-acest neguțători Ghinea Niculáev, carele mi s-au rugat să-i facem mărturie de la noi pentru o pâră ce-au avut cu Ursachi înaintea Divanului, la Ștefan Petră voievoda. Și l-au rămas pre Ursachi, și are carte de rămas. Pentr-aceea facem știre să fie de credință că Ștefan vodă Petriceico, ce mai sus scrie, făcea giudețele foarte direpte, că avea mare frică lui Dumnedzău la inema sa. Și fără arhierei, și fără mare socoteală nu făcea giudețele. Deci să să creadză, deci să să creadză. De-aceasta scriem. [*Slavonește:*] În Zolkiew, anii de la facerea lumii 7201 [= *1692*], oc. 11. Smeritul Dosoftei, mitropolitul Sucevei" (vezi fotocopia alăturată; sublinierea noastră).

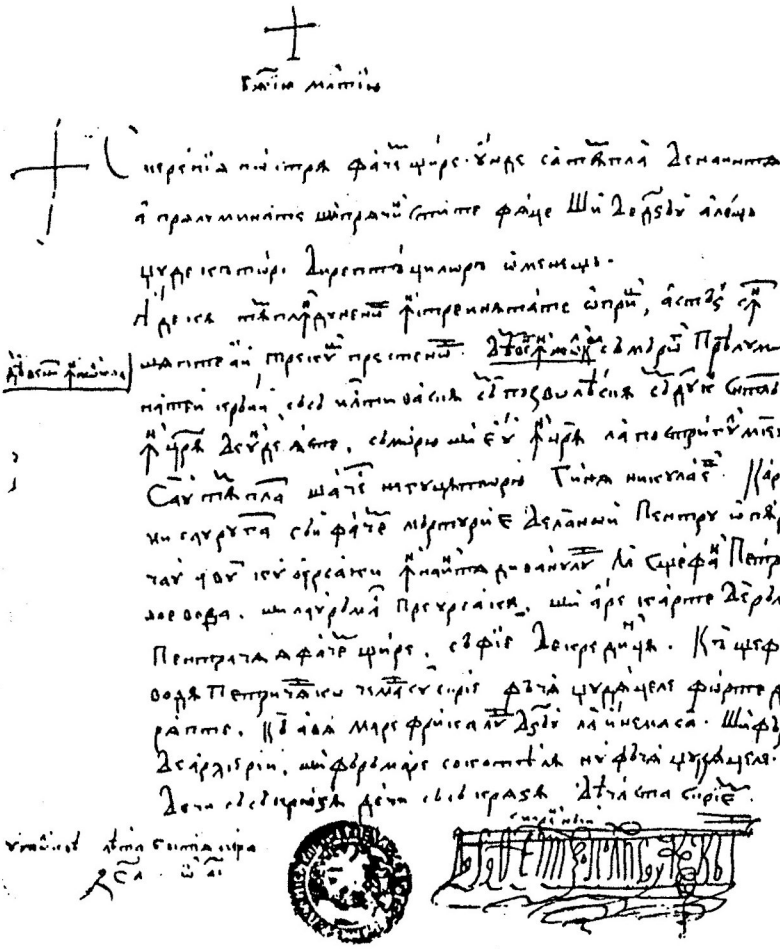

Tot la Stryi locuia Dosoftei în iulie 1693, cum afirmă el la sfârșitul însemnării de pe f. 278 a traducerii în limba rusă a *Mărgăritarelor*, oferită țarilor Ioan și Petru: „Scris în Stryi, în casa Regelui, anul 7201 [= *1693*], în 6 iulie" (vezi IX.4.B.6.), și tot acolo locuia și la 20 septembrie 1693, când îl recomandă tuturor creștinilor pe arhimandritul Lavrentie din Suceava, trimis pentru milosenie: „În Stryi, anul mântuirii 1693, septembrie 20" (vezi IX.3.).

Din petiția călugărului Adrian, unul dintre însoțitorii lui Dosoftei în Polonia, adresată hatmanului Ivan Mazepa în decembrie 1700, aflăm că moaștele sfântului Ioan ar fi fost duse de la Stryi la Zolkiew după moartea lui Dosoftei:

> „Și de când a murit preasfințitul Mitropolit de fericită memorie au trecut șase ani în 13 decembrie. Eu atunci, milostive binefăcător, am fost obligat cu mare epitimie de preasfințitul părinte Mitropolit de fericită memorie să nu părăsesc sfintele moaște până la capătul vieții mele. Așa, trăind eu acum cu frații mei în acea cetate Zolkiew, singur Dumnezeu știe câtă lipsă și necazuri suferim în anii aceștia slabi, neavând de unde ce să luăm pentru ce ne trebuie, fiind în ținuturi străine, căci *după moartea preasfințitului părinte Mitropolit au luat, la porunca regelui, acele moaște din cetatea Stryiului în cetatea Zolkiew*. Și aducându-le, le-au așezat în biserica cetății, și în hramul Nașterii lui Hristos, «la Frăție», și până acum așa se află. Și noi nu avem venit în biserică, fiindcă biserica aceea să ține de «Frăție» și de preotul parohiei, iar noi numai cine se îndură și dă ca să servească slujbă dumnezeiască la sfânta raclă, cu aceea ne îndeplinim toate lipsele noastre" (vezi S. Dragomir, *op. cit.* în capitolul II, p. 1231-1233; sublinierea noastră).

Este posibil deci ca mitropolitul Dosoftei să fi locuit în castelul de la Stryi până la moarte, iar când venea la Zolkiew locuia la mănăstirea Sfântul Vasile, unde a și murit.

XI. Mitropolitul Dosoftei a apărat Ortodoxia şi a rămas ortodox până la moarte

La 12 februarie 1694 regele Sobieski a predat episcopului unit Iosif Şumleanski administrarea Mitropoliei Sucevei, adică a clerului şi a credincioşilor ortodocşi români aflaţi în Polonia, pe care până atunci îi păstorise mitropolitul Dosoftei. Şt. Ciobanu, în *Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei*, citată mai sus (vezi capitolul II), extrage astfel câteva fraze din decretul regal respectiv, după textul publicat de A.I. Petruşevici în *Colecţia letopiseţelor galiţiano-ruse*: „Se aduce la cunoştinţa «evlavioşilor de rit grecesc, preoţilor, călugărilor, diaconilor, locuitorilor şi boierilor născuţi în Ţara Românească [= *Moldova*], care rămân în regatul şi republica Noastră şi care se suspuneau jurisdicţiunii fostului preacuvios mitropolit al Sucevei», că preasfinţitul episcop al Liovului Iosif Şumleanski se însărcinează cu «administrarea» «tuturor preoţilor [...], cu toate bisericile, satele, pământurile care aparţin lor [...] trebuie să se supuie ascultării şi jurisdicţiunii duhovniceşti» a lui Iosif Şumleanski, şi «ca toţi preoţii şi locuitorii care se ţin de aceeaşi credinţă nimeni altuia *quo ad spiritualia* (?) să nu se supuie şi să nu plătească biruri, şi altă stăpânire să nu asculte, şi cu nimeni să nu îndrăznească a avea în treburile lor relaţii, afară de preasfântul stăpân al Liovului»" (p. 21).

Firește, în noua situaţie, presiunile uniţilor ucraineni asupra ortodocşilor români, pentru a-i converti la uniaţie, au sporit, iar spre a-i convinge mai uşor au fost create unele legende, consemnate de asemenea de Şt. Ciobanu, potrivit cărora însuşi mitropolitul Dosoftei, fostul lor păstor sufletesc, a acceptat spre sfârşitul vieţii uniaţia, în urma căruia fapt i s-a îngăduit să trăiască în mănăstirea Sfântul Vasile din Zolkiew, că el a pus temeiul *bazilian* al acestei mănăstiri, căreia i-a fost primul

egumen, precum și protopop al bisericilor din jur, că episcopul Iosif Șumleanski l-a vizitat de câteva ori la Stryi și l-a îndemnat să treacă cu întreaga Moldovă la uniți, la care în sfârșit Dosoftei a consimțit, și că el l-a desemnat ca urmaș al său la scaunul mitropolitan al Moldovei, la care a consimțit și regele Sobieski.

Cu toate acestea, cum atestă scrisoarea adresată de Mitropolitul Dosoftei, la 4 aprilie 1693, patriarhului Dositei al Ierusalimului (vezi IX.**1**.) și următoarea afirmație aflată în *Condica Basilianilor*: „Iară după acel timp [*după moartea mitropolitului Dosoftei*] a fost încă ortodoxia, căci atât călugării cât și poporenii nu erau uniți, și au rămas neuniți; abia târziu, după câțiva ani, au jurat uniația și s-au atașat bisericii romano-catolice" (D. Dan, *op. cit.*, p. 12), el și călugării care l-au însoțit în exil au rămas ortodocși până la moartea lui.

XII. Portrete ale mitropolitului Dosoftei

Informații prețioase privitoare la cele mai vechi portrete cunoscute ale lui Dosoftei a consemnat Dimitrie Dan în schița biografică *Dosoftei, mitropolitul Moldovii*, Cernăuți, 1927, citată de mai multe ori în prezenta lucrare (vezi IX, **1**, **2**, și capitolele X și XI). Pentru că acest studiu al lui D. Dan este astăzi rarisim, reproducem în citate mai largi observațiile sale referitoare la portretele pe care le prezintă.

După toate probabilitățile, primul portret cunoscut al lui Dosoftei este cel găsit în cripta de sub biserica Nașterea Domnului din Zolkiew, unde a fost depus sicriul cu osemintele sale; „se afla la capul sicriului, zugrăvit pe o tăbliță de aramă" (D. Dan, *op. cit.*, p. 12). După închiderea acelei cripte, cu prilejul refacerii bisericii respective, tăblița cu chipul lui Dosoftei a fost depusă în biblioteca mănăstirii *Sfântul Vasile* din Zolkiew, unde a fost văzută, la 2 (sau 20) octombrie 1781, de comisarul imperial Vlasicz, iar în anul 1898 de istoricul ucrainean A.S. Petrușevici, care reproduce de pe ea chipul lui Dosoftei la începutul articolului său, redactat în limba ucraineană, *Jafurile și pustiirile săvârșite de regele polon Sobiesky în Moldova, în anii 1686 și 1691*, apărut în *Calendarul* din Liov pentru acel an. Sub portret Petrușevici a scris textul următor: „Dosoftei, mitropolitul Sucevii, o personalitate marcantă în istoria rușilor din Galiția de pe timpul regelui Ioan III Sobiesky, anii 1686-1694" (D. Dan, *op. cit.*, p. 12-13 și 5, nota 2). Ar fi deci necesară încercarea de a se obține o reproducere fotografică a acestui portret necunoscut de noi, fie și după facsimilul publicat de Petrușevici, căci el prezintă un deosebit interes documentar pentru aprecierea autenticității și a vechimii portretelor de mai târziu ale lui Dosoftei.

Dimitrie Dan semnalează și afirmația eronată a lui A.S. Petrușevici că după acest portret de la Zolkiew „s-ar fi făcut o copie pe zidul bisericii

Sfântul Gheorghe, vechea Mitropolie din Suceavă, la locul imediat dinapoia baldachinului cu moaștele sfântului [Ioan cel Nou]", și face precizarea că „în Suceavă însă, la locul indicat, se află într-adevăr un portret, astăzi îndosit cu totul de păretele baldachinului, după ultima reparare a bisericii, dară *nu a mitropolitului Dosoftei, ci a episcopului Bucovinei Dosoftei*, a cărui figură s-a pictat pe zid întru amintirea că el a stăruit ca moaștele sfântului Ioan cel Nou au fost readuse din Zolkiew la Suceavă" (*op. cit.*, p. 13; sublinierea noastră). Precizarea lui D. Dan este binevenită, căci și mai târziu s-a făcut (și se mai poate face) această confuzie. De exemplu, articolul comemorativ din revista „Mitropolia Olteniei", XXVI, 1974, nr. 9-10, consacrat împlinirii a 350 de ani de la nașterea mitropolitului Dosoftei, este ilustrat cu primul portret al său descris de D. Dan, despre care se afirmă că este „pictură în biserica Sf. Gheorghe din Suceava".

Menționând apoi faptul că „în odăile vechii Mitropolii din Suceavă se aflau două portrete de-ale mitropolitului Dosoftei lucrate în colori pe pânză", D. Dan afirmă, în notă, că „astăzi aceste portrete se află în Muzeul mitropolitan din Cernăuți" (*op. cit.*, p. 13). Presupunem că tot acolo se găsesc și în prezent.

„Pe primul portret – continuă D. Dan –, făcut după natură, Dosoftei este prezentat ca având vreo 50 de ani, barba lui este brună închisă, ochii sunt negri. Pe cap poartă potcap și deasupra camilavcă neagră. Cârja din mâna stângă este aurită și se finește la capătul de sus în două capete de balauri, însă neîmpreunate și fără cruce deasupra. În mâna dreaptă ține o cruce, care este înfrumusețată numai c-o piatră. Dosoftei poartă peste antereu o giubea neagră cu mâneci largi. El este încins cu un brâu îngust, fără paftale. Mantia albastră, fără înfrumusețări la piept, se ține la un loc cu trei nasturi. Mantia are jur împrejur, începând cam de la piept, o dungă de stofă albă-roș-albă. Tabloul n-are nici o inscripție, fără indicarea anului și numelui pictorului, și are dimensiunile 81/62,5 cm. Crucea de piept, ornată cu pietre, este ținută de un lanț de aur" (p. 13-15; vezi fotocopia alăturată, după reproducerea fotografică din lucrarea lui D. Dan, p. 14).

„Al doilea portret reprezintă pe Dosoftei când era mai în vârstă, căci barba lui este sură și fața mai trasă, cu nasul subțiat, probabil din

cauza ascezei sau a lipsei care ducea la finea vieții sale. Mantia lui este brună, pieptul ei roș este înfrumusețat cu flori. Dunga de colori albroș-alb nu lipsește nici la această mantie, care este căptușită cu stofă

albastră. Pe sub mantie se observă antereul negru ținut de trup de un brâu îngust de piele brună, cu simple paftale. Crucea de piept este ornată cu pietre, tot așa și cea de mână. Cârja arhierească de argint este sus bifurcată, la vârf cu o cruce. Sub portret se află următoarea inscripție cu litere chirilice [*a cărei transcriere am corectat-o după textul de pe tablou*, n.n.]: «Dosoftei, mitropolitul Moldaviei. Acesta au dus moștele sf. mare mucenic Ioann Novi la Jolkva, la anul 1686, unde au stătut până la anul 1783. Sf. Ioann din cetate Trapezonta născut, și au pătimit munci în Cetatea Alba, în Beserabie, la anul 1332. S-au adus în Moldova, în orașul Suceava, de la Cetatea Alba, la anul 1402». Și acest tablou, care are dimensiunile 76/58 cm, nu posede nici o indigetare când și de cine a fost pictat. Este posibil că acest tablou a fost dăruit arhimandritului Em. Ciuntuleac din Suceavă de fostul paroh din Liteni, Costachi Berariu, care l-a moștenit de la socrul său, protopopul Siretiului Dimitrie Seleschi din Tereblecea, a cărui familie să-l fi avut vreo 150 de ani, și care a fost cumpărat la mezat în Cernăuți, când se vindeau obiectele de valoare ale unui boier român. Că acest tablou a fost dăruit de numitul paroh mănăstirii din Suceavă ni dovedește și împrejurarea că mănăstirea posedă și un tablou al mitropolitului Gheorghe Movilă, care de asemenea era proprietatea parohului Berariu" (p. 15-17; vezi fotocopia alăturată, după reproducerea fotografică din lucrarea lui D. Dan, p. 16).

„Un alt portret al numitului mitropolit se află într-o sală a Societății pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina. El nu posede nici un fel de inscripție și este la fel cu cel al doilea deja descris, numai că pieptul roș al mantiei nu este înflorit. Acest portret a fost copiat de teologul absolvat și pictorul academic D. Epaminonda Bucevschi de pe portretul aflător în Suceavă și dăruit în anul 1868 amintitei Societăți.

O copie a acestui portret se află în sala de recepție a Mitropoliei din Iași, după cum îmi comunică Î.P.S. Mitropolitul Pimen al Moldovii. [*Este portretul reprodus de noi pe coperta din față a prezentei lucrări*, n.n.]. Nu este exclus că și persoane private să posească copii de acest portret" (D. Dan, *op. cit.*, p. 17).

În mod evident, cel de-al doilea portret descris de Dimitrie Dan, aflat cândva la Mitropolia din Suceava, reprezintă o prelucrare stilistică relativ târzie, efectuată probabil pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea

sau începutul secolului al XIX-lea (poate și mai târziu), a primului portret, care nici el nu poate fi „făcut după natură", cum a crezut D. Dan. Nu prea sunt portrete de epocă ale unor arhierei, domnitori sau mari boieri români din secolul al XVII-lea și este puțin probabil că mitropolitul Dosoftei, deplin călugăr și arhiereu cu adâncă smerenie, ar fi propus sau acceptat să pozeze pentru a i se face o „icoană". Rămâne așadar de văzut în ce raport imagistic și stilistic se află primul portret descris de Dimitrie Dan cu portretul aflat pe tăbliță de aramă de la Zolkiew, executat prin grija călugărilor care l-au însoțit pe Dosoftei în exil.

Glosar

agarean = turc; mahomedan. Denumire provenită de la Agara, slujnica Sarei, cu care Arvaam l-a născut pe Ismail, considerat strămoșul mahomedanilor

aschitaci = ascet, schimnic, sihastru

bogonosnic = purtător de Dumnezeu, om cu frica lui Dumnezeu

calem = condei de oțel cu care se săpau inscripții pe metale

camai = și mai, cât mai

cevluit = cehluit, cu părul retezat, formând un fel de cerc în jurul capului, omul căpătând astfel înfățișarea ceahlăului, a vulturului pleșuv

chiar = clar, curat, limpede

chizmui = a da formă, chip, a întruchipa, a închipui

cinonacialnic = conducător al unui cin, al unei cete, căpetenie

cliserniță = paraclis

custa = a trăi, a viețui, a dăinui

cuviință (a da) = slavă, măreție, frumusețe

deaanie = faptă, lucru, întâmplare, istorie

de-aciia = apoi, după aceea

dires = act, document

divă = mirare, minunare; *în divuri în chipuri* – în variate și minunate feluri

divi = a se mira, a se minuna

durat = cioplit, fasonat

dvori = a sluji, a face servicii

efimă = o veche monedă rusească

epitimie = penitență, ascultare

erminie = tâlcuire, interpretare

floare = culoare, față

ghizdav = frumos

glavă = capitol

goz = gunoi, pleavă amestecată cu resturi de cereale stricate la treierat
hărăț = luptător, viteaz, voinic
herb = stemă, marcă (a țării), blazon
hiriș = firesc, natural; frumos, vestit
iconomah = luptător împotriva icoanelor
iscușenie = ispită, tentație
ispovadă = spovedanie, mărturisire
izvod = text original; sursă; copie
izvodi = a crea, a imagina; a copia, a traduce
județ = judecată
limbă = neam, popor; limbă considerată sacră
list(ă) = foaie (de hârtie)
liubov = afabilitate, amabilitate, dragoste
lucoare = strălucire, lumină
mohorât = (culoare) roșu închis
molebnic = cleric oficiant, sacerdot; molitvenic
mosie = mozaic
na = la
nescare = cineva, ceva, oarecare
neștine = cineva, oarecine
nestidință = nerușinare, impertinență
obrici = a se feri, a evita
obștnic = obștesc, comun
ocinător = moștenitor, urmaș
oglindi = a privi, a observa
ogodnic = plăcut, iubit, binecuvântat
oi = exclamație care exprimă diverse stări emotive
ozoare (în) = desen, motiv de țesătură sau de zugrăvitură în romburi
pamente = pomenire, memorie
parafian = parohian, enoriaș
pardos = pardoseală
părvodiacon = întâiul diacon
părvomucinic = întâiul mucenic
plăzuitură = prezicere, prevestire, revelație
podvig = penitență, ascultare

polunoșniță = polunoștniță, miezonoptică, slujbă care se face în mănăstiri la miezul nopții
polzui = a (se) folosi (spre învățătură)
poslanie = scrisoare, epistolă
poslușanie = ascultare, supunere; muncă, serviciu
postrig = mănăstire în care s-a călugărit ori căreia îi aparține un călugăr
pozvoli = a învoi, a permite
prepodobnic = deosebit de cucernic, de evlavios
pricăjit = bolnav de lepră
priceștenie = împărtășanie, cuminecătură
prolog = biografie a unui sfânt; carte care cuprinde biografiile sfinților, numită și *proloage* sau *prologar*
proclet = afurisit, blestemat
proizvolenie = voie, liberă voință
prorocestvui = a predica; a proroci
prostac = om simplu, neînvățat, necultivat
rămâne = a învinge pe cineva într-o judecată, la o întrecere
războli = a se îmbolnăvi
rocoși = a se răzvrăti, a se răscula
rod = rudenie; neam, popor
să = dacă
sămnătură = înțeles, sens
săvai = măcar, fie, chiar, chiar dacă
scrie = a desena, a zugrăvi
singlitic = senator; nobil
singur cu sine = el însuși, personal
sârbie = limba slavonă
spăsenie = mântuire, salvare
spodobi = a învrednici, a considera demn
stavropighie = mănăstire sau biserică subordonată direct patriarhiei
strigător = vestitor, crainic
sveștenodeistvui = a oficia liturghia
șar = culoare, vopsea
șăruitură = zugrăvitură, pictură
știință = conștiință
tâlcovanie = tâlcuire, interpretare; traducere

tiz = persoană care are același nume cu alta
treapăd (în) = cu pași grăbiți, într-alergate
trebnic = molitvenic
trepăzare = sală de mese într-o mănăstire
tvoreț = făcător, creator, autor
țincușă = bucată mică dintr-un material solid, tare
umilenie = umilință, blândețe, înduioșare, milă
uric = document, act, hrisov
ustav = regulament, orânduială, prescripțiune bisericească
verș = verset; vers
vinars = rachiu, țuică
vister = tezaur, bunuri de preț; loc unde se păstrează asemenea bunuri
volnic = liber

Cuprinsul

I.P.S. DANIEL, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei,
Sfinţenie şi cultură.....5

Notă introductivă 7

I. Dosoftei şi Póbrata (Probota), mănăstirea lui de metanie.....9
1. Importanţa însemnărilor sale din anul 1649, făcute pe verso-ul unui document al acestei mănăstiri 9
2. Actul de închinare a mănăstirii Póbrata bisericii Sfântului Mormânt, redactat de mitropolitul Dosoftei 12
3. Amintiri de la Póbrata 15

II. Originea etnică şi socială a mitropolitului Dosoftei. Timpul şi locul unde şi-a făcut el studiile gimnaziale şi colegiale 17

III. Presupusele începuturi literare ale lui Dosoftei 31

IV. Activitatea literară şi unele amintiri din vremea episcopatului său la Roman 34
1. Versificarea *Psaltirii.* Manuscrisul acestei opere 34
2. Revizia *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Spătarul 36
3. Amintiri 37
4. Un document scris de episcopul Dosoftei 37

V. Tipărirea *Psaltirii în versuri* şi a *Preacinstitului Acatist* la Uniev, în anul 1673..... 40
1. *Psaltirea în versuri* 40
2. *Preacinstitul Acatist*..... 47

VI. Refugiul lui Dosoftei în Polonia, din decembrie 1673 până în primăvara anului 1674. Demiterea sa din funcţie şi revenirea în scaunul mitropolitan, în anul 1675 48

VII. Restaurarea tipografiei Mitropoliei şi cărţile publicate de Dosoftei în anii 1679-1686 52
1. *Dumnedzăiasca Liturghie*, 1679 52

2. Obţinerea unui nou utilaj tipografic de la patriarhul Ioachim al Moscovei 57
3. *Psaltirea de-nţăles*, 1680 62
4. *Molităvnic de-nţăles*, 1681 65
5. *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, 1682-1686 68
6. *Parimiile preste an*, 1683 81
Însemnări de lectură pe un exemplar al istoriei universale a lui Iohannes Nauclerus 83

VIII. Solia lui Dosoftei în Rusia, din anul 1684, şi unele amintiri ale sale de la Kiev 86
1. Un sol de bună credinţă, dar puţin diplomat 86
2. Amintiri de la Kiev 89

IX. Exilul său polonez din anii 1686-1693 93
1. Între speranţe şi dezamăgiri 93
2. Soarta documentelor Mitropoliei, a odoarelor şi a moaştelor sfântului Ioan cel Nou de la Suceava duse în Polonia, în luna septembrie 1686 99
3. Martiriul mitropolitului Dosoftei în acest exil 102
4. Bogata activitate literară desfăşurată de Dosoftei în aceşti ani grei ai vieţii sale 108

X. Data morţii mitropolitului Dosoftei şi locul unde a fost el înmormântat 125

XI. Mitropolitul Dosoftei a apărat Ortodoxia şi a rămas ortodox până la moarte 131

XII. Portrete ale mitropolitului Dosoftei 133

Glosar 139

BIBLIOTECA M.M.B.
PROVENIENŢĂ: ado RMF 555
PREŢ: 15 lei

III - 12. 806.
T1

Moment memorial 2003

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVITOARE LA VIAȚA ȘI ACTIVITATEA MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Editura TRINITAS

„Dară tocma şi din rumâni mulţ [sfinţi] sânt, carii am şi vădzut viaţa şi traiul lor, dară nu s-au căutat, fără numai Daniil de Voroneţ, şi Rafail de Agapia, i-am sărutat şi svintele moştii. Apucat-am în dzâlele noastre părinţ nalţ la bunătăţ şi-n podvig, şi plecaţ la smerenie adâncă. Părintele Chiriac de Beserecani, gol şi ticăloşit în munte 60 de ani. Şi Chiriac de Tazlău, Epifanie de Voroneţ, Partenie de Agapia. Dară Ioan de Râşca, arhiepiscopul acel svânt şi minunat, Inochentie de Póbrata şi Istatie! Că Dumnedzău Svinţia Sa nice un neam de rodul omenesc pre pământ nu lasă nepartnic de darul svinţeniii Sale, ce preste toţ au tins mila Sa ş-au deşchis tuturor uşe de spăsenie".

Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*,
Iaşi, 1682-1686, iunie 9, f. 151^{v}-152^{r}

Pe coperta I, portretul mitropolitului Dosoftei, după tabloul aflat în palatul mitropolitan din Iași

ISBN 973-8179-72-6